6/13

Czasopis

Białoruskie pismo społeczno-kulturalne, poświęcone zagadnieniom współczesności, historii, literatury i sztuki, miejsca człowieka w świecie.

Nr 6 (265). Чэрвень – czerwiec 2013. http://czasopis.pl ■ Cena 5 zł (w tym 5% VAT)

W gminie Gródek odbyły się wojewódzkie obchody 150. rocznicy Powstania Styczniowego, nawiązujące do bitwy, stoczonej pod koniec kwietnia 1863 r. w leśnym ostępie Pereciosy *(str. 19)*

Сёння цяжка і нават немагчыма пералічыць усе тыя нацыянальныя багацці, што стагоддзямі вывозіліся толькі, прыкладам, са слонім... (str. 35)

Сярод выкананых твораў Аляксандра Грачанінава ў Рызе была і беларуская песня „Зязюлька”. Яна ў зале, як пісаў часопіс „Калоссе” (1937, № 1. С.62)... (str.41)

Mimo wielu pomników i niezwykłej aktywności rzeźbiarskiej pozostał na Białostocczyźnie osobą nieznaną. W gminie Szudziałowo jego rodzinne gniazdo zarosło lasem. I chyba nikt... (str. 52)

fot. na okładce
Jerzy Chmielewski

Юрка Хмялеўскі

Ад Рэдактара. Наша рэдакцыйная сяброўка Лена Глагоўская задумала зрабіць надта важнае – ушанаваць у гэтым годзе памяць Мікалая Гайдука. Гэты заслужаны для Беласточчыны беларускі дзеяч, асветнік, журналіст і літаратар пайшоў з жыцця 2 верасня 1998 г. Нагодай, каб яго ўспомніць, апрача 15-ай гадавіны смерці ёсць яшчэ і 80-годдзе з дня нараджэння, бо паводле дакументаў прыйшоў ён на свет 29 красавіка 1933 г. Папраўдзе, аднак, – на два гады раней. Лена, якая калі за што бярэцца, робіць усё вельмі дакладна, высветліла, што бацькі проста „амалодзілі” сына ў час нямецкай акупацыі, пабойваючыся, каб немцы не вывезлі яго на прымусовыя работы. На магіле на беластоцкіх праваслаўных могілках пададзены, дарэчы, правільны год нараджэння – 1931.

У інтэрв’ю для „Ч”, якое Лена паспела ўзяць у Міколы Гайдука некалькі месяцаў да яго смерці, узгадвае ён, што ў школу пайшоў у 1938 г. Але ж ва ўросце пяці гадоў дзеткі адукацыі ніколі не пачыналі.

Нягледзячы, аднак, на гэтую „дробязь”, мерапрыемствы прымеркаваны ўшанаванню памяці гэтага выдатнага чалавека, надта багатыя. 17 траўня ва ўніверсітэцкай бібліятэцы ў Беластоку адбылося адкрыццё выставы яго літаратурнай і публіцыстычнай спадчыны. Аўтара ўзгадвалі сям’я, сябры і супрацоўнікі. На пачатку чэрвеня запланаваная буйная навуковая канферэнцыя. Адбудзецца яна ў бельскім белліцэі, дзе Мікола Гайдук свайго часу быў дырэктарам. Наканец удзельнікі канферэнцыі з’едзяць на яго радзіму – у Міхалова і недалёкую Кабылянку, дзе нарадзіўся. Будзе таксама памінальная паніхіда ў царкве і наведанне магілы на беластоцкіх могілках.

Чаму ўсё гэта арганізаваць узялася якраз Лена Глагоўская? Таму найперш, што закончыла агульнаадукацыйны ліцэй у Міхалове, а Мікола Гайдук быў у класе першых яго выпускнікоў. Гэты факт – уручэнне яму пасведчання сфільмавала нават славутая Польская фільмовая хроніка. Лене ў арганізацыйных справах дапамагае яшчэ іншая выпускніца гэтага ліцэя – Валянціна Швед, жонка нашага паэта Віктара Шведа. Прагартала яна ўсе падшыўкі „Нівы”, „Часопіса”, „Przeglądu Prawosławnego”, „Беларускіх календароў” – дзе свае тэксты публікаваў Мікола Гайдук, таксама яго кніжкі і хатні архіў. Падрабязна выпісала ўсе загалоўкі, каб скамплектаваць дакладную бібліяграфію. Спадарыня Валянціна прызналася мне, што мае намер аднавіць памяць таксама іншых заслужаных для беларушчыны асоб, што родам з Міхалоўскай зямлі. Не так даўно была яна ініцыяторкай наладжання ў Беластоку бенефісу паэта Алеся Барскага, ураджэнца Бандароў. Цяпер у інтэрнэце, бібліятэках і рэдакцыях вышукоўвае матэрыялы і звесткі яшчэ пра Уладзіміра Казберука, які пасля вайны з бацькамі перасяліўся ў Мінск і стаў пісьменнікам, ці карэспандэнта „Нівы” Фёдара Хлябіча з Рыбакоў або дзеяча БГКТ Яна Азяблу з Пянькоў.

Сапраўды, цяпер ужо настаў апошні момант, каб яшчэ паспець удакументаваць пасляваенны беларускі рух на Беласточчыне і зберагчы яго ад забыцця. Добра, што ёсць ахвотныя гэта рабіць.

Калі Міколы Гайдука раптоўна не стала, у „Ч” я напісаў кароценькі ўспамін, якому даў загаловак „Пакінуў трывалы беларускі след”. Цяперашнія мерапрыемствы ў яго гонар яшчэ больш гэта пацвярджаюць. Лена Глагоўская, якая так дакладна прыглядзелася спадчыне па Міколу Гайдуку, адназначна сцвярджае, што сэнсам яго жыцця была менавіта беларускасць. Гэтай справе прысвяціў усё сваё жыццё.

З „Ч” супрацоўнічаў усяго сем гадоў, быўшы ўжо на пенсіі. Але ў гэты час быў нашым найбольш плённым аўтарам. Усё іншае яго пісанне – ці ў «Przegląd Prawosławny”, ці ў царкоўныя выданні – было дадатковым. Мікола Гайдук „Ч” вельмі цаніў і паважаў. Пісаў да нас выключна па-беларуску. Найперш пра гісторыю Беларусі з улікам беларускасці на Беласточчыне як карэннай на гэтай зямлі. Гэта ён падбіраў штомесяц даты ў запачаткаваную ім рубыку „Календарыюм”. З 1996 г. у кожны нумар апрацоўваў укладыш „Аб нашым мінулым”, накіраваны найперш для школьнікаў і ліцэістаў. Быў гэта проста падручнік – з практыкаваннямі ў канцы кожнай тэмы – па гісторыі беларусаў. На жаль, аўтар паспеў апісаць падзеі толькі да пачатку XVI ст.

Мікола Гайдук заходзіў у нашу рэдакцыю вельмі часта. Бывала, нават пару разоў у тыдзень. Прыносіў машынапісныя старонкі сва-

іх тэкстаў, пасля рабіў карэктуру і абавязкова выказваў ацэнкі і заўвагі наконт новага нумара як толькі выйшаў ён з друку. Сустракаліся мы таксама – толькі ўдваіх – пры камп'ютарнай вёрстцы штоквартальніка „ФОС”, які на беларускай мове тарашкевіцай выдавала Брацтва праваслаўнай моладзі ў Беластоку. Мікола Гайдук перакладаў напісаныя па-польску тэксты, а я з дапамогай Міры Лукшы быў тэхнічным рэдактарам гэтага выдання, як і некаторых яго кніжак (прыпамінаюцца „Легенды Беласточчыны” і падборка рэлігійнай паэзіі „Храм і верш”). Седзячы ля камп'ютара, вядома, мы часта з сабою размаўлялі. Мікола Гайдук распавёў мне шмат чаго пра сваё жыццё, асабліва пра жыццёвы досвед. Вучыў мяне пакорлівасці і пераконваў, што ўсё патрабуе часу. З халодным спакоем глядзеў на беларускую дзяржаву, якая так нечакана ўзнікла нават для яго самога. Пагорозу для беларускай незалежнасці бачыў, аднак, не ў заўважальнай ўжо тады дзікай дабравольнай русіфікацыі, але ў рэваншызме палякаў, які паводле яго ніколі не згасне, бо „палякі ніколі не пагодзяцца са стратай тэрыторый на ўсходзе”. Цікава ці памяняў бы гэты погляд цяпер, калі Польшча ад амаль дзесяці гадоў знаходзіцца ў Еўропе без межаў...

Мікола Гайдук беларускай мовай валодаў перфекцыйна. Так добра пісаць па-беларуску як ён – не ўмеў і не ўмее больш ніхто. Прытым у сваёй беларушчыне пазбягаў саветызмаў. Дзякуючы Лене Глагоўскай, якая захавала магнітафонны запіс сваёй з ім размовы, я зноў услухаўся ў крынічна чыстае вымаўленне слоў. Гэта цалкам не тая штучная беларуская нова-мова, якую чуем сёння па радыё з Беластока.

І яшчэ незабыўны публіцыст і прыяцель „Ч” нас, малодшых, пераконваў, каб не падаць духам. Аказваецца, мы, беларусы, былі і ёсць песімістамі. Мікола Гайдук калісь мне прызнаўся, што нават ён, не ўспамінаючы пра „сезонных патрыётаў” вакол „Нівы” і БГКТ, быў абсалютна пераканаsuccessfully, што на яго пакаленні беларуская актыўнасць на Беласточчыне і скончыцца.

„А тут нечакана з'явіўся вы” – сказаў маючы на ўвазе пакаленне БАСу. ■

Tamara Bołdak-Janowska

Vintage. Tak się nazywa wino z dobrego rocznika, a ostatnio słowo to wchodzi do mody, gdzie mamy styl vintage.

Obchodzi mnie to pierwsze znaczenie. Nasze słowa z języka prostego są jak vintage.

Ty ni hladzi na charastwo. Ty hladzi na toje, kab jon czystuju duszu mieŭ i kab heta ni byŭ bambaryło. Pamiętam te słowa matki. Chodziło o mężczyznę. *Ni hladzi na charastwo i na bambaryłaĭ.* Tak postępowałam. Tak wybierałam. Nade wszystko cieszyło mnie, że mam z kim porozmawiać o sprawach świata, sztuki, literatury, a wszystko na równych zasadach. I chodziło mi o to coś, o osobowość. Mężczyzna leniwy intelektualnie w ogóle się u mnie nie liczył i nie liczy.

Przypomniały mi się słowa naszej starej piosenki: *...a toj lubić, chto z taboju dy na wiek astaniecca*. Z obserwacji i autopsji wiem, że poziom rozmów wzrasta z osobą, która *z taboju dy na wiek astanecca.* Jeśli poziom rozmów ulega rozpadowi i zostają tylko same płciowe przesądy strony męskiej, związek upada z kretesem. Strona żeńska nie ma płciowych przesądów w stosunku do strony męskiej. Patriarchalna historia wypracowała prawdziwe stosy dla płci żeńskiej i stosy przesądów męskich. Kobieta została przygnieciona niezliczonymi karykaturami i nieustającą odpowiedzialnością za wszystko. Wciąż tak jest! Podlegamy wciąż presji tych patriarchalnych przesądów. A jest to

jedynie grupka tzw. konserwatystów, która nadaje ton w mediach. Z przesądami płciowymi w głowach wciąż nie jesteśmy Europejczykami.

W rodzinach białoruskich w naszych wioskach w ogóle nie było przesądów płciowych. Mężczyzna nasz nie znał zjawiska, typu: Matka Polka, czyli mówiąc po naszemu: Matka Białorusinka, czyli mówiąc prościej: zaharowana niema samica. Oboje zaharowywali się, aby związać koniec z końcem i mówili: *Jaszcze zahlanie sonca u nasza wakonca. Czaho nam treba… Kiszki, kałbaski i łożaczku kaszki.*

Usie czerci adnoj szerści. Tak mówiliśmy o nielubianych osobach. Tak te nielubiane osoby łączyliśmy, w grupę *adnoj szerści*.

Słowa z języka prostego, częściowo ocalałe w literackim białoruskim, napływają i napływają. *Siomucha*. Pamiętacie to słowo? Znaczy: *Palinocki, Zielone Świątki*.

Pamiętacie, że na Wielkanoc mówiliśmy: *Wialikdzień*?

Prapaszczaja dzieło – pamiętacie ten rusycyzm, tak często używany przez rodziców, a przywieziony z bieżenstwa? *Heta prapaszczaja dzieło*.

Pasumikuj. Czyli: pomyśl, rozważ, zastanów się. W literackim białoruskim „sum" to tęsknota, smutek. *Pasumikawać*. Słowo to na pewno ma związek z rosyjskim *um* (rozum). Zatem nawoływałoby do użycia rozumu przed przystąpieniem do sprawy. *Jon ni pasumikawaŭ i wyszło, szto wyszło, haŭno. I ad paczatku heta było prapaszczaja dzieło*. W języku polskim mamy upadające słowo: sumitować się, czyli tłumaczyć się, a etymologię znajdziemy w łacinie: *summittere.*

Jak przyjemnie wędrować po obszernej pamięci i wchodzić pomiędzy ludzi, których głos słychać, jakby żyli.

Żyją w pamięci, a pamięć jest ogromnym obszarem, jest naszą ojczyzną.

Trebuło. Pamiętacie nasze łączenie słów? *Trebuło hetaho ni rabić*. A skracanie nasze pamiętacie? *Mo. Mo u was heta znajdu? Mo jon zaraz prydzia. Mo pamahczy?*

Podróż przez słowa przynosi ulgę, wyrywa mnie z sieci komputerowej, z każdej sztuczności.

Nie znoszę elektrycznych kominków z „obrazem" ognia.

Do domu! Da chaty! Da chaty z prawdziwym piecem!

Ta moja tęsknota staje się dziś tęsknotą bardzo wielu.

Podróż przez nasze zapomniane słowa stawia mnie w miejscu jakże ludnym. Niemal dotykam osób, które zmartwychwstają i opowiadają mi przy uchu życiowe historie.

Tęsknię do życia prostego, do prostych zasad, do ludzi prostych, którzy byli zdolni do zdumiewania się, do odczuwania radości życia, do zdumiewających narracji myślenia.

Nie wszyscy oczywiście. Były kobiety, jak *durnyja huski*, i byli mężczyźni, *chamuty, katoryja umieli tolko maciuhacca*.

Zakmiecić. Pamiętacie to słowo? Oznaczało: zauważyć. I jest to chyba rusycyzm, przywieziony z bieżenstwa. Od rosyjskiego: *zamietit'*. To rosyjskie słowo tak sobie zbiałoruszczyliśmy. Już nikt tak nie powie. W polskim slangu miejskim mamy słówko: kminić, w znaczeniu: pojmować.

W jednym z poprzednich szkiców zanotowałam powiedzenie *piardzieć u ładyszku* i nie mogłam przedrzeć się przez etymologię słowa *ładyszka*. Nie miałam pojęcia, że w polskiej gwarze podlaskiej zachowała się nasza *ładyszka* jako „dzbanek". Chodzi o gliniany dzbanek bez ucha, który służył do nastawiania mleka, aby się zsiadło.

Czyli byłby to może po prostu nocnik w języku prostym? Albo ten dzbanek. Nasze powiedzenie oznaczało nicnierobienie. *I szto, budziasz piardzieć u ładyszku?*

Lenistwo intelektualne, wymuszane przez mnożące się media, prowadzi to stanu: *piardzieć u ładyszku*.

Słyszę słowa ojca: *a ty szto, ad rana piardzisz u ładyszku?*

Matka nie używała tego powiedzonka.

Wyczytałam w Internecie nasz prastary wierszyk:

Za Sasa było chleba i miasa,
nastaŭ Paniatoŭski i chleb nie takoŭski.

Dziś można wstawić tu dowolne nazwiska czy nazwy, a będziemy mieli ten sam sens, ten sam mechanizm: za jednego życia coś staje się *nietakoŭskie*. Szczególnie źle znoszą stawanie się rzeczy *nietakoŭskimi* ci, dla których uchwytny pozostaje mechanizm wypieranie lepszej monety przez gorszą, czyli zrywanie ciągłości. „Nie wolno człowiekowi zrywać ciągłości, a do tego kilka razy w ciągu życia" – twierdził niemiecki filozof Gellner, niedawno zmarły. Pisałam już o tym, że miał rację, że uważam jego sąd za własny.

Każda zmiana dla mniejszości pozostaje *nietakoŭska*. Zmiana *takoŭska*, czyniąca z polskich Białorusinów obywateli na równych prawach z większością, przyszła cokolwiek za późno! Zdążyliśmy się zasymilować i rozpierzchnąć w różne strony świata. Zamiast poczekać na przykład w Bobrownikach, aż da się tu żyć, przy terminalu granicznym, rozpierzchliśmy się, uciekli stąd.

Każdą zmianę ustrojową dla nas*: adzin czort malawaŭ*.

Systemy polityczne obecnie upijają obywateli czy też jeszcze-nie-obywateli nowomową, reklamami, głupim optymizmem, wolnością jako tylko słowem „wolność", odmienianym przez wszystkie przypadki, nowomową, promocjami, i innym badziewiem, z hasłem: mam tak samo, jak ty, czy innym: musisz to mieć.

Pjanamu i kozy u zołacie. Ot, co.

Nam nigdy nie było różowo. Było nam okropnie ciężko. Wojny rujnowały nam dobytek i życie.

Fronty wojen w 20. wieku biegły przez nasze ciała, przez nasze domy, pola, sady, ogrody. Bieżenstwo zrujnowało nam życie.

Pośpieszna samoasymilacja była wynikiem „wstydzenia się nędzy".

Ciągle to słyszę: porzuciłam białoruskość, bo się wstydziłam nędzy.

A nie lepiej, nie godniej zastanowić się nad własną tożsamością, nad historią własnego narodu i pomyśleć, że nędza nie była wynikiem naszego lenistwa, lecz wojennych sytuacji, które nie my wytworzyliśmy? Że kiedyś byliśmy zamożni? Że właśnie o tym należy mówić? Że nasze kobiety są dzielne? Że musimy coś dla siebie robić? Po co nam taka zmiana: *taja ziaziula, ale ni tak kukuja*. Wciąż pozostajemy *ziaziulami*, tylko własne myśli, własne słowa tracimy, i broń Boże, żebyśmy się wydali z własnym pochodzeniem. Lekko wchodzimy w inne narody, aby tylko czym prędzej stracić tożsamość. Nie. Nie będziemy szczęśliwsi. Robimy sobie kuku na duszy i jakby całoroczny prima aprilis z tym całym udawaniem kogo innego. Prima aprilis *nie udaŭsa, chacieŭ pierdnuć, a usraŭsa*.

Nie imponują mi narody, które żyły czy żyją z wojen łupieżczych, kolonizacji innych narodów, z niewolnictwa. Nie, i amen. My z tego nie żyliśmy. My jesteśmy mniej winni – znowu przychodzi mi na myśl zdanie, wygłoszone w telewizji przez Kusturicę (o Słowianach to rzekł, i my tu pasujemy bardzo).

Łanuszka. Tak się nazywały konwalie w języku staropolskim. Pięknie. My też używaliśmy tej nazwy.

W języku staropolskim słowo *cyrkwy* oznaczało: kościelny. Jaka bliskość.

Obecnie jacyś ludzi przenieśli z matematyki i fizyki do życia społecznego teorię chaosu. Teoria to tylko teoria. Nie da się tego zastosować do ludzi. Nigdy nie będzie tak, że jakiś człowiek symuluje a komputerze „zachowanie się społeczeństwa” i gromadzi to społeczeństwie w posłuszną grupę albo oddala od siebie dane grupy i grupki. Nie można chaotycznie wypiec chleba, budować autostrad i ulic, karmić niemowlęcia, dawać zastrzyków i kroplówek choremu. Kobieta nie zrobi sobie makijażu chaotycznie. Nie dam sobie wmówić, że teoria chaosu to dobra nowoczesna rzecz, możliwa do zastosowania w stosunku do ludzi, wszędzie, w każdej sytuacji! Nie mogę sobie wyobrazić chaotycznie funkcjonującej hurtowni książek. Jeśli coś gdzieś funkcjonuje chaotycznie, to mamy po prostu burdel na kółkach jak „nazwę” chaosu. Bardzo stare, bardzo dobre określenie dla tak cenionej teorii chaosu, powtórzę: burdel na kółkach.

Adzin czort heta nam malawaŭ.

Wyznawcy teorii chaosu, że niby żyć, myśleć, pisać w chaosie jest rzeczą dobrą, robią nam wodę z mózgu. Przecież każdy ma numer ewidencyjny, każdy jest spisany. Przecież jesteśmy podglądani, inwigilowani. Taki to „chaos”. Dla idiotów, wierzących w „naukawe” bajki.

Nie życzę sobie, aby jakiś matematyk, natchniony teorią chaosu, gromadził mnie w Internecie,w jakąś tam grupkę kropek, następnie od tej jakiejś tam grupki tych kropek oddalał mnie jako kropkę i wyrzucał do jakiegoś tam kosza czy na jakieś tam wysypisko. Nie jestem twoją kropką.

Po co nam spisy powszechne, jeśli teoria chaosu, czyli burdel na kółkach, ma nas tworzyć?

Znajoma powiedziała coś, co mnie zatrwożyło: część naszych Białorusinów nie przyznała się w ostatnim spisie do białoruskiej narodowości i prawosławnego wyznania, bo: *a ci my znajam, na szto heta im potrebna? Znoŭ budać nas wyhaniać abo sztoś wydumajuć, kab nas znoŭ praśledawać? My baimsa hetych ich spisaŭ.*

No tak. Sami też wytwarzamy burdel na kółkach, przynajmniej w spisach powszechnych. Dopóki mniejszościami będzie rządził strach, spisy pozostaną niewiarygodne. ■

Janusz Korbel

Zdeptane jagody. Na moim blogu poświęconym Puszczy Białowieskiej czytelnicy komentują wydarzenia. Ostatnio pikietę drzewiarzy, tartaczników i polityków z różnych opcji pod hasłem obrony Puszczy przed „pseudoekologami i sabotażem”. Znalazłem tam i taki komentarz, sięgający do czasów przedwojennych:

„Kiedyś mój tato poszedł z moją babcią do Puszczy. [...] Babcia mia-

ła przy sobie obowiązkowy bilet na zbieranie chrustu a mój Tato – rocznik 1931 (jeszcze żyje i ma się świetnie) – miał garnuszek. Na wiejskich odpustach zawsze były stragany i w Narwi moja babcia kupiła dla mojego taty dzbanuszek. Gliniany, ręcznie malowany, w kwiatki i bławatki. Jest to jedno z najwcześniejszych wspomnień mojego taty. Wybrali się więc do lasu – moja Babcia i Tato, i spotkał ich srogi POLSKI leśniczy. Pan LUTY. Tak miał na nazwisko ów „pan". [...] Babcia pokazała mu bilet na chrust, tato miał uzbierane jagódki w garnuszku dla młodszej siostry, ale wykupionego bileciku nie miał. Pan leśniczy dzbanuszek wyrwał, roztrzaskał o ziemię, a jagódki podeptał. I to było jego pierwsze – które zapamiętał – spotkanie z „polskością" na kresach. [...] Oczywiście po wejściu na ten teren sowietów Luty z rodziną został wywieziony na Sybir i już nikt o nim nie słyszał. KPZB działała.

Po 20 latach owej „polskości" pozostał niesmak. Taki niesmak „podludzia" w kufajce patrzącego z dołu na polskiego „pana" z szabelką i w mundurku. Dlatego tak wielu Białorusinów było wrogami NSZ i WiNu. Nie chcieli powrotu „staroi Pulszcy", gdzie byli nikim, a „państwo polskie", czyli wojskowa junta, zakładała całkowitą asymilację Rusinów.

I wy się dziwicie że mieszkańcy nie ufają tym, którzy zabraniają im wstępu do lasu? Okupant im zabraniał. Car, Niemiec, sanacja. A okupant to „nawołoc". [...] Nie wszyscy mieli tyle historycznego szczęścia co Polacy, ale Polacy w miedzywojennych latach tak wiele mogli dać szczęścia swoim sąsiadom. A nie dali. Więc się nie dziwcie zbytnio nieufności wobec obcych tak skopanemu Narodowi jak okoliczni Rusini. Po prostu traktują Was jak kolejną inwazję. Tak już mamy. W genach".

Pan leśniczy Luty był chyba wyjątkowym gburem. Przyszło mu zresztą zapłacić za to prawdopodobnie najwyższą karę i jeżeli żyją jego potomkowie, być może też czują niesmak. Obawiam się, że gdziekolwiek na świecie byśmy nie poszukali, znajdą się historie o człowieku, który skrzywdził czyjeś dziecko a także o ludziach, którzy nie szanowali „innych" i o państwach, które były ślepe na potrzeby i prawa swoich obywateli. Czasami ci „inni" to była mniejszość w ramach większego państwa, czasami ci co mieli inne poglądy, inne zwyczaje. Bywały nimi zielarki, które palono na stosach, Żydzi i generalnie „obcy" wszelkiej maści.

Opisane w komentarzu wydarzenie, choć prowincjonalne, ma przecież znaczenie uniwersalne. Pokazuje też, że pokrzywdzeni padają często ofiarą własnego narcyzmu. Białostocczyzna zdobyła pewną „popularność" z powodu zamalowywania białoruskich tablic, niszczenia pomników i macew, podpaleń mieszkań „innych" w imię obrony przed obcymi. Słowa anonimowego komentatora opisują efektownie sytuację mniejszości, ale nagle przechodzą w bardzo niebezpieczną nutę, kiedy każdego obcego nazywa najeźdźcą. Czystość rasowa nie ma dobrej historii. Co więcej, globalizacja świata wiąże się przede wszystkim z polityką gospodarczą. To raczej rynek światowy dokonuje inwazji. Kiedy mieszkańcy regionu zajęci są (lub zmanipulowani) protestami przeciw „obcemu", biznes w lokalności widzi już tylko produkt do sprzedania. Nasz świat jest pełen niesprawiedliwości. Niezliczona ilość dzieci była świadkami nie tylko stłuczenia garnuszka i podeptania jagód, ale i aktów przemocy, morderstw i tragedii najbliższych. Na szczęście nie wszyscy noszą „w genach" te wspomnienia przeciw sąsiadom przez całe życie, bo mielibyśmy morze nienawiści i wzajemnych żalów, ale są i tacy, którzy próbują budować porozumienia. Porozumienia trzeba budować jednak na faktach a nie plotkach i stereotypach, więc przypomnę, że Polski sanacyjnej dawno już nie ma, peerelu też, Puszcza Białowieska nie jest zamknięta, grzyby i runo można zbierać – poza obszarami ochrony ścisłej, które stanowią niewielki procent – także w rezerwatach i nawet w parku narodowym, a mieszkańcy gmin, w których leży park, mają wstęp do jego obiektów za darmo.

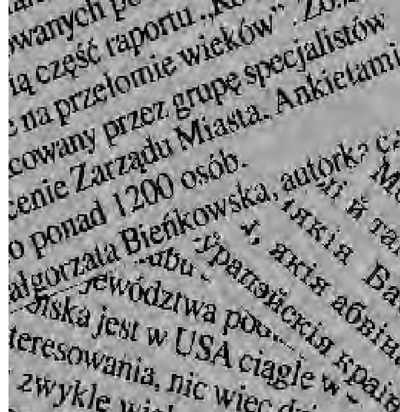

Fot. Janusz Korbel

Puszcza Białowieska nie jest przed nikim zamknięta. Grzyby i runo można zbierać – poza obszarami ochrony ścisłej, które stanowią niewielki procent – także w rezerwatach i nawet w parku narodowym

A jednak opowieść o złym leśniczym Lutym sprzed trzech pokoleń wstecz jest ciągle żywa. Czytając komentarz na blogu przypomniałem sobie, że pierwszy raz usłyszałem ją od pewnego leśnika trzynaście lat temu. Nie wiedział czy zdarzenie jest prawdziwe, kiedy się to zdarzyło, ale że ludzie o nim pamiętają.

Z pamięcią sprawa nie jest prosta – czasami postulujemy, żeby zachować pamięć, innym razem radzimy: zapomnij! Mnie zawsze przychodzi w takich sytuacjach na myśl wschodnia opowieść o dwóch mnichach, którzy wędrując natknęli się na szeroką ale płytką wodę, nad którą stała dziewczyna, nieodpowiednio ubrana, by sforsować przeszkodę. Starszy mnich bez zastanowienia wziął dziewczynę na ręce i przeniósł na drugą stronę. Po godzinie młodszy zagadnął starszego: Bracie, nie wolno nam patrzeć na młode kobiety a ty ją wziąłeś na ręce i przeniosłeś! – Tak, odparł starszy, ale zostawiłem ją po drugiej stronie wody, a ty niesiesz ją nadal.

Ilu jeszcze ludzi niesie potłuczony przed wojną dzbanuszek i jagody zdeptane jagody przez leśniczego o imieniu Luty? Wkrótce w lesie pojawią się jagody i może lepiej pójść i je nazbierać? ■

Opinie, cytaty

Bogactwo i piękno prawosławnego nabożeństwa jest naszym skarbem, który pozostawili nam wielcy, bogobojni i święci przodkowie po to, by z jego pomocą jak najmocniej odczuć radość Zmartwychwstania. Poprzedzający święto Wielki Post jest również po to, by nie tylko zmianą nabożeństw, ale zmianą potraw, które spożywamy podczas postu i święta, spotęgować odczucie radości święta, a przez to i wielkość wydarzenia, jakim jest Zmartwychwstanie. Nie można więc lekceważyć i uważać za relikt przeszłości tych ważnych w życiu liturgicznym komponentów, pomagających odczuć nam naszą słabość, ale i wielkość Boga. (...) Martwi absencja na nabożeństwach prawosławnej młodzieży i dzieci. W ten sposób są pozbawione tych wzniosłych przeżyć i darów łaski. Współczesne życie wymaga od nas dowodów twardej i niezachwianej wiary, jedności i zespolenia w działaniu, gdyż tylko wtedy potrafimy stawić czoła współczesnym wyzwaniom.

Z orędzia paschalnego abp. **Jakuba**, ordynariusza prawosławnej diecezji białostocko-gdańskiej, orthodox.bialystok.pl, 30 kwietnia 2013

Ze smutkiem obserwuję – z perspektywy Warszawy, Brukseli, z perspektywy moich służbowych podróży po Polsce – jak przykleja się nam łatkę miasta, które daje przyzwolenie na nietolerancję, ksenofobię, rasizm, neofaszyzm, agresję. Białystok to nasze miasto. I tylko my wiemy, ile w nim dziś energii, dobrych zmian, ile tolerancji, nowoczesności, fantastycznych inwestycji, utalentowanych osób. Pokażmy to Polsce. Pokażmy, że nie zgadzamy się na stereotypowe postrzeganie Białegostoku, zdominowanego przez „demony rasizmu”. Za-

Гайнаўка на два галасы

Аматараў царкоўнай музыкі бянтэжыць той факт, што маем два падобныя фестывалі, што яны спаборнічаюць паміж сабою за датацыі, за патранат вядомых людзей, нядаўна справа абароны аўтарскіх правоў дайшла да суду. Суд прыняў кампраміснае рашэнне: абодва фестывалі маюць права адклікацца да агульных вытокаў і назвы, абодва з'яўляюцца двума формамі тае самай задумы.

У мяне асабіста мешаныя пачуцці адносна падзелу гайнаўскага Фестывалю. Я не разумею чаму цягам 20 гадоў Царква давала яму сваё благаславенства, а потым яго адклікала з нейкім цмяным тлумачэннем, нібыта ён стаўся занадта свецкі. Пры ўсёй павазе і сімпатыі да майго калегі а. Міхаіла Негерэвіча, я не магу пагадзіцца з яго аргументацыяй, што «спеў, гэта неад'емная частка малітвы. Аддзелены ад Царквы ён не мае права называць сябе «фестывалем царкоўнай музыкі», ён ператвараецца ў паказ вакальнага майстэрства». Айцец Міхаіл праводзіць тут паралель з іконай, якая не будзе сапраўднай іконай, калі створаная нават самым таленавітым мастаком, аднак па-за Царквою».

Не. Будучы малітвай і да таго, узмоцненай малітвай, царкоўны спеў не мусіць абмяжоўвацца сценамі храму. Гэтак як маліцца можна ў любым месцы, у любы час, гэтак можна і спяваць у храме і па-за храмам. Іконы таксама выйшлі па-за сцены храмаў. Яны знаходзяцца ў прыватных дамах, у аўтамабілях, у музеях. Дзякуючы таму, што і царкоўная музыка і ікона не абмяжоўваюцца храмамі, яны сталі амбасадарамі Праваслаўя. Дазваляюць многім неправаслаўным азнаёміцца з прыгажосцю Праваслаўя і гэтым самым выконваюць місійную функцыю. У гэтым сэнсе я жадаю поспеху абодвум фестывалям і хачу, каб яны паміж сабою не спаборнічалі, а адзін аднаго дапаўнялі. Я таксама з радасцю павітаю з'яўленьне кожнага чарговага фестывалю.

Кастусь Бандарук, на блогу Радыё Рацыя, 13 траўня 2013

– Śpiew cerkiewny jest wielkim dobrem Cerkwi Prawosławnej. Prawda ta jest jednym z zasadniczych celów Międzynarodowego Festiwalu Hajnowskie Dni Muzyki Cerkiewnej. Nie straćmy tego daru, pomimo że niekiedy są trudności.

Metropolita Warszawski i całej Polski **Sawa**, podczas inauguracji XXXII Międzynarodowego Festiwalu Hajnowskie Dni Muzyki Cerkiewnej w soborze Świętej Trójcy w Hajnówce, hajnowka-festiwal.cerkiew.pl, 13 maja 2013

dbajmy o to, by w szkołach i na uczelniach odbywały się mądre dyskusje o tym, jaką wartością może być wielokulturowe społeczeństwo.

Z listu otwartego **Barbary Kudryckiej**, minister nauki i szkolnictwa wyższego, posłanki PO, 16 maja 2013

Praca edukacyjna (w celu przeciwdziałania zjawiskom ksenofobiii, rasizmu, nietolerancji, wszelkich przejawów agresji – red.) na poziomie województwa już trwa i to od dawna. (…) Narzędzia, jakie są wykorzystywane, to: spoty telewizyjne (emitowane przez regionalny ośrodek TVP) publikacje, konferencje prasowe, atrakcyjnych eventy, takie jak Festiwal Kultur czy Sabantuj „Festiwal Smaków Jednego Boga" w Kruszynianach. Do kampanii włączyło się Muzeum Podlaskie, które proponuje zeszyty edukacyjne dla dzieci – białoruski, tatarski, żydowski, czy o tajnikach prawosławia.

Z komunikatu **Joanny Gaweł**, rzeczniczki wojewody podlaskiego, 22 05

(...) Białoruskie Radio Racja jest niezależnym środkiem masowego przekazu. Rozpowszechnia obiektywną i prawdziwą informację. Nie po raz pierwszy dziennikarzom naszego radia czynione są przeszkody w pracy . Odczuwają oni represję. Wielu z nich otrzymało ostrzeżenie z prokuratury oraz KGB w związku z ich pracą na terenie Republiki Białoruś bez akredytacji. Podkreślamy przy tym, że Białoruskie Radio Racja niejednokrotnie zwracało się do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z prośbą o akredytację dziennikarzy, jednakże zawsze otrzymywaliśmy odmowne odpowiedzi.

Z oświadczenia prezesa stacji, **Eugeniusza Wappy**, po zatrzymaniu dwójki korespondentów – Hienadzia Barbarycza i Alaksandra Jaraszewicza – relacjonujących akcję „Czarnobylski Szlach -2013", 27 kwietnia 2013

– Jestem zaskoczony, zasmucony i poważnie zaniepokojony wyrokiem białostockiego sądu w sprawie Andrieja Żukowca, Białorusina związanego z białoruską opozycją, a skazanego za oszustwa bankowe na podstawie dowodów z Mińska. Trzeba bardzo wnikliwie przyjrzeć się temu, czy białoruskie dowody w tej sprawie można uznać za wiarygodne.

Z oświadczenia **Roberta Tyszkiewicza**, podlaskiego posła PO, 2 maja 2013

– У адносінах да Беларусі Еўропа павінна быць рашучай. Я тут згадаю такія падзеі хутчэй глабальнага маштабу, Савецкі Саюз разваліўся не тады, калі да яго прымянялі палітыку разрадкі напружанасці, але тады калі да ўлады прыйшоў амерыканскі прэзідэнт Рональд Рэйган.

Яраслаў Качыньскі, лідар партыі Права і Справядівасць, для Радыё Рацыя, 24 траўня 2013 г. ■

– Obecność maestro Krzysztofa Pendereckiego możemy odebrać jako potwierdzenie uznania dla festiwalu i szacunku dla pracy organizatorskiej Fundacji „Muzyka Cerkiewna", jak i Biura Organizacyjnego Festiwalu. Cieszy nas ciepłe przyjęcie przez jubilata prezentu w postaci koncertu, który wymyśliłem i doprowadziłem do realizacji dzięki przychylności kompozytorów i pomocy współpracowników.

Mikołaj Buszko, dyrektor Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Cerkiewnej – Hajnówka, podczas inauguracji XXXII edycji w białostockiej filharmonii, festiwalhajnowka.pl, 22 maja 2013

Festiwal od lat należy z całą pewnością do najważniejszych przedsięwzięć kulturalnych, organizowanych w naszym mieście i regionie. Cieszę się, że w tak wyjątkowy sposób utrwalane jest dziedzictwo muzyki cerkiewnej – dziedzictwo, które zawsze miało i wciąż ma tak wielkie znaczenie dla kultury Białegostoku i Podlasia.

Tadeusz Truskolaski, prezydent Białegostoku, Gazeta Festiwalowa Nr 1 (38), 22 maja 2013

Niektórzy podejmują próby zafałszowania historii, w tym również historii Festiwalu. Przykro, że dołączyła do tego grupa prawosławnych duchownych, którzy w festiwalu nie uczestniczyli, ani nie wspierali go merytorycznie, dali się natomiast w łatwy sposób manipulować w awanturę o formułę imprezy, a w 2002 roku doprowadzili do powołania konkurencyjnego festiwalu Hajnowskie Dni Muzyki Cerkiewnej, którego 12-ta edycja odbyła się w tym roku. Ponieważ nowy festiwal sygnowany jest numerem 32 i korzysta tym samym ze spuścizny i dorobku festiwalu organizowanego przez Mikołaja Buszkę, wśród wielu osób budzi to zrozumiały niesmak, a pośród sympatyków muzyki cerkiewnej w świecie całkowitą dezorientację. Taki stan rzeczy z pewnością Cerkwi Prawosławnej chwały nie przynosi, a nowopowstałemu festiwalowi wartości i poziomu artystycznego nie przydaje.

Spory i kontrowersje wokół obu festiwali były i będą. Osobiście skłaniam się ku temu, by zakopać wojenne topory, znaleźć kompromis, połączyć siły i środki, i stworzyć w nowej formule jeden, kojarzony z Hajnówką i Białymstokiem najwyższej rangi festiwal na miarę naszych czasów, którego jedynym wyróżnikiem będzie muzyka cerkiewna w jej naturalnym kształcie oraz twórczość współczesnych kompozytorów czerpiących z jej źródeł.

Andrzej Dyrdał, dyrektor Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury w Białymstoku, Gazeta Festiwalowa Nr 1 (38), 22 maja 2013

Minął miesiąc

W regionie. 26 kwietnia w Gminnym Centrum Kultury w Gródku odbyła się konferencja naukowa „Powstanie 1863 r. na terenie guberni grodzieńskiej" z udziałem historyków z Polski i Białorusi. Towarzyszyła jej prezentacja pamiątek, eksponatów i dokumentów, związanych z wydarzeniami 1863 r. na ziemi sokólsko-gródeckiej oraz z przywódcą powstania, Konstantym Kalinowskim. W miejscu jego urodzin – wsi Mostowlany – 27 kwietnia odsłonięto tablicę pamiątkową. Tego samego dnia w uroczysku Piereciosy niedaleko Walił (gmina Gródek) odbyły się główne uroczystości wojewódzkie 150. rocznicy powstania styczniowego. Po mszy, w której wzięli udział m.in. samorządowcy, wojewoda podlaski, leśnicy, a także mieszkańcy, przy mogile 32 powstańców, którzy zginęli w bitwie przed 150 laty, odczytano Apel Poległych, złożono kwiaty i zapalono znicze. W ramach uroczystości specjalna grupa rekonstrukcyjna odtworzyła potyczkę, nazywaną Bitwą pod Waliłami. Obchody honorowym patronatem objął prezydent RP Bronisław Komorowski.

Działacz białoruski ma fortunę

Z oświadczenia majątkowego za ubiegły rok, złożonego – jako radnego podlaskiego sejmiku – przez przewodniczącego BTSK Jana Syczewskiego wynika, że posiada on prawdziwą fortunę. Będąc od ponad dziesięciu lat na emeryturze może teraz poszczycić się oszczędnościami na niebagatelną kwotę 1 mln 800 tys. zł. Dochodzą do tego obligacje państwowe na 150 tys. zł i dwa mieszkania o powierzchni 58 i 84 m kw. warte 440 tys. zł (rok wcześniej miał jeszcze trzecie o pow. 48 m kw., warte 85 tys. zł).

Jan Syczewski w 2012 r. wzbogacił się o prawie 300 tys. zł

76-letni Syczewski w ostatnim roku powiększył swoje oszczędności o blisko 300 tys. zł. Są to dochody m.in. z tytułu zatrudnienia, emerytury, umów o dzieło i diet radnego.

30 kwietnia, po dwunastu latach procesu, białostocki sąd rejonowy wydał wyrok w sprawie Andrieja Żukauca, Białorusina oskarżonego o wyłudzenie w dwóch białoruskich bankach prawie 700 tys. dolarów. Od początku śledztwa nie przyznawał się on do winy, twierdząc że nadesłane z Białorusi dowody przeciw niemu został sfałszowane, a cała sprawa ma związek z jego działalnością w opozycji antyłukaszenkowskiej. Sąd nie dał jednak temu wiary, wydając wyrok nawet surowszy niż chciał prokurator. Żukaviec zostal skazany na trzy lata więzienia i 15 tys. zł grzywny.

Fot. Jerzy Chmielewski

Oprócz wykładów podczas kwietniowej konferencji w Gródku pieśni w hołdzie powstańcom zaśpiewali – po polsku i białorusku – Hienadź Szemiet i Jan Karpowicz z gródeckiego domu kultury

W dniach 6-7 maja w Studziwodach, Grabowcu i Strykach oraz 11-12 maja nad Narwią i wokół Milejczyc odbyła się pierwsza część X Podlasko-Poleskiego Festiwalu Kultury Tradycyjnej „Tam po majowuj rosi". Tradycyjne białoruskie podlaskie obrzędy i pieśni zaprezentowały zespoły z Polski i Białorusi. Organizatorem imprezy było Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach przy finansowym wsparciu Ministra Administracji i Cyfryzacji, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego oraz Starostwa Powiatowego w Bielsku Podlaskim. Festiwal zakończy się pod koniec czerwca.

W dniach 10-11 maja – tydzień później niż zwykle (ze względu na to, że święto przypadało w tym roku w Wielki Piątek) – w monasterze w

Zwierkach odbyły się doroczne uroczystości ku czci św. męczennika Gabriela Zabłudowskiego. Uczestniczyło w nich trzech hierarchów – arcybiskup grodzieński i wołkowyski Artemiusz (Białoruś), arcybiskup białostocki i gdański Jakub oraz biskup supraski Grzegorz. Jak co roku do Zwierek przybyły liczne pielgrzymki piesze z całego regionu, szacuje się, że w sumie około 2 tys. osób. Święty męczennik Gabriel jest patronem prawosławnych dzieci i młodzieży.

W dniach 10–12 maja w Międzynarodowym Centrum Dialogu w Krasnogrudzie odbył się sympozjon pt. „Partnerstwo Wschodnie jako projekt kulturowy”. Spotkanie, z udziałem przedstawicieli instytucji rządowych, adresowane było do samorządów pięciu polskich województw wschodnich (lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego) oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych i instytucji kultury współpracujących z krajami Partnerstwa Wschodniego. Organizatorem spotkania był Dom Polski Wschodniej w Brukseli w partnerstwie z Fundacją Pogranicze i Ośrodkiem „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” w Sejnach.

Рашады сярод радыёжурналістаў

Гэтай вясною адбыліся кадравыя змены ў беларускіх рэдакцыях радыёстанцыяў у Беластоку. З пачаткам красавіка пасаду праграмнага дырэктара Радыё Рацыя пакінуў Яраслаў Іванюк, які раней больш за дзесяць гадоў працаваў у публічным Польскім Радыё Беласток як аўтар перадач для беларускай меншасці (нейкі час быў кіраўніком меншаснай рэдакцыі). Паралельна з радыёжурналістыкай вядзе ён kamunikat.org – беларускую бібліятэку ў інтэрнэце. Цяпер гэта асноўная яго праца, хаця радыёперадачы рыхтуе надалей, але ўжо як прыватны прадзюсар.

Іванюка на пасадзе дырэктара Радыё Рацыя памяняў Юрка Ляшчынскі, сябра з Радыё Беласток. А там кіраўніком рэдакцыі праграм для нацыянальных меншасцяў ад нядаўна з’яўляецца Міхась Сцепанюк – малады журналіст, які ў свой час быў старшынёй Зьвязу Беларускай Моладзі.

Кажуць што „вандроўкі” нашых журналістаў з аднаго радыё ў другое апошнім часам занепакоілі Уладзіслава Праховіча, цяперашняга шэфа Польскага Радыё Беласток, які раней быў журналістам (таксама і кіраўніком) меншаснай там рэдакцыі. Быццам бы ён нават напісаў у Варшаву (у Краёвую Раду Радыёвяшчання і Тэлебачання) скаргу на Рацыю, якая паводле яго павінна трансляваецца выключна на Беларусь, а не на Беласточчыне. Тымчасам, як кажа, дубліруе яна місію Польскага Радыё Беласток, калі ў Беларусі слухачоў Рацыі вельмі няшмат.

racyja.eu

16 траўня ва ўніверсітэцкай бібліятэцы ў Беластоку адкрылася выстава ў гонар Міколы Гайдука – памерлага ў 1998 г. беларускага пісьменніка, педагога і публіцыста, які ў апошніх гадах свайго жыцця вельмі плённа супрацоўнічаў з „Ч”. У чэрвені адбудзецца яшчэ – у Бельску-Падляшскім – прысвечана гэтаму выдатнаму чалавеку (быў родам з-пад Міхалова) навуковая канферэнцыя.
На здымку: арганізатарка мерапрыемства д-р Лена Глагоўская, рэд. Юрка Хмялеўскі і Іаанна Пільціцкая, дачка Міколы Гайдука

Od 10 do 12 maja trwał w Supraślu V Międzynarodowy Festiwalu Cerkiewnego Dzwonienia „Obwieszcza, wychwala, nawołuje”. Wzięło w nim udział ponad trzydziestu uczestników (z Polski, Rosji, Ukrainy, Białorusi i Niemiec). Jury najwyżej oceniło Wasilija Wakatowa z Moskwy, drugie miejsce zajęła Julia Łotowa również z Moskwy, trzecie ex aequo Mikołaj Samerin z Jarosławia w Rosji i Paweł Pawluczuk z Hajnówki. Organizatorem festiwalu jest Muzeum Ikon w Supraślu.

W dniach 11-12 maja w Operze i Filharmonii Podlaskiej w Białymstoku odbył się pierwszy Festiwal im. Jana Tarasiewicza. Pierwszego dnia można było posłuchać kompozycji tego nieco zapomnianego białoruskiego kompozytora rodem spod Sokółki oraz obejrzeć wystawę poświęconą Tarasiewiczowi, przygotowaną przez Archiwum Państwowe Białorusi w Mińsku. Otwarto też stałą ekspozycję w foyer opery, gdzie znalazły się pamiątki po kompozytorze, w tym stare pianino i przedmioty codziennego użytku (np. buteleczka soli gorzkiej,

ps14.bialystok.pl

„Wiasiołka” z Przedszkola Samorządowego Nr 14 w Białymstoku i przedszkolaki z Puńska – uczestnicy tegorocznego festiwalu piosenki dziecięcej mniejszości narodowych

mentol, walizka). Drugiego dnia odbył się recital „Białoruskie romanse” z udziałem wybitnych artystów z Białorusi: Ilii Silczukoua (baryton) i Taćciany Łojszy (fortepian), którzy wykonali m.in. pieśni Tarasiewicza i Moniuszki; wystąpił też Chór Opery i Filharmonii Podlaskiej w Białymstoku pod kierunkiem Violetty Bieleckiej.

Wyrok wciąż nieprawomocny

Pion lustracyjny IPN zaskarżył uniewinniający wyrok, jaki w lutym wydał Sąd Okręgowy w Białymstoku w sprawie posła SLD Eugeniusza Czykwina. Strona skarżąca nadal uważa, że parlamentarzysta jest kłamcą lustracyjnym, gdyż w archiwach byłych służb bezpieczeństwa PRL figurował jako tajny ich współpracownik. W odwołaniu IPN napisał, że w procesie, po którym zapadł korzystny dla Czykwina wyrok, nie został uwzględniony i właściwie oceniony cały materiał dowodowy.

Sąd apelacyjny raz już rozpatrywał apelację i zwrócił sprawę do ponownego rozpoznania. IPN, znów zaskarżając wyrok, twierdzi że tamtych wskazań sąd okręgowy w powtórnym procesie w pełni nie uwzględnił.

16 maja 218 maturzystów dwóch liceów z dodatkową nauką białoruskiego – w Bielsku Podlaskim i Hajnówce – pisało maturę z języka białoruskiego. Abiturienci odpowiadali na pytania do tekstu publicystycznego Dariusza Szczepańczyka pt. „Tabloidyzacja środków masowego przekazu albo dziennikarstwo na odwrót”, zamieszczonego w białoruskim periodyku „Arche” w 2010 r. Pisali też własne wypracowania na jeden z dwóch tematów. Pierwszy z nich dotyczył wiersza Janki Kupały „Nie szukaj”, a drugi fragmentów utworu „Spowiedź” Łarysy Gieniusz.

16 maja w siedzibie Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Białymstoku odbył się IX Festiwal Dziecięcej Piosenki Mniejszości Narodowych. Zorganizowały go Białoruskie Towarzystwo Oświatowe oraz Przedszkole Samorządowe Nr 14 z Białegostoku, gdzie już prawie dwadzieścia lat działają oddziały z nauczaniem także po białorusku. Oprócz dzieci z tej placówki w festi-

Фота Міры Лукшы

Джоан Айві Станкевіч з мужам Вячкам Станкевічам на прамоцыі кнігі „Жыццё з водарам небяспекі: еўрапейскія прыгоды падчас падзення камунізму” 16 мая 2013 г. у Беластоку (клуб „Склеп з культурай” у ПШ н-р 4)

walu zaprezentowały się tez przedszkolaki z pięciu innych białostockich przedszkoli oraz z Hajnówki, Bielska Podlaskiego i litewskie z Puńska.

16 maja Klub Dyskusyjny Stowarzyszenia AB-BA zorganizował spotkanie z Viaczką Stankiewiczem, białoruskim emigrantem z USA i jego żoną Joanne, która wydała niedawno książkę „Życie z zapachem niebezpieczeństwa: Europejskie przygody podczas upadku komunizmu". Materiał do niej zebrała pod koniec lat 80. i w latach 90., kiedy mąż przez dziesięć lat był dyrektorem białoruskiej sekcji Radia Svoboda (w Monachium, a potem w Pradze). Miała wtedy okazję podróżować wraz z nim po krajach rozpadającego się bloku komunistycznego. Viaczka Stankiewicz urodził się w 1932 r. w Wilnie, od 1949 r. mieszka w USA, z zawodu jest inżynierem. To znany działacz emigracji białoruskiej w USA, obecnie jest szefem Białorusko-Amerykańskiego Zjednoczenia, jednej z ważniejszych organizacji w tym środowisku.

W związku z zajściami na tle rasowym, które ostatnio miały miejsce w Białymstoku, w tym próbami podpalenia mieszkań i pobiciami, powołano zespół ds. przeciwdziałania aktom ksenofobii i rasizmu w województwie podlaskim, na którego czele stanął wojewoda podlaski. W skład zespołu, poza wojewodą Maciejem Żywno, weszli dyrektor wydziału bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego urzędu wojewódzkiego oraz przedstawiciele policji, ABW i Prokuratury Apelacyjnej w Białymstoku, a także Państwowej Straży Pożarnej. Podobny zespół powołano też w 2011 r., niestety, jak wskazują obecne incydenty, z małym skutkiem. W związku ze wspomnianymi incydentami Biały-

Wielokulturowy misz-masz

W gospodarstwie agroturystycznym Tatarska Jurta w Kruszynianach 16 maja było nadzwyczaj wielokulturowo. Z okazji tatarskiego święta Sabantuj, czyli Święta Pługa, zjechały tu zespoły przeróżnych kultur i religii z województwa, kraju i zagranicy. Tegoroczną edycję imprezy organizatorzy, na czele z Dżennetą Bogdanowicz, właścicelką pensjonatu, nazwali – „Festiwal Smaków Jednego Boga – modlitwa o pokój i sprawiedliwość na świecie".

Po części religijnej uroczyście odsłonięto tablicę pamiątkową z okazji nadania meczetom i mizarom w Kruszynianach i Bohonikach statusu pomników historii. Następnie przed meczetem posadzono lipę jako „symbol ponad 330-letniej koegzystencji wielu kultur i religii na Sokólszczyźnie".

Potem w korowodzie przemaszerowali ułani, strzelcy konni, Tatarzy, funkcjonariusze straży granicznej, żołnierze. Na podwórku Tatarskiej Jurty rozstawiły się stragany z charakterystycznymi dla każdej z kultur – tatarskiej, białoruskiej, żydowskiej, rosyjskiej, ukraińskiej – potrawami.

Wicemarszałek Mieczysław Baszko smażył placki ziemniaczane, wspólnie gotowano pierogi, przygotowano też pokazy tradycyjnego rzemiosła.

Tego dnia przybyło tam dużo turystów, którzy atrakcji mieli co niemiara. Zebranych zabawiali kuglarze i klauni, były popisy ułanów, kozaków, tatarskich jeźdźców i polskiej szlachty. Nie brakowało egzotyki. Pracownicy ambasady indonezyjskiej przywieźli kapiące od złota stroje i ozdoby.

Równolegle na scenie prezentowały się zespoły, reprezentujące różne nacje i kultury. Po białorusku zaśpiewały Chutar i Kalina z Gminnego Centrum Kultury w Gródku oraz Zaranica z Krynek. Gwiazdą imprezy była Czeremszyna. Wystąpili też oczywiście Tatarzy, a także Czeczeni. Konferensjerem był zaś... góral.

Podsumowaniem całej imprezy było dzielenie tortu z napisem „Podlaskie łączy".

isokolka.eu

Białoruską kulturę Podlasia reprezentował w Kruszynianach zespół „Kalina" z Załuk. Występy zapowiadał zaś góral. Podlasie łączy...

stok kilkakrotnie odwiedził minister spraw wewnętrznych Bartłomiej Sienkiewicz, który obiecał większą skuteczność działań organów ścigania. Do akcji włączyły się też różne stowarzyszenia oraz media, w tym białostocka Gazeta Wyborcza, która zainicjowała akcję „Wykopmy rasizm z Białegostoku". Za pomoc w ujęciu sprawców podpaleń wyznaczono też w sumie 20 tys. zł nagrody (10 tys. zł od prezesa spółdzielni mieszkaniowej Słoneczny Stok i 10 tys. zł od posła Ruchu Palikota Adama Rybakowicza).

17 maja odbyły się wybory Miss Podlasia. W tym roku triumfowała kandydatka z Białorusi. Nową królową piękności została Viktoria Lagonda, pochodząca z Grodna 21-letnia studentka ekonomii i zarządzania na Uniwersytecie w Białymstoku.

19 maja w Odrynkach odbyła się uroczystość poświęcenia cerkwi świętych Antoniego i Teodozjusza Kijowsko-Pieczerskich, zbudowanej na terenie skitu, czyli prawosławnej pustelni. Uroczystości przewodniczył metropolita Sawa. Skit powołany został do życia w styczniu 2009 r., formalnie należy do monasteru w Supraślu. Jego otwarciem i organizacją zajął się archimandryta Gabriel, w przeszłości przełożony supraskiego klasztoru.

Maj pod znakiem muzyki cerkiewnej

hajnowka-festiwal.cerkiew.pl

Podczas inauguracji festiwalu w soborze Świętej Trójcy w Hajnówce tradycyjnie zostały wręczone doroczne nagrody im. księcia Ostrogskiego, przyznawane przez redakcję „Przeglądu Prawosławnego"

Fot. Jerzy Chmielewski

Chór „Lagusheda" z Tibilisi podczas hajnowskiego festiwalu wystąpił też w cerkwi w Gródku

hajnowka-festiwal.cerkiew.pl

Wielbiciele muzyki cerkiewnej w hajnowskiej świątyni

festiwal-hajnowka.pl

Na „drugim" festiwalu był koncert specjalny, dedykowany prof. Krzysztofowi Pendereckiemu z okazji 80. rocznicy jego urodzin

Egzotyczna koalicja przeciwko ekologom

Podczas manifestacji. Na „mównicy" poseł Eugeniusz Czykwin. Po nim przemawiał burmistrz Hajnówki Jerzy Sirak (obaj SLD), a następnie politycy PiS. Obok Kapela Znad Baryczy szykuje się do wykonania przeboju „Nie oddamy wam Telewizji Trwam – Puszcza Białowieska należy się nam"

27 kwietnia w Rezerwacie Przyrody im. W. Szafera przy drodze z Hajnówki do Białowieży około 250 osób manifestowało przeciwko zakazowi wywożenia z Puszczy Białowieskiej powalonych drzew, które gnijąc stają się „siedliskiem chorób i szkodników lasu". Domagano się też zwiększenia liczby wycinanych drzew.

Manifestację zorganizowało stowarzyszenie Santa, założone przez przedsiębiorców drzewnych i wspierane przez Radio Maryja. Do protestujących dołączyli samorządowcy okołopuszczańskich gmin, poseł SLD Eugeniusz Czykwin, były minister środowiska w rządzie PiS Jan Szyszko i księża – dziennikarze Telewizji Trwam.

Podczas manifestacji najwięcej wrogich słów padło pod adresem ekologów – „pseudoekologów", jak określali ich demonstrujący. Za przykład właściwej gospodarki w puszczy podawali jej część po stronie białoruskiej. Działacze Santy Białoruś pod rządami Łukaszenki stawiają za wzór do naśladowania.

W dniach 13-19 maja odbyła się kolejna edycja festiwalu Hajnowskie Dni Muzyki Cerkiewnej. Zaprezentowało się ponad dwadzieścia chórów z Polski, Białorusi, Ukrainy, Rosji, Gruzji i Serbii. Przyznano nagrody w czterech kategoriach: chóry parafialne wiejskie, chóry parafialne miejskie, chóry akademickie, chóry inne. Grand prix festiwalu otrzymał rosyjski chór studentów Konserwatorium Narodowego im. Piotra Czajkowskiego z Moskwy. Festiwal, z błogosławieństwem prawosławnego metropolity warszawskiego i całej Polski, organizuje Stowarzyszenie „Miłośnicy Muzyki Cerkiewnej".

22 maja rozpoczął się bliźniaczy XXXII Międzynarodowy Festiwal Muzyki Cerkiewnej „Hajnówka 2013". Przesłuchania konkursowe jak co roku odbywały się w białostockiej filharmonii przy ul. Podleśnej. Koncert inauguracyjny był poświęcony patronowi, wybitnemu polskiemu kompozytorowi Krzysztofowi Pendereckiemu, obchodzącemu w tym roku jubileusz 80-lecia urodzin. W przesłuchaniach wzięło udział ponad dwadzieścia chórów – niemal wyłącznie świeckich – z Polski i zagranicy. Jury pod przewodnictwem prof. Romualda Twardowskiego w najbardziej prestiżowej kategorii chórów profesjonalnych pierwszą nagrodę przyznało Akademickiemu Kameralnemu Chórowi Państwowej Filharmonii z Kostromy w Rosji.

Na stronie internetowej basowiszcza.org pojawiły się informacje na temat tegorocznego Festiwalu Muzyki Młodej Białorusi Basowiszcza. Znany jest już w zarysie program festiwalu, który w dniach 19-20 lipca odbędzie się w Gródku. Zagrają m.in. Pomidor/off, Relikt i Akute z Białorusi, Perkalaba z Ukrainy oraz polskie zespoły: Indios Bravos, Masala i Orkiestra Klezmerska Teatru Sejneńskiego. Już 7 czerwca natomiast na Węglowej w Białymstoku odbędzie się impreza poprzedzająca festiwal pod nazwą Before Basowiszcza. Oprócz koncertów znanych kapel z Polski i Białorusi wystąpią tam zespoły, które ubiegać się będą o festiwalowe nagrody. Podczas głównej imprezy w gródeckim „Boryku" wybitny polski artysta współczesny Paweł Althamer, znany z ciekawych instalacji i zaangażowania w różne społeczne akcje, zorganizuje happening Partyzancki Kongres Rysowników – 48 godzin wspólnego rysowania. Będzie można debatować na tematy związane z polityką, władzą, religią czy kryzysem ekonomicznym, a jedynym narzędziem porozumiewania się będą rysunki, kolaże i szkice na wielkoformatowym płótnie zainstalowanym w przestrzeni festiwalowej. Głównymi organizatorami Basowiszcza są w tym roku Fundacja Villa Sokrates i Białoruskie Zrzeszenie Studentów.

Jak doniosły lokalne media, władze województwa powracają powoli do tematu budowy portu lotniczego na Podlasiu. Najbardziej prawdopodobną lokalizacją mają być brane już wcześniej pod uwagę Topolany w gminie Michałowo. Inne lokalizacje odpadły ze względów środowiskowych. Jeśli inwestycja doszłaby do skutku, jej szacunkowy koszt wyniósłby ponad pół miliarda złotych.

W kraju. Ministerstwo Spraw Zagranicznych rozstrzygnęło konkurs „Wspólne działania polsko-białoruskie". Z Podlasia pozytywnie zarekomendowane zostały wnioski na łączną kwotę ok. 300 tysięcy zł. Największą dotację – 100 tys. zł – otrzymała Fundacja Villa Sokrates, współorganizująca w tym roku Festiwal Muzyki Młodej Białorusi „Basowiszcza". 80 tys. zł otrzyma Stowarzyszenie Edukacji Kulturalnej „Widok" na realizację projektu „Fotograficzna wyprawa archeologiczna na polsko-białoruskie pogranicze". 66,5 tys. zł przeznaczono na projekt „Tuzin. Niemaula", realizowany przez podlaską operę; w ramach projektu ma być promowana białoruska kinematografia lat 20. Czwartą wspartą przez resort instytucją jest Muzeum Podlaskie w Białymstoku. Na warsztaty „Przeszłość dla teraźniejszości – najnowsze metody badań nad dziejami pogranicza polsko-białoruskiego" placówka otrzymała 45,3 tys. zł.

Dwie nowe wystawy Leona Tarasewicza można było oglądać w maju w Polsce. Jedna z nich była czynna do 10 maja w Salach Redutowych warszawskiej Opery i Teatru Wielkiego, natomiast do 13 czerwca zwiedzać można ekspozycję artysty w Galerii Bielskiej BWA w Bielsku-Białej, którą otwarto 2 maja.

3 maja, podczas uroczystości na Zamku Królewskim z okazji Święta Konstytucji, prezydent Bronisław Komorowski wręczył odznaczenia państwowe. Wśród wyróżnionych znalazł się ks. Henryk Paprocki, odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski „za wybitne zasługi w pracy naukowo-publicystycznej i działalności dydaktycznej, za upowszechnianie wiedzy o liturgiach wschodnich". Ks. Henryk Paprocki pełni m.in. funkcję rzecznika prasowego Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

„Białoruś. Historia za miedzą" autorstwa Andrzeja Kłopotowskiego, dziennikarza białostockiego dodatku Gazety Wyborczej, zdobyła Nagrodę Magellana za najlepszy przewodnik turystyczny, wydany w Polsce w 2012 r. Wydało go krakowskie wydawnictwo Bezdroża, a jest on efektem wielokrotnych podróży po Białorusi. Autor był wtedy współpracownikiem „Cz", publikującym relacje z tych wyjazdów na naszych łamach. Podróżnicze Magellany przyznaje Magazyn Literacki „Książki".

22 maja w Warszawie odbyła się konferencja prezentująca nowy projekt kulturalny – Wschód Kultury. W konferencji, z udziałem ministra kultury i dziedzictwa narodowego Bogdana Zdrojewskiego i dyrektora Narodowego Centrum Kultury Tadeusza Ferenca, wzięli udział prezydenci trzech polskich „wschodnich" miast – Białegostoku, Lublina i Rzeszowa. Wschód Kultury to nowa forma współpracy kulturalnej miast Polski wschodniej z krajami Partnerstwa Wschodniego. Po raz pierwszy na taką skalę trzy miasta odkrywają nowe możliwości współdziałania na rzecz obiegu kultury ponad granicami, wymiany artystycznej i kulturalnej, mobilności artystów i dzieł.

Afera z wizami

Portal porteuropa.eu napisał w połowie maja, że od kilku miesięcy obywatele Białorusi nie mają możliwości zapisania się w uczciwy sposób na termin wizyty w celu złożenia wniosku wizowego w polskich konsulatach.

Zainteresowanie polskimi wizami Shengen, mimo że nie są tanie (kosztują 60 euro), jest ogromne. Ich liczba w ciągu ostatnich trzech lat się podwoiła. Tylko w zeszłym roku wystawiono ich aż 350 tys. Białorusini masowo je kupują, aby móc jeździć do Polski na zakupy. Przyciągają ich niższe ceny większości towarów, sprzedawanych w polskich sklepach.

Aby usprawnić wydawanie tak dużej ilości wiz, polski MSZ wprowadził system online. W celu otrzymania wizy Białorusini muszą zarejestrować się na stronie by.e-konsulat.gov.pl., wypełnić tam wniosek wizowy i zarezerwować wizytę – na miesiąc przed – w jednym z trzech konsulatów – w Grodnie, Mińsku czy Brześciu.

Jednak od dłuższego czasu przy próbie takiej rejestracji pojawia się informacja o błędzie lub braku terminów. Tymczasem miejsce w kolejce z łatwością można kupić u „koników", którzy je odsprzedają za 100 euro i drożej. Tym procederem trudnią się wyspecjalizowane i oficjalnie zarejestrowane firmy.

Na białoruskich forach internetowych aż huczy o tzw. „skryptach" – aplikacjach napisanych w celu błyskawicznej rejestracji setek wniosków naraz. Taki „skrypt" od razu wychwytuje wszystkie wolne terminy, nie pozostawiając nic dla zwykłych osób.

Sfrustrowani obywatele w końcu wystosowali w tej sprawie list otwarty do polskiego MSZ. Urzędnicy w Warszawie są jednak bezradni. Twierdzą, że hakerami powinni zająć się białoruskie organy ścigania. Ta sprawa odbija się jednak negatywnie na wizerunku Polski.

Autorzy petycji szacują, że białoruscy informatycy i hakerzy tylko w ubiegłym roku zarobili na tym procederze co najmniej kilkanaście milionów dolarów.

W Republice Białoruś.

26 kwietnia środowiska niezależne zorganizowały obchody 27. rocznicy katastrofy w elektrowni atomowej w Czarnobylu. Ulicami Mińska przeszedł doroczny marsz Czarnobylski, podczas którego protestowano przeciwko pierwszej białoruskiej elektrowni atomowej, powstającej w Ostrowcu, ok. 250 km na północny wschód od Grodna. Prócz haseł na rzecz ochrony środowiska pojawiły się apele o uwolnienie więźniów politycznych. Przed marszem milicja zatrzymała kilku aktywistów opozycji i ruchów ekologicznych, zaś podczas samego marszu, który odbywał się legalnie, zatrzymała dwóch korespondentów Radia Racja.

9 maja, jak co roku, bardzo uroczyście obchodzono w Białorusi Dzień Zwycięstwa. Główne uroczystości z udziałem prezydenta Łukaszenki i wielką defiladą odbyły się w stolicy, gdzie zorganizowano w sumie ok. pięćdziesięciu imprez i wydarzeń okolicznościowych. Były to m.in. prezentacje sprzętu wojskowego, pokazy sprawności funkcjonariuszy sił specjalnych, koncerty, wystawy, zawody sportowe i jarmarki. Dzień Zwycięstwa jest w Białorusi wolny od pracy. Organizacje opozycyjne obchodziły rocznicę zwycięstwa nad hitlerowskimi Niemcami 8 maja, podobnie, jak w Polsce i całej Europie Zachodniej.

14 maja Białorusini obchodzili Radaunicę, czyli dzień pamięci zmarłych, przypadający dziewięć dni po prawosławnej Wielkanocy. Tego dnia (od 1991 r. jest urzędowo wolny od pracy) odwiedzali groby swoich bliskich, odświętnie je ozdabiając. Niektórzy przynosili też na cmentarz jedzenie. Radaunica jest świętem wywodzącym się jeszcze z czasów przedchrześcijańskich. Dawniej na grobie zjadano posiłek i pito wódkę, a na talerzach zostawiano zmarłym jak najwięcej jedzenia. Temu zwyczajowi sprzeciwia się jednak Cerkiew prawosławna. Wierni więc z roku na rok przynoszą na groby coraz mniej jadła. Zastawione stoły nadal jednak można spotkać nawet na cmentarzach w Mińsku.

МЗОР

9 траўня ў цэнтры Мінска перад шэсцем з нагоды Дня Перамогі. Удзельнічаў у ім таксама „Расспяваны Гарадок” з Беласточчыны, які праз Гмінны цэнтр культуры ў Гарадку запрасіў – у рамках культурнага абмену – мінскі хор народнай песні „Радуйся”

16 maja Rada Ministrów Białorusi wydała dokument, zgodnie z którym mieszkańcy bloków będą musieli uzyskiwać zgodę na zainstalowanie telewizji satelitarnej. Lokatorzy wielomieszkaniowych budynków nie będą już mogli umieszczać anten satelitarnych na dachach i fasadach samodzielnie. Aby uzyskać na to zezwolenie, będą musieli przedstawić dokumentację projektu. Szacuje się, że telewizję satelitarną odbiera w Białorusi około 2 mln osób. Nowe rygory oficjalnie wprowadzano w trosce o estetykę miast, ale opozycyjni komentatorzy twierdzą jednoznacznie, iż ma to na celu ograniczenie dostępu białoruskiego społeczeństwa do niezależnych mediów, jak nadająca z Polski telewizja Biełsat.

20 maja trzy białoruskie opozycyjne organizacje – partia BNF, ruch „O Wolność” oraz kampania „Mów

svaboda.org

Свята Радаўніцы на могілках у вёсцы Пагост

Prawdę!” – zawarły długoterminowe strategiczne partnerstwo na trzy najbliższe kampanie wyborcze. Ma ono obowiązywać przed wyborami do władz lokalnych w marcu 2014 r., prezydenckimi w 2015 r. oraz parlamentarnymi w 2016 r.

W dniach 20-26 maja w Mińsku, Homlu i Grodnie odbył się I Europejski Festiwal Międzykulturowy. Jak napisali organizatorzy, „ideą festiwalu jest stworzenie Białorusinom możliwości przyjrzenia się temu, co może dać Białorusi Europa. Chodzi na przykład o projekty kulturalne czy edukacyjne – wszystko, co Białorusini mogą zaczerpnąć z Europy, by poczuć się jedną wspólną europejską rodziną”. W ciągu kilku dni odbyły się liczne spotkania i warsztaty na temat wolontariatu oraz możliwości realizacji wspólnych przedsięwzięć w ramach unijnego programu Młodzież w Działaniu. Festiwal zrealizowało kilka niezależnych organizacji pozarządowych, w tym m.in. Biuro Europejskich Ekspertyz i Komunikacji.

Chronione przez człowieka bobry stały się dla niego niebezpieczne. Jak donoszą białoruskie media, zwierzęta te coraz częściej atakują ludzi. Tragiczny przypadek zdarzył się pod Brześciem, kiedy to bóbr tak nieszczęśliwie pogryzł wędkarza, że ten zmarł z wykrwawienia. Kolejne niebezpieczne sytuacje z udziałem bobrów również miały miejsce w obwodzie brzeskim. Niedawno bobry uszkodziły sześciometrową tamę na kanale Dniepr-Bug. Zdaniem myśliwych nadmierna ochrona tych zwierząt prowadzi do zbyt szybkiego wzrostu ich liczebności.

W Surkontach, małej białoruskiej wsi niedaleko granicy białorusko-litewskiej, miejscowy kołchoz tuż obok mogił polskich żołnierzy AK buduje duży ośrodek hodowli bydła. Gospodarstwo, w tym obory, będą odległe od cmentarza zaledwie o 30-50 metrów. Zdaniem prezes Stowarzyszenia Żołnierzy AK na Białorusi, Weroniki Sebastianowicz, sąsiedztwo obory godzi w pochowanych w Surkontach polskich żołnierzy. Władze kołchozu uważają, że nie ma żadnego problemu i kontynuują inwestycję.

Rząd zatwierdził wykaz dróg, na których od 1 lipca 2013 r. będą elektronicznie pobierane opłaty za przejazd. Łącznie w Białorusi będzie 815 km płatnych dróg, w tym cała trasa z Brześcia do granicy Rosji. Opłaty będą też pobierane na odcinkach łączących Mińsk z miastami obwodowymi: Witebskiem, Mohylewem, Homlem i Grodnem. Płacić będzie trzeba również za przejazd z Mińska na lotnisko krajowe oraz na odcinku Grodno-Bruzgi, czyli na drodze do granicy z Polską. Zgodnie z zarządzeniem prezydenta z opłaty za przejazd będą zwolnione pojazdy zarejestrowane na terytorium państw wchodzących w skład Unii Celnej (Białoruś, Rosja, Kazachstan) o łącznej masie do 3,5 t. Bezpłatnie z dróg będą korzystać m.in. motorowery i motocykle zarejestrowane w Białorusi, traktory, karetki pogotowia i straż pożarna oraz tzw. marszrutki – miejskie mikrobusy, przewożące pasażerów. Opłata za przejazd autostradami zależeć będzie od masy pojazdu i liczby osi i wahać się w przedziale 4-12 eurocentów za kilometr. Kierowca każdego samochodu, mającego korzystać z płatnej drogi, otrzyma pod zastaw specjalne urządzenie, umożliwiające przejazd przez punkty opłat bez zatrzymania. Przy wydawaniu tego urządzenia będzie ściągana z góry pewna suma na opłaty, którą w miarę wyczerpywania będzie można uzupełniać.

Białoruś czasowo wstrzymała wwóz tzw. domowych i dzikich przeżuwaczy, np. krów i jeleni, z Polski i Węgier. Według białoruskich i rosyjskich służb weterynaryjnych na terytorium Węgier i Polski stwierdzono obecność zwierząt zakażonych wirusem ze Schmallenbergu (SBV). Według najnowszych informacji w ośmiu krajach Unii Europejskiej stwierdzono już ponad dwa tysiące przypadków zarażenia zwierząt tym groźnym wirusem, na który nie ma szczepionki. W Polsce nie odnotowano dotąd żadnego tego typu zachorowania.

Na ciekawy marketingowy pomysł wpadł pewien producent mebli z Homla. Otóż proponuje klientom zniżkę za złożenie zamówienia w języku białoruskim. Na ulicach Homla pojawiły się billboardy z informacją, że klientom, którzy mówią po biało-

svaboda.org

Беларускі сцяг на чэмпіянаце свету па хакеі ў Стакгольме

rusku, oferowana jest zniżka wysokości 10 proc. „Na swojakach nie zarabiamy” – głosi reklama. Pomysłodawca inicjatywy, menedżer firmy Sławia, wykonującej meble na wymiar, Wiktar Sawicz, powiedział dziennikarzom, że w ciągu miesiąca od wywieszenia billboardów ze zniżki skorzystało 15 klientów, a 30 kolejnych umów jest w stadium omawiania.

Na świecie. Jak podały rosyjskie portale branży energetycznej, prezydent Białorusi Aleksander Łukaszenka zwrócił się do prezesa rosyjskiej spółki naftowej Rosnieft Igora Seczina z propozycją zwiększenia dostaw ropy do białoruskich rafinerii. Ponadto Łukaszenka zaproponował stronie rosyjskiej udział w realizacji projektów w branży chemicznej. Wspomniał m.in. o możliwości współpracy przy produkcji nawozów azotowych. Rosyjska spółka naftowa Rosnieft jest aktywnym partnerem Białorusinów. Dostarcza około 50 proc. ropy przetwarzanej przez białoruskie rafinerie.

5 maja podczas meczu mistrzostw świata w hokeju na lodzie w Szwecji pomiędzy Białorusią i Słowenią, białoruscy kibice rozwinęli historyczną biało-czerwono-białą flagę. Zostali za to usunięci z meczu, a Międzynarodowa Federacja Hokeja na Lodzie zakazała wnoszenia i prezentowania niepaństwowych symboli na trybunach. W związku z tym w internecie zaczęto zbierać podpisy pod petycją o zgodę na używanie nieoficjalnej białoruskiej symboliki państwowej przez kibiców podczas przyszłorocznych mistrzostw świata, które odbędą się w Białorusi. Sygnatariusze petycji zażądali też przeprosin za tegoroczny zakaz wprowadzony w Szwecji i Finlandii. ■

Piereciosy. 150 lat później

Jerzy Chmielewski

W dniach 26-28 kwietnia br. w gminie Gródek odbyły się wojewódzkie obchody 150. rocznicy Powstania Styczniowego, nawiązujące do stoczonej pod koniec kwietnia 1863 r. w leśnym ostępie Pereciosy największej na Białostocczyźnie bitwy, która przeszła do historii jako Bitwa pod Waliłami. W gródeckim domu kultury zorganizowana została okolicznościowa międzynarodowa konferencja „Powstanie 1863 r. na terenie guberni grodzieńskiej” z udziałem historyków z Polski i Białorusi. W Mostowlanach została uroczyście odsłonięta tablica upamiętniająca urodzonego w tej wsi Konstantego Kalinowskiego, jednego z przywódców powstania. W uroczysku Pierciosy złożono kwiaty na mogile poległych powstańców oraz pokazano widowisko z rekonstrukcją boju sprzed 150 lat.

Dlaczego pod Waliłami i dlaczego Piereciosy?

Leśny ostęp, gdzie stoczono bój, urzędowo nazywa się dziś Chomontowszczyzna i należy do Nadleśnictwa Waliły. 29 kwietnia 1863 r. we wczesnych godzinach popołudniowych oddział wojsk rosyjskich zaatakował tam obóz powstańczy.

Miejsce bitwy wtedy i dziś leży z dala od zamieszkałych terenów. W prostej linii to jakieś trzy kilometry od Królowego Stojła z jednej strony i cztery kilometry do Radunina z drugiej. Te miejscowości, a także pobliska Słuczanka, oczywiście wtedy istniały (od ok. XV-XVI w.), ale tak powstańcy, jak i walczący z nimi oddział carski orientowali się na Waliły, gdzie był majątek. Dlatego w raportach tak właśnie umiejscowiono bitwę. Piereciosy natomiast prawdopodobnie wzięły się od przetrzebionych ciosami szabel zagajników – tak torowali sobie drogę rosyjscy żołnierze na koniach, atakując ukrytych za ruczajem, ostrzeliwujących się powstańców.

Zabitych we wspólnej mogile pochowała dwa dni później okoliczna ludność. Ofiary upamiętniono, wyciosując na trzydziestu dwóch drzewach krzyże. Bardziej prawdopodobne zatem, że od tego właśnie wzięła się ta nazwa.

Rekonstrukcję bitwy pokazali pasjonaci historii z Przasnysza, Kolna i okolic Białej Podlaskiej. W role kosynierów wcielili się leśnicy. Malownicza inscenizacja z głośnymi efektami pirotechnicznymi oczywiście tylko pobieżnie nawiązywała do tamtego boju. Wiernie zrekonstruować bitwy już nie sposób. Wtedy walczono w lesie, kule wbijały się w drzewa. Na potrzeby widowiska leśnicy wycięli wielką polanę w odległości kilkuset metrów od rzeczywistego miejsca boju. Drzewa, które tu rosły, też nie były zresztą z epoki, pochodziły z któregoś już z kolei nasadzenia. Do dziś autentyczna jest jedynie mogiła, w której okoliczna ludność pochowa-

Fot. Jerzy Chmielewski

Scena z rekonstrukcji bitwy

ła poległych powstańców. W większości pozostali bezimienni.

Bój w Piereciosach został udokumentowany tylko zdawkowo. Krótkie opisy można znaleźć w pamiętniku, spisanym przez jednego z powstańców, oraz w zachowanych w archiwach wojskowych raportach dowództwa rosyjskiego. Z pewnością wiele mogliby opowiedzieć naoczni świadkowie tamtych wydarzeń, czyli okoliczna ludność. Niestety, była niepiśmienna. Ustny przekaz został raptownie przerwany pół wieku po bitwie, kiedy masowo udano się w tzw. bieżeństwo. Ci, którzy po kilku latach przebywania w odległych prowincjach rosyjskich powrócili w rodzinne strony, o Piereciosach niewiele już wiedzieli, bo pamięć mieli zaprzątniętą innymi wydarzeniami – pierwszą wojną światową, rewolucją bolszewicką i „polskim czasem", który nastał.

O „miatieżnikach" z 1863 r. zachowało się do naszych czasów nieco legend, w których zwykle kryje się jakaś część prawdy. Trochę takich owianych legendą wspomnień zebrali pięćdziesiąt lat temu, przy okazji setnej rocznicy wydarzeń, pasjonaci lokalnej historii z Supraśla, na czele z Wojciechem Załęskim. Na początku lat 90. ukazał się tomik z tymi opowieściami, zebranymi w Sokołdzie i pobliskich wsiach.

Brakuje tam legendy, która do dziś krąży w okolicach Krynek i Gródka. Opowiada ona o tym, jak carskie wojsko wytropiło ukrywających się w Piereciosach powstańców. Drogę miał wskazać chłop z przyleśnej wioski, którego „miatieżniki" zabrali ze sobą wraz z furmanką w celu przetransportowania w głąb lasu ekwipunku. Powstańcy poruszali się oczywiście pod osłoną nocy. Chłop dyskretnie znaczył za sobą zaśnieżoną jeszcze drogę, prósząc źdźbła słomy, siana i tzw. sieczki z końskiej torby. Po przybyciu na miejsce uciekł z obozu, trafiając wprost w ręce carskich zwiadowców, którym pokazał trop. Być może otrzymał za to nawet zapłatę, bo za wydanie powstańców suto płacono. Jedno się zgadza – śnieg na pewno wtedy jeszcze leżał, bo zima była prawie tak samo długa jak i w tym roku. W zachowanych wspomnieniach jest to odnotowane.

Inna wersja tej legendy mówi, że miejsce stacjonowania powstańców wskazał pewien pastuszek. Z kolei niedaleko Borsukowiny w gminie Krynki stoi krzyż, upamiętniający miejsce, w którym carscy zwiadowcy mieli schwytać dwóch powstańców stojących na czatach. Jednego zabito na miejscu, a drugi po torturach miał zdradzić miejsce kryjówki oddziału. Tyle, że do Piereciosów stąd jeszcze dobrych kilka kilometrów, a tak daleko straży raczej nie wystawiano. Na krzyżu widnieje jednak napis „Boże spojrzyj na lud Twój niedolą znękany, przyjmij ofiary synów polskiej ziemi" z imieniem i nazwiskiem leżącego tam powstańca i datą, kiedy zginął: Jan Kłusewicz, 25.04.1863 r. Zabity pochodził z Lipowego Mostu. Przy jego mogile od kilku lat rocznicowe uroczystości organizują władze gminy Krynki. W tym roku odbyły się one 30 kwietnia, a rozpoczęły się mszą w kościele w pobliskich Podlipkach.

Kim był Konstanty Kalinowski?

Przy okazji okrągłej rocznicy zrywu z 1863 r. w gminie Gródek odnowiono też pamięć o Konstantym Kalinowskim, naczelnym dowódcy oddziałów powstańczych na Litwie. Przyszedł on na świat w majątku Mostowlany, gdzie spędził dzieciństwo. Historycy wciąż się spierają, czy przyświecały mu ideały narodowo-niepodległościowe, czy socjalistyczne. Czy był polskim, czy białoruskim patriotą?

Syn Szymona i Weroniki z domu Rybińskiej został ochrzczony w kościele katolickim w Jałówce. W powstańczych odezwach pisał: „...my, którzy żyjemy na Polskiej ziemi, którzy jemy chleb Polski, my, Polacy z wieki wieków". Polska, Polski zawsze pisał z wielkiej litery. Tyle, że pisał „po prostu" i na łamach „Mużyckiej Praudy", która uchodzi za pierwszą gazetę w języku białoruskim.

Ponadosiemdziesięcioletni Anatol Porębski z Gródka, amator-literat piszący białoruskie wiersze, dzieciństwo spędził w Kolonii Mostowlany. Jego prababka była u Kalinowskich służącą i Konstantego ze dwa razy widziała osobiście. Dobrze zapamiętała, że w tej rodzinie rozmawiano po... rosyjsku.

Konstanty Kalinowski jako przywódca powstania często posługiwał się językiem miejscowego ludu, czyli w dzisiejszym rozumieniu białoruskim. Choć rodzice być może zwracali się do niego po rosyjsku, wyra-

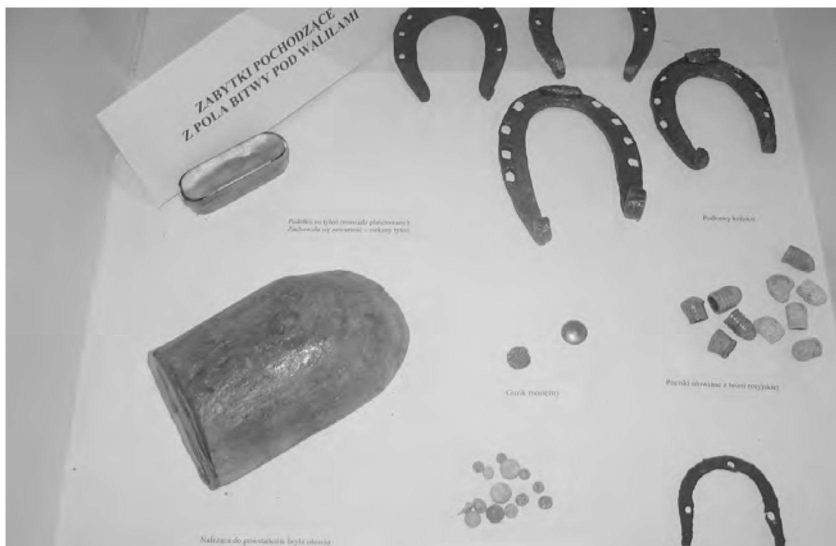
stał w mowie prostej, od której wtedy wokół aż huczało. Podobnie jak w gimnazjum w Świsłoczy, w którym się uczył. Natomiast kiedy studiował w Petersburgu, posługiwał się niemal wyłącznie rosyjskim. Także w konspiracyjnym ruchu rewolucyjnym, do którego dołączył.

Białoruska świadomość narodowa wykrystalizowała się, kiedy Kalinowskiego dawno już nie było na świecie. A identyfikował się on jako Polak i nawoływał do tego innych w kategoriach obywatelstwa, nie narodowości.

150 lat temu trudno było jeszcze mówić o polskim patriotyzmie w dzisiejszym rozumieniu. Kalinowski jest zatem tak polskim, jak i białoruskim bohaterem narodowym. Zbrojnie wystąpił przeciwko caratowi, ale nie przeciwko Rosjanom. Chodziło mu nade wszystko o roszczenia terytorialne – przywrócenie granic Rzeczypospolitej sprzed zaborów.

Na Białostocczyźnie pamięć o Konstantym Kalinowskim odżyła pół wieku temu, przed setną rocznicą powstania. Wtedy jego imieniem nazwano ulicę w Białymstoku, szkołę podstawową w Mostowlanach i dom kultury w Gródku.

Tablica, upamiętniająca patrona, na mostowlańskiej szkole wisiała do 2006 r. Szkołę zamknięto na początku lat 90. i budynek stopniowo popadał w ruinę. Rozebrał go nowy właściciel, który odkupił plac od gminy. Przedtem wiszącą na nim tablicę zdołał ocalić Bogdan Dudko, redaktor nieukazujących się już „Kartek”. Przy okazji festiwalu Basowiszcza z kolegami odwiedził Mostowlany. Widząc, co się dzieje z tablicą, nikogo nie pytając, zdjął ją ze ściany i przewiózł do swego domu po dziadkach w Cisówce. Postanowił przechować ją do czasu, aż znajdzie się dla niej odpowiednie miejsce. Ciężka betonowa tablica tuż przed kwietniowymi uroczystościami została przewieziona do Gminnego Centrum Kultury w Gródku i zamocowana na ścianie w kąciku pamięci Kalinowskiego, urządzonym specjalnie z tej okazji. Zawisł tam także jego duży portret, szczegółowy biogram i inna, dużo mniejsza, tablica pamiątkowa, która wisiała niegdyś na zewnętrznej ścianie domu kultury.

Fot. Jerzy Chmielewski

Eksponaty znalezione przed laty na polu bitwy

Powstanie 1863 r. na terenie guberni grodzieńskiej

Taki tytuł nosiła międzynarodowa konferencja popularnonaukowa, którą 26 kwietnia zorganizowało Gminne

Fot. Jerzy Chmielewski

Stała ekspozycja, poświęcona patronowi gródeckiego domu kultury. Po portretem tablica zdjęta przed kilku laty z budynku szkoły w Mostowlanach

Fot. Jerzy Chmielewski

27 kwietnia w Mostowlanach przy skrzyżowaniu z drogą do Jałówki została poświęcona tablica pamięci Konstantego Kalinowskiego. Będzie ona wkomponowana w pomnik, który tam (na działce należącej do mostowlańskiej parafii prawosławnej) stanie za kilka miesięcy, najpóźniej wiosną przyszłego roku. Tablica została odsłonięta przez gródeckich włodarzy – wójta Wiesława Kuleszę i przewodniczącego Rady Gminy Wieczysława Gościka. Wyświęcił ją ks. Andrzej Walendziuk, proboszcz parafii katolickiej w Jałówce, gdzie Konstanty Wincenty Kalinowski był ochrzczony. Modlitwę odmówił także o. Roman Kiszycki, proboszcz parafii prawosławnej w Mostowlanach

Centrum Kultury w Gródku. Wzbudziła ona zainteresowanie bardzo wielu osób. Aby posłuchać prelekcji na temat wydarzeń historycznych, które rozegrały się 150 lat temu na terenie ówczesnej guberni grodzieńskiej, czyli także w naszym regionie, przybyli ważni goście z Białegostoku – przedstawiciele wojewody i innych urzędów i instytucji, a także bardzo liczni leśnicy.

Konferencja rozpoczęła się okolicznościową prezentacją w wykonaniu uczniów gródeckiego gimnazjum. Moderatorem był Jan Leończuk, dyrektor Książnicy Podlaskiej. Jako pierwszy wykład wygłosił prof. Adam Czesław Dobroński z Uniwersytetu w Białymstoku, mówiąc o odmiennościach Powstania 1863-1864 na terenie byłego obwodu białostockiego (obejmował obecne powiaty białostocki, bielski i sokólski). Następnie jego uniwersytecki kolega, prof. Józef Maroszek, opowiedział o dziejach dworu w Mostowlanach, w którym urodził się Konstanty Kalinowski.

Dr Helena Głogowska z Katedry Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku przybliżyła tę historyczną postać z punktu widzenia polskich Białorusinów. Pisząc swój referat, przewertowała wszystkie roczniki białoruskiej „Niwy", wydawanej od 1956 r. w Białymstoku. Swój niezwykle interesujący wykład wygłosiła w przeważającej mierze po białorusku. Przypomniała, że jeszcze w latach I wojny światowej działacze młodego niepodległościowego ruchu białoruskiego zaczęli kreować Kalinowskiego na swego bohatera narodowego, wykorzystując współwydawane i współredagowane przez niego pismo powstańcze w języku białoruskim (pisane „łacinką") „Mużyckaja Prauda". Po II wojnie światowej postać Kalinowskiego znalazła się w podręcznikach do nauki języka białoruskiego w Polsce, pisano o nim w „Niwie", stał się też on bohaterem utworów literackich, takich jak „Srebrny jeździec" Sokrata Janowicza i „Aposzni" Mikołaja Hajduka.

Prof. Viaczeslau Szwed z Grodna przybliżył obraz Gródka i najbliższych okolic w czasach Powstania Styczniowego. Opowiedział o mało znanych dotąd wydarzeniach powstańczych na naszym terenie. Oprócz Bitwy pod Waliłami pod Gródkiem stoczono wiele potyczek. Pomoc powstańcom okazywali też miejscowi prawosławni chłopi. Prof. Szwed wyprostował też pomyłkę historyczną na temat rzekomego udziału kozaków w dławieniu powstania. – Żadnych kozaków tu nie było – podkreślił. – Do walk z „miateżnikami" carskie dowództwo skierowało zwyczajne oddziały swej armii – powiedział, powołując się na dokumenty przechowywane w archiwum w Grodnie.

Fot. Jerzy Chmielewski

Prelegenci i słuchacze

Dr Siarhiej Tokć, historyk z Grodna, omówił stosunek do powstania chłopów białoruskich. Podkreślił, że 150 lat temu prości ludzie ze wsi nie mieli jakiejkolwiek świadomości narodowej, ani poczucia patriotyzmu we współczesnym rozumieniu tego pojęcia. W życiu kierowali się przede wszystkim filozofią bytu, aby po prostu móc wyżyć. Tak prawosławna, jak i katolicka ludność do powstania była nastawiona niejednoznacznie. W zależności od sytuacji wspierano powstańców, ale za pieniądze. Podobnie dla korzyści materialnej wydawano ich w ręce wojsk rosyjskich. Były też przypadki, że denuncjowano kramarza, bo... za drogo sprzedawał gorzałę.

Ostatnim prelegentem był Krzysztof Łaziuk, leśniczy z Nadleśnictwa Supraśl, który przedstawił prezentację o miejscach związanych z Powstaniem Styczniowym (a także wcześniejszym Powstaniem Listopadowym) w okolicach Sokołdy i pobliskich miejscowościach na terenie obecnej Puszczy Knyszyńskiej. Przywiózł on też do Gródka zebrane w minionych latach zabytkowe eksponaty powstańcze z tego terenu, jak autentyczne kowadło, służące do kucia koni powstańców (wozili je ze sobą).

Konferencja, tak jak pozostałe uroczystości rocznicowe, odbyła się pod honorowym patronatem prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, a także pod patronatem marszałka województwa podlaskiego. ■

Hop, hop, wasiloczki maje czarawiczki

2. Homogeniczna kultura dusi się, bo nawet dowcipów zabraknie, jeśli opowiada się je bez końca. No i dusi się, co widać po kryzysie w sferze kultury. Popkultura nie wystarcza. Dławi niezależność talentów. Ostatecznie powoduje przylepianie się do innej kultury, którą uznamy za światową i najmodniejszą. I już jesteśmy kopiującą peryferią. A nasza mniejszość na razie jest na to odporna. Nie chcemy kopiować cudzych pomysłów. Mamy jeszcze wiele do opowiedzenia o sobie. Chcemy uwagi od większości i od świata.

Boli mnie, że kulturowa polskość kurczy się, jest dosłownie jak piąstka! Nie jestem w stanie obejrzeć do końca spektakli, które serwuje mi na przykład TVP Kultura, a które mają być patriotyczne, zarazem groteskowe, a są tylko głupawe! Ograniczone do brzydkich wyrazów (okrzyk „Jezu" sąsiaduje z okrzykiem „chuj" – to ma być dowcipne?!!!), udawanej modlitwy, pojedynczego transwestyty jako jedynej mniejszości, z papierowymi postaciami, po kwadransie męczą! Żadnej myśli. Martwy język.

Kulturowa prężność terenów pogranicznych powinna decydować o jakości kultury większości. Tereny te, niekiedy aż do stanu nie razbiary-biary pod względem narodowościowym czy religijnym, wytwarzają specyficzny rodzaj regionalizmu: jednoczącą różnorodność kultury. Śpiewamy podobne pieśni, tańczymy podobne tańce i mówimy tak samo lub prawie tak samo, i mamy podobne obrzędy, ale nic tu nie jest skrystalizowane na wieki, tylko wciąż staje się jak żywy teatr, w innej interpretacji, w innej formie. Tylko opisywać, tylko stąd czerpać, tylko opowiadać. Tu jest barwnie, a nie gdzie indziej. Tu się macza pędzle. Pogranicze wszędzie na świecie ma wartość inspirującą. Większość chętnie tam zagląda.

I tak się dzieje. Tak się dzieje?

To na naszym pograniczu tak się dzieje, że wciąż jesteśmy kulturowo żywi i żywotni. Kultura większości więdnie w kopiowaniu, bo szuka po świecie nie wiadomo czego. Marnieją wybitni pisarze, czując ucisk kopiujących „wielki świat" tandeciarzy. Jest ich ledwie kilku, ale pełnią funkcję władzy w stosunku do wybitniejszych. I my to odczuwamy. Ktoś jednak do nas zagląda. Cenimy ich bardzo.

Mało nas, ale kwitniemy.

My kwitniemy, Sokracie. I jest tak, ciągle to powtarzam, że obecnie nie mamy większego przyjaciela od Polski (wolnościowe media dla Białorusinów – ledwie zipią, ale są) a także od tych intelektualistów Europy, których pozyskałeś poprzez Villę Sokrates i Trialogi. Stosunek większości do białoruskości zmienił się na lepsze, i to jak! Nie można tego nie widzieć. Że są jeszcze żywi jacyś szowiniści? A co to nas obchodzi. To są typy wczorajszego dnia.

Nas, Białorusinów i Polaków, łączą straszne sprawy. Dotychczas było to tematem tabu. W Wehrmachcie służyło 375 tysięcy Polaków i 15 tysięcy Białorusinów. Zestawienie jest na naszą korzyść, ale nie całkiem. 15 tysięcy Białorusinów dobrowolnie angażowało się we współpracę z Hitlerem. Ci kolaboranci byli okrutni dla Polaków, Żydów i dla swoich antyfaszystów. Polacy natomiast w dużej liczbie byli do Wehrmachtu wcielani siłą i gnani na front wschodni, masowo ginęli. Masowo też dezerterowali, aby walczyć po stronie aliantów. Byli jednak polscy oficerowie, zaangażowani w hitleryzm. Czytam o tym na Wikipedii i jestem przerażona. I co innego mnie przeraża: Hitler miał 2,5 miliona ochotników z całej Europy, Azji i krajów arabskich! Mało tego. Do Hitlera przyłączyli się Rosjanie. W Wehrmachcie służyło aż milion Rosjan!!! To miała być współ-

na krucjata przeciw komunizmowi jako „międzynarodowemu spiskowi żydowskiemu”.W tych liczbach mowa o samych mężczyznach. Ogółem przez Wehrmacht przewinęło się 19 milionów mężczyzn z całego świata, w tym wielu, wielu Słowian!!!

Ładnie. Hitler uważał Słowian za podludzi. Hitleryzm był skrajnie antykobiecy. Matko! Dla mnie to nie razbiary-biary. Dopiero po kilkudziesięciu latach zaczyna się o tym mówić. Pewnie odtajniono część dokumentów. Straszne to.

Mijają lata i statystyki narodowości mężczyzn, skorych do mordowania cywilów, pogrążają się w nie razbiary-biary. Dokładnie kto kogo mordował chętnie czy pod przymusem razem z Hitlerem, w dużej części zostanie tajemnicą i utonie w półsłówkach, choćby nie wiem ile dokumentów odtajniono. A może nie? Skoro jednak o tym się pisze…

Newsweek podawał, że w Wehrmachcie służyło ok. 150 tysięcy niemieckich Żydów.

To nie jest moja historia. Nie chcę jej! Moja historia to rozwalony niemiecką bombą matczyny dom w Zubkach, spalony wraz z kupą ciężko zarobionych przez nią pieniędzy na dokończenie budowy i pogrążenie mojej rodziny w nędzy na długie lata. Obca odrażająca historia nas *abdużała*.

A reżyserzy serialu „Polowanie na gauleitera” tak zakłamują historię, że nawet nie zauważają tego miliona Rosjan, służącego w Wehrmachcie! Nie zauważają też, że najprężniejszą partyzantką na terenie Białorusi kierowało NKWD, które ukrywało swoje cele przed białoruską partyzantką, tą prawdziwie antyfaszystowską, tą zarazem probiałoruską, i ją całkowicie opanowało. Nie mieliśmy najmniejszych szans na samodzielną BRL, o której marzyła emigracja praska. BRL byłoby coś jak PRL, przy pełnej świadomości: bierzemy tyle, ile możemy wskórać w warunkach, kiedy zagraniczni wodzowie decydują o losach państw. Minimum niezawisłości – tego chcieli Białorusini. Dziś mamy RB bez języka białoruskiego, bez białoruskiego szkolnictwa. To nie jest to minimum!

Partyzantki z czasów wojny wyniszczały się nawzajem. Każdy naród walczył o siebie, organizując partyzantkę. Przedtem w warunkach pokoju jeden naród poniewierał drugim. Każda partyzantka była nacjonalistyczna i okrutna. Okrutna była partyzantka, podszyta NKWD. Stalin wpajał, że prawdziwym antyfaszystą jest jedynie komunista. Antykomunizm z kolei to też żadna miara człowieczeństwa, wszak naziści byli tak antykomunistyczni, że ziemia i woda stawały się czerwone od niewinnej ludzkiej krwi. Partyzantka jest taka, jak ją zapamiętują cywile, kobiety. Partyzantka bardzo często składała się z gwałcicieli wojennych, jak ta Rajsa „Burego”. Rada Bezpieczeństwa przy ONZ postanowiła uznać gwałty wojenne za przestępstwo ludobójstwa, zbrodni wojennej. Dotychczas u generałów gwałty wojenne były „tylko” „ubocznym elementem konfliktu”, a nie „elementem taktyki militarnej”, czym według dzisiejszej oceny przez ONZ były i są w istocie. Zbrodnia wojenne i ludobójstwo nie ulegają przedawnieniu. Nasi posłowie oddają cześć gwałcicielowi wojennemu! Jego banda gwałciła nieletnie! Czuję żywy wstręt do tego „bohatera” i do tych posłów.

Na olsztyńskiej Manifie 2013 zagaduję o to posła Tadeusza Iwińskiego. – Dlaczego posłowie czczą gwałciciela wojennego, tego burego bandytę? Odpowiada: – Ależ klub lewicy był przeciw. I przeciw samemu świętu „Żołnierzy wyklętych”.

Jeszcze przez chwilę z nim rozmawiam. Ja: – Jedynie lewica była przeciw honorowaniu tego gwałciciela i mordercy? T. Iwiński: – Jedynie. Kilka osób od Palikota. Nie mówi się u nas o tym, że PRL to nie był komunizm. U nas komunizmu nie było. Ja: – W mojej książce „Co dobrego było w peerelu” pojawił się ten problem, że PRL to nie była komuna, poza krótkim strasznym epizodem stalinizmu, i że brakuje rzetelnego omówienia, czym był ten twór, PRL. Tak mówili moi rozmówcy. Duża liczba osób tak sądzących, zaskoczyła mnie.

My, ludzie z rodowodem białoruskim, uważamy, wiemy, czujemy, że żaden system nigdy nie czyni zwyrodnialcami wszystkich bez wyjątku. W linii generalnej pozostajemy przyjaźni bliźniemu. Ta cecha nas gubi. W systemie totalitarnym pozostajemy naiwni, niepodejrzliwi i nie wiadomo kiedy stajemy się całkowicie ubezwłasnowolnieni: ani się ruszyć, ani co powiedzieć. Nasze przyjacielskie uczucia względem bliźniego zamieniają się w strach. Jednak zawsze w nas jest wezwanie: musimy się poszukiwać jako życzliwi bliźni w każdych warunkach i nie tylko plemiennie.

Wojny robione są w czasach pokoju. Kreuje się odpowiednie nastroje. Kontynuuje się poszczególne partyzantki z poprzedniej wojny. Ustanawia się bohaterów poszczególnych partyzantek i czci się ich, choć z ich ręki ginęła niewinna ludność cywilna. To oczywiste, że w pewnym momencie ofiary i ich potomkowie zaczną krzyczeć: to nie tak! To nie bohaterowie! Oni nas zabijali za pochodzenie! Oni gwałcili!

Niczego się człowiek nie nauczył. To kobiety wiele się nauczyły z tej fatalnej męskiej historii i próbują uzyskać głos przeciw przemocy.

Według Jana Wasiewicza i Józefa Wabika (artykuł „Krótki zarys organizacji Okręgu Nowogródzkiego”), na Nowogródczyźnie w AK było 40% prawosławnych Białorusinów. Potwierdza to także Kazimierz Krajewski. Komenda Główna jednak kategorycznie sprzeciwiła się przyjmowaniu prawosławnych. Dziwne sprawa: niektórzy prawosławni członkowie AK zmieniali wyznanie na rzymskokatolickie. Ach, tak. Zarazem polonizacja i wtedy?! Nasz Sergiusz Piasecki, ten od wyroków na zdrajcach, zmienił wyznanie w czasie wojny na rzymskokatolickie (stał się „lepszy”, swój?). To dzięki niemu Józef Mackiewicz uniknął aresztowania. Nasz Anatol Radziwonik „Olech” z AK w zsowietyzowanej w duchu Stalina ocenie zasłużył sobie na czarną legendę jako jedynie „watażka”. Ot, takie sprawy. Najpierw Białorusini,

obywatele Polski, garnęli się do AK. Tak było. Szkoda, że te sprawy to wciąż biała plama. Moi krewni ze strony ojca byli w AK, zatem ta formacja jest mi bliska.

Ze zgrozą jednak czytam spowiedź Stefana Dąmbskiego w książce „Egzekutor" (KARTA 2010). Był egzekutorem AK. „Byłem gorszy od najpodlejszego zwierzęcia" – wyznaje. Pacyfikował całe ukraińskie wioski, całe rodziny „z zemsty" za zbrodnie na Polakach, ale mordował także Polaków jako kolaborantów, nie zawsze winnych. „Wojna powinna być przestrogą, a nie zachętą" – tak uważał pod koniec życia. Jestem wzruszona jego słowami. Faktycznie – ważne jest to, co rozumiemy z czasem w procesie rozwoju osobowościowego. Nie wytrzymał pamięci o ogromie własnego sadyzmu, ślepego odwetu na niewinnych i w 1993 roku (w Miami) popełnił samobójstwo. Ten człowiek, udręczony przez własną pamięć, zasługuje na pamięć potomnych. Jest do bólu ludzki. Tymczasem w Internecie sypią się komentarze, że on „szkaluje naród polski"!

Byliśmy w matni pośród strasznych partyzantek. Nie mieliśmy białoruskiego państwa, którego pragnęliśmy z całych sił, więc tym bardziej byliśmy wikłani w szereg sytuacji bez wyjścia.

Natknęłam się na forum „Bohaterowie czy kolaboranci", gdzie – na podstawie prac Turonka i Józefa Mackiewicza – mówiono o współpracy z Niemcami partyzantek, zaangażowanych w zwalczanie stalinowskiej partyzantki, organizowanej przez NKWD, ale nie tylko tej. Raczej się o tym nie mówi, ale historyczne materiały są. Nowe granice, wytyczone palcami wodzów, autorytarny stalinowski klimat na Białorusi, nasz ojczyźniany (ślepy) powrót do przedwojnia w mentalności, to wszystko uniemożliwia rzetelne zbadanie mozaiki partyzanckiej czasów tej strasznej wojny. Była bardzo rozległa ta wojna. Poskładać tej mozaiki nie da się szybko, albo w ogóle się nie da. Oficer specjalny Herbert „Tom" Jung Brygady Świękrzyskiej, współpracujący z nazistami, tropił i katował członków AK. Poskrobię tylko w tych partyzantkach, a już umysł zalewa się krwią niewinnych ofiar. Mam wrażenie, że każda partia, ba, nawet partyjka, organizowała sobie partyzantkę, aby mordować się z powodu światopoglądów politycznych!

W AK byli Romowie, o czym przypomina dr E. Wilczur. Dzielnie walczyli, choć gęsto ginęli, tropieni przez nazistów i kolaborantów, przeznaczeni do całkowitej zagłady, jak Żydzi. Mało kto o nich dzisiaj wspomni.

Wrócę na chwilę do BRL, tematu, który porusza Łarysa Geniusz. Głową BRL na uchodźstwie dzisiaj jest Iwonka Surwiłła, mieszkająca w USA, a zatem BRL trwa w postaci szczątkowej. Śmieszne to? Lista prezydentów BRL na uchodźstwie jest dostępna w Internecie. Od 1920 roku BRL rezydowała w Pradze. W 1919 roku Anton Łuckiewicz i Ignacy Paderewski ogłosili w Paryżu porządek budowy federacji dwóch państw, Polski i Białorusi. Niestety, szowinistyczni nacjonaliści z jednej i drugiej strony nie dopuścili do tego. Zaczęły się targi o terytoria i narodowe bla-bla. Ostatecznie oba państwa wkrótce wyszły na tych targach nacjonalistów szowinistów jak Zabłocki na mydle, jedno bez ziem po nowym strasznym wojennym rozbiorze (którego fatalne kulturowe skutki trwają do dziś, jak też trwa do dziś sam rozbiór), a drugie bez tożsamości, wchłonięte przez Stalina, wyniszczone z inteligencji. Na federację było odrobinę za późno, bo BRL od kilku miesięcy już była wchłaniana przez Rosję, no i została ubezwłasnowolniona jako sajuznaja respublika, a to za sprawą białoruskich komunistów, choć mimo wszystko jeszcze można było to odkręcić. Jaka szkoda! Jaka zdrada! Zbudowalibyśmy obywatelską federację, gdyby nie ci szowiniści obu stron, nie ta komunistyczna zdrada. Zbudowalibyśmy raj? Z jednej strony RP pod Orłem, a z drugiej Białoruś pod Pogonią?

Znowu mówię: – Męska historia jest straszna, a do tego głupia, krótkowzroczna. Jest to historia bardzo złych mężczyzn. Antoni: – Już przestań walić w mężczyzn. Ja: – Pomyśl przez chwilę, jak ja. Jest to historia bardzo złych mężczyzn i znikomej liczby usłużnych kobiet. Antoni: – Rzeczywiście. Wyobraziłem sobie, że to, co robili mężczyźni, robiły kobiety, usuwając mężczyzn ze wszystkich dziedzin, ze szkół, nauki, historii. I zrobiło mi się strasznie! Rozjaśniło mi się, w czym rzecz. Żeńska megalomania narodowa, żeńskie rzezie, krew, głupota, pieniactwo, znowu rzezie, i wojny, wojny, pacyfikacje wiosek, palenie żywcem niemowląt, strzał w tył głowy, dymiące piece krematorium, czystki etniczne, rasizm, szowinizm, nazizm, szowinistyczny nacjonalizm, rozbiory, znowu wojna i od początku. Czystki etniczne, rzezie… Ja: – Czułbyś pogardę do kobiet, znienawidziłbyś je? Jeśli na dodatek systematycznie gwałciłyby mężczyzn kolbami karabinów i kijami, i pozostawiałyby, aż się wykrwawią? Antoni: – Tak. Przy takim odwróceniu już to czuję, nienawiść i pogardę. Ja: – Widzisz? Wystarczy wyobrazić sobie kuriozum: to wszystko było i jest dziełem samych kobiet i znikomej liczby mężczyzn, dopuszczonych do pomagania złu, czynionemu przez złe kobiety, a natychmiast widzisz, że historię tworzy bardzo zły mężczyzna i jego nieliczne pomocniczki, tak samo złe, i jeszcze gorsze, bo muszą się „sprawdzić". To te kobiety są ośmielane. Dlaczego w dalszym ciągu mamy na to pozwalać? Ten zły mężczyzna nadal chce czcić innego złego mężczyznę, no i wyciąga ze sterty niewinnych ofiar jakiegoś bandytę Rajsa jako bohatera narodowego!!! Antoni: – Odkrywam poetkę niemiecką Christę Reinig. Miała zakaz druku w DDR. Zacytuję ci, tłumacząc, zapisuj, będzie ci pasowało. To o kobiecie:

Z tego świata
nie należy do nas nawet kurz
Kiedy umrzemy chowa się nas
W ziemię naszych wrogów.

Ja: – Toż to moje klimaty! Mówimy, jak się czujemy w złej historii, a nas zakazują. Antoni: – To są mężczyźni przeszłości. Zapisz tę moją myśl. Ja: – Zapisałam. Antoni:

– Zapisz jeszcze jeden cytat z Christy, jest przejmujący i pasuje do twego szkicu:

To co powiedział Lenin o Trockim
Hitler o Żydach
Freud o kobietach
Nie obchodzi mnie.

O! – wołam. – O! Jak dobrze, że nie jestem samotna w moim myśleniu, że jest jeszcze Christa Reinig!

Antoni: – Bo mężczyzna rządzi światem, wymyśla ideologie, robi wojny, ale potem to wszystko porządkuje, odbudowuje. Jemu jest dobrze w jego własnej historii. On jest wojennym bohaterem. Nie zechce cię wysłuchać.

Ja: – Wiem.

U Łarysy Geniusz w „Ptakach bez gniazd" natknęłam się na określenie, dotyczące kobiet hitlerówek: „wydra partyjna". Tak! Taka „wydra partyjna" jako kapo w obozach zagłady przewyższała okrucieństwem mężczyzn. Opisywałam to, opierając się na relacji byłej więźniarki obozu, krewnej mego męża, wtedy studentki, a potem cenionej profesor weterynarii. „Wydry partyjne" nie myślały jak kobiety. Miały mentalność mężczyzny-psychopaty, ośmielonego przez psychopatę Hitlera. Psychopata, narkoman, sadysta – oto najwyższa ranga hitlerowca. I zbieranina podobnych z całego świata. Oto szczyt patriarchalizmu z kobietą, pozbawioną własnego głosu!

Jakie łatwiutkie zdanie mają pisarze: „wszystko już zostało powiedziane".

Jakie „wszystko"?

Powoli odtajniane dokumenty aż krzyczą, że nie wszystko. Wymiękam. Dosłownie widzę krew i przedśmiertny krzyk niewinnych ofiar.

Z szyderczym śmiechem odkrywam w dziedzinie polityki i dzisiaj coś takiego, jak „wydra partyjna". Jasne, że nie tak złowieszcza jak hitlerówa. Jednak to „wydra partyjna". Jak coś partyjnego powie! A jak się zaprze, żeby było tak, jak ona chce, ale to przecież nie ona chce. Chcą tak jej partyjni koledzy, partyjne wydrzaki można rzec. Do współczesnych narodowych socjalistów, nagle powstałych z grobu, dolepiają się rasowe współczesne żeńskie „wydry partyjne", stroją się na czarno. Gdyby nie te beznadziejne kobiety, rzeczywistość wyglądałaby lepiej, łagodniej, po ludzku. Niestety ciągle wydrzak znajduje swoją wydrę. I tak się kumają i kumają, źle służąc światu.

Piotr Zychowicz w głośnej, a moim zdaniem beznadziejnej, książce „Pakt Ribbentrop-Beck" omawia powyższe sprawy, ale tylko męskie rzecz jasna. Temat: Co by było, gdyby Polska wraz z Hitlerem napadła na Rosję. Autorze, autorze! Aleś szczyl! Toż to beznadziejne, taka fantazyjka! Zawsze tak jest, że na naszych oczach staje się to – „co by było, gdyby" i żadne inne „gdyby" zwyczajnie nigdy się nie staje. Staje wodzowi organ władzy i wódz stawia pytanie: co by było, gdyby napaść na tych, na tych i na Polskę? I napada. Stalin zadaje sobie pytanie: a co by było, gdyby tak zorganizować gułagi? I organizuje. Psychopaci u władzy wiecznie nam to robią – wprowadzają swoje patologiczne: a co by było, gdyby...

Pierwotne zamierzenia opisują prewencyjnie w swoich książczynach, odezwach, broszurach. Wódz stawia pytanie: a co by było, gdybyśmy rzeczywiście podzielili ludzi na nadludzi Niemców i podludzi Słowian i Żydów, a najpierw Żydów?

I tak zaczyna dzielić.

A jakie to uczucie – mordować rodaków, sąsiadów? Przyjemne?

W fantazji „co by było, gdyby" jedno mogłoby się sprawdzić, gdyby rzeczywiście polski Orzeł i białoruska Pogoń stworzyły w 1919 federację, nowoczesną, to jest obywatelską, nie byłoby Katynia ani Kuropat, ani NKWD nie dokonałoby totalnej rzezi na Białorusinach, a naziści utonęliby w bagnach. Łarysa Geniusz opowiada o tym, jak NKWD (kiedy już Armia Czerwona goniła nazistów) urządzało po całej Europie polowanie na Białorusinów, marzących o BRL, i wysyłało do łagrów. Nas zabito. Dosłownie: zabito. *Jaszczo żywiem* – cudem w resztkach. Czy dzisiaj możliwa byłaby federacja Orła i Pogoni? Może warto rozważyć sposób? Pół Polski tęskni za WKL i dusi się w ciasnych sztucznych granicach. Takie sprawy, jak więź pomiędzy narodami, powinny stawać się bez udziału szowinistów – całkowicie poza nimi. Czy możemy obejść się bez szowinistów? Moim zdaniem, tak. Ale czy choć raz bez nich się obeszło? Do tego potrzebne są osobowości, dobrzy ludzie, ludzie z klasą. Niech wreszcie scześnie ta stalinowska granica pomiędzy Polską a BR!

W książce Zychowicza coś przykuwa moją uwagę – termin Wasserpolen, co znaczy: „rozwodniony Polak", którego da się przerobić na Niemca. Tak przerobieni z „rozwodnionych" Polaków w „prawdziwych" Niemców mieli być u nazistów m.in. Ślązacy i Kaszubi.

Opowiadam o tym mężowi i mówię: Ty jesteś rozwodniony Polak. On: Nie! Ja: Nie pytano by cię, gdyby co. On: Nie! Ja: Byłbyś odgórnie z mocy rozkazu wodza przeznaczony do przerobienia na „prawdziwego Aryjczyka", gdyby co.

Mąż: Wassermensch. Musiałbym być Wassermensch, „rozwodnionym człowiekiem", jeślibym dał się przerobić.

To prawda. Najpierw trzeba być Wassermensch.

Ja: Mam mieszane pochodzenie, to jak tu bym pasowała, gdyby co? Chciałabym się ostać w tym stanie. Żaden ze mnie Wassermensch w wersji żeńskiej. Nigdy! O czym innym ci powiem, o czymś przyjemniejszym. Odkryłam białoruską piosenkę, zacytuje ci, i stanowczo wolę przedkładać nasze piosenki nad wszelkie patologiczne patriarchalne działania wodzów:

Hop, hop, wasiloczki,
mai czarawiczki,

(C.d. ze str. 26)

(C.d. na str. 31)

Podlasie jest jedno

fotoreportaż Ewy Zwierzyńskiej

Wieś Panasiuki leży kilka kilometrów na wschód od granicy polsko-białoruskiej. Mieszkają tam cztery osoby, a ściślej mówiąc cztery staruszki. Pani na zdjęciu dobrze pamięta czasy, gdy wieś leżała w Polsce, zna podlaskie wioski. W naszej grupie odnalazła swego kuzyna. Rozdzieleni na co dzień granicą rozmawialiśmy w tym samym języku. Oprócz kota i ptaszków na drzewie nikt nie dotrzymuje jej towarzystwa. Śpiewaliśmy jej pieśni, a ona płakała

Biała Wieża w Kamieńcu to zabytkowa budowla z XIII wieku, nigdy nie zdobyta. Obecnie mieści się w niej muzeum. Od niej – jak się uważa – pochodzi nazwa Puszczy Białowieskiej.

Instytucja Ławeczki równie dobrze funkcjonuje na Podlasiu polskim jak i na Podlasiu Białoruskim

Zabytkowa, drewniana zabudowa uliczek Kamieńca Litewskiego przenosi nas w przedwojenny klimat małego miasteczka

Na Białoruskim Podlasiu zachowały się zwyczaje, które u nas już zaginęły, np. tradycja wypasu krów z całej wsi na wspólnym pastwisku. Przez cały dzień stada pilnują pasterze, którymi są po kolei wszyscy mieszkańcy wsi

Piękne, drewniane zdobienia okien to cecha charakterystyczna wsi podlaskich po obu stronach granicy

Na lokalnym targu w wiosce Beździeż znajdziemy towary, które są dostępne również u nas

Cmentarze z kamiennymi, pomalowanymi nagrobkami to cecha charakterystyczna podlaskich nekropolii

Zaułki Kamieńca Litewskiego

Nie tylko Chiny to kraj rowerów! Rowery na Białorusi są wszechobecne. Podobnie jak w małych wsiach i miasteczkach na polskim Podlasiu

palubiła Wasilka,
choć jon niewialiczki.
Mąż: „Choć jon niewialiczki". Jakie piękne słowa!
Nasze ludowe piosenki mają piękne słowa. Mój *niewialiczki* mąż został uwzględniony.
Larysa Geniusz w „Ptakach bez gniazd" zauważa, że przy ludowych białoruskich piosenkach, przy ich słowach, niejeden uznany poeta wypada blado. I ma rację. Przy naszej śpiewanej liturgii niejeden uznany zespół czy solistka wypadają blado – łomoczą do żeńskiego jęczenia. Mamy wysokie status quo w naszej kulturze i wszystko, co bledsze, choć reklamowane, nie ciągnie nas w dół tak łatwo.
Mam dość nie mojej historii, toteż mówię o piosence.
Mąż: Obcy to ci, którzy służą w armii psychopaty, zabijają, palą, kaleczą, odbierają domy i lubią to. To są obcy! A nie żadne pozaziemskie cywilizacje, jakieś zielone ludziki. Obcy to nie mniejszości!
Interesujący szkic o ludowych pieśniach białoruskich napisały dwie kobiety, Zinajda Możejko i Inna Nazina. Te pieśni jeszcze niedawno rozbrzmiewały zewsząd, z pól, z podwórek. Pamiętam to. Były to pieśni domowe – weselne, pogrzebowe, chrzcinne. Były to pieśni przekraczające domowy wymiar – pieśni furmana, przewoźników, epickie, rekrutów, miłosne, komiczne. Były to pieśni noworoczne, wiosenne, letnie, zimowe, jesienne. Większość z nich pochodziła z czasów starożytnych. Otrzymaliśmy je od Dregowiczów, Rodemiczów i Kriwiczów. Pieśni te wychodziły przy pomocy intonacji poza tradycyjną skalę, to stąd słyszało się je z daleka. Skala ulegała wzmocnieniu na końcach wersów. Jakby zrywała się do lotu lub pikowała ptakiem w dół. W tych pieśniach zawierała się potężna siła. Była to najważniejsza forma naszej ekspresji artystycznej. *Hop, hop, wasiloczki, mai czarawiczki, palubiła Wasilka, choć jon niewialiczki*...
Miłymi słowami *nikoho my nie abdużajam?*
Łarysa Geniusz w „Ptakach bez gniazd" specjalnie podkreśla jeszcze jedna naszą cechę, tę najbardziej podstawową: nie chcemy za dużo. *Zamahać za mnoho heta muka. Na szto czaławieku muczacca. Lepiaj mieć czas na adpaczynak. Lepiej rabić sztoś darecznaje i dobraje.* A więc: nie chcieć za dużo. Mieć cel, dobry, budujący. Cieszyć się tym, co się ma. Być gościnnym. Porządnie wykonywać pracę, nawet słabo płatną. Docenić zwykły dzień. Przekonać się, że drobne codzienne radości to bardzo, bardzo dużo. Szczerość i uczciwość w stosunkach międzyludzkich i rodzinnych. Brak nawet cienia maski, gry. Mówimy to, co myślimy, a myślimy to, co dobrze przemyśleliśmy. Piszemy tylko o tym, co przemyśleliśmy i poznaliśmy. Wierzymy, że słowo pisane nie może być kłamstwem, więc słowa kłamliwe wydają się nam krańcowo *ahidnyje* i ich autor to *ahida*. Nie tracimy tej wiary, uznając, że *ahidny* autor ze swymi *ahidnymi* słowami to wyjątek. Jednak ta cecha nas gubi i tak wiarę możemy utracić, zarówno do pisanych, jaki wypowiadanych. Jeśli ta nasza wiara nas zawodzi nie pierwszy raz, stajemy się podejrzliwi do wszystkich w naszym pobliżu. Przestajemy rozmawiać, czytać, słuchać. Co najwyżej powtarzamy w powietrze: *siahonnia niama dobrych ludziej. Usie parabilisa ahidnyje*. Tracimy wiarę w szczerość uśmiechu rozmówcy. Łarysa Geniusz świetnie przedstawiła tę naszą cechę szczerej uczciwości i otaczania nas przez tych, których zwiemy *ahidnymi*. Zawsze zagęszcza się wokół nas tłum nieprzychylnych nam osób. Dlatego z taką podstępną łatwością Rajs „Bury" mógł pozabijać niczego niepodejrzewających furmanów. W nas nie ma podstępności.
Paradoksem jest, że tych *ahidnych* najwięcej widzimy wśród swoich. To też podlega diagnozie w książce Łarysy Geniusz. Swoi bardzo chętnie wysługują się wrogom białoruskości. Takie wysługiwanie się rozwija podstępność osoby, obcą nam cechę. Podstępność ta jest oczywiście nieudolna i w końcu pogrąża osobę, kompromituje, niszczy, a przy tym przez tych naszych *ahidnych* powstaje wrażenie, że wszyscy jesteśmy tacy, że prześladujemy własną tożsamość.
Łarysa Geniusz wiele wycierpiała, walcząc o białoruskie państwo, o białoruskość. Przeszła gułag. Do końca życia pozostawała pod nadzorem służb specjalnych. Strzegła przed NKWD emigracyjnego archiwum BRL. Gdzie to archiwum jest obecnie? Nie mogę dociec.
Tyle lat walki, tyle męki, i to miałoby na nic? Teraz wielu z nas zapiera się pochodzenia, tak jak chciało NKWD: nie ma takiej narodowości, nie ma takiego języka, nie ma takiej kultury. Nie ma nas. Tak chcemy? Będziemy sobie wymyślać inną narodowość, podlaską czy tam jeszcze jaką? Tylko żeby wyrzec się słów: Białorusin, Białorusinka, białoruski?
Pośmiertny triumf NKWD jest aż nadto widoczny.
Powrócimy do „tutejszości" bez imienia? Pośmiertny triumf przedwojennych szowinistów byłby aż taki? Ach, Łaryso, po co było tyle Twojej męki!
Trzeba odwagi, aby pozostać przy białoruskości. O odwagę chodzi. O nic więcej.
Rozmach miał projekt ULB Giedroycia. Giedroyc potrafił jeszcze myśleć. W ciasnych sztucznych granicach RP nie potrafimy myśleć. Myśleć można wciąż tylko przez WKL. Bez rozmachu, mknącego w pamięć o WKL, bez ULB, kurczymy się do wartości gminnej, która nikogo na świecie nie obchodzi.
Polska realizuje projekt Giedroycia, ale też się na nim parzy, bo okazuje się, że na Ukrainie czczą jako bohaterów narodowych bandytów, którzy dokonywali czystek etnicznych na Polakach. To nic i to już za wiele. Chodziłoby o realizowanie projektu ULB jako projektu kulturowego z udziałem historyków i bez histerii narodowych. Tymczasem to przede wszystkim polscy i rosyjscy historycy wspólnie badają dzieje swych ojczyzn. I okazuje się, że nie było polskiej interwencji w Moskwie okresu *smuty*. Razem można wyjaśnić wiele nieporozumień, przeprosić za

krzywdy, odkryć wiele nieznanych dokumentów. Potrzeba ciągłego dialogu pamięci kulturowej. Z tego nie można rezygnować. A tu w ULB wdał się „sikorskizm", tak zwana „polityka piastowska". Toż to peerelowszczyzna! Toż to dotyczyło tak zwanych ziem odzyskanych! Mamy czas poszukiwania kolorowości, a tu wdziera się polityka ujednolicania. To się nie sprawdzi, ta „polityka piastowska". To ustawi Polskę w sytuacji peryferii, bo przecież mamy wchodzić do „głównego nurtu" i wszystko z niego przyjmować bez dyskusji. Toż to wytworzy ruchy odśrodkowe w regionach, które nadal pozostają jagiellońskie. Jak ktoś u nas coś wymyśli…

A oddanie kultury we władanie IV Rzeszy popkultury jest ostateczną zdradą własnej kultury.

Tamara Bołdak-Janowska

Гумарэска

З жыцця беластоцкіх хронікаў

– ... Я, брат... за табою, хоць у пекла! Няма, няма ў свеце цяпер праўды ды справядлівасці, нідзе яе не знойдзеш! А сапраўднае мужчынскае братэрства – дзе яго шукаць!.. Хіба што толькі мы... Эх, браток, сябра мой найдаражэйшы! Хай цябе яшчэ раз пацалую! Я за цябе, брат, апошнюю кашулю аддам! І крыві не пашкадую! Хай знаюць, як Антося або Ваціка зачапляць! Хай каторы хоць кране! Ейбогу! – біўся ў свае грудзі Вацік Падбельскі і шчыра прыгортваў да сябе Антося Заморскага, а той кланіўся да яго больш ужо па інерцыі, але шчыра і з сяброўскім адданнем.

Адны яны сёння засталіся на пляцы бою. Во, якія ў іх моцныя галовы – усіх перапілі, і ні дождж ім нястрашны, ні спёка! Ну, можна і ў кватэры, Антосевай, пабаляваць, ад таго часу, як ягоная Адэльця вярнулася з сынам да бацькоў. Тая Адэльця такая бестыя была! Антосю ягоная кабета ўсю касу загадвала аддаваць, а потым мусіў прасіцца мужык пару грошаў на папіроску! А цярер то і „куранёўка" яму скончылася, не было б з чаго прасіць. А да працы ўжо не гоняць „блакітных птахаў", як калісьці, ды і працы тое няма. Дэмакратыя ў нас – хочаш, жыві, хочаш – не. А грош знайсціся мусіць, каб хоць за тую хату заплаціць, бо ж вываляць на брук цябе самога разам з манаткамі. Наняў тады вялікі пакой Антось тром студэнткам, сам у маленькім гнездзіцца, і хоць за хату заплаціць мае з чаго. У яго ў хаце прыбрана, не то, што зусім бабскай рукі не відна. А цяпер вось нядаўна парабіў пры разгрузцы тавару ў „прываціяжа" разам з „рускімі"...

Засталося ў Антося 20 злоты. Ёсць хата, ёсць „шкло"... Ды парожняе. І бабы няма. Не скажам усё ж, браткове, што ў Антося Заморскага з былых бунтарскіх маладых мараў пра збаўленне свету адно толькі засталося... Але тое шкло, чорт яго вазьмі, пустое! Шклянкі, чаркі, слоічкі з-пад гарчыцы, бутэлька пад сталом. Але ж „каса" яшчэ ёсць, тыя 20 новыя *зэтэлпэ*, за тую работу, што нарваўся быў на разгрузцы. Цэлыя 20 злоты ў адной паперцы!

– Ідзі, браток, чуеш, у краму, купі добрае віно, – працягнуў свой скарб Антось Ваціку.

– Ты што-о-о?! То ж у „рускіх" ведаш што і колькі за такія грошы можна набыць?!.

– Дазволім, брат, час правесці культурна. Мо нават якую пажондную паненку запросім...

Тут і паненка нарвалася – Гэлька з другой лесвічнай клеткі. Мо не такая пажондная, але пачцівая. Таксама апошнюю кашулю пакласці можа на алтар сяброўства.

– Гэлька мі сень падоба, ажэне сень з Гэльком, Гэлька сама така мала, леч ма... душэ вельком! – заспяваў Вацік уцешаны.

Гэлька ахвяравалася збегаць у краму па віно. Праз хвілін дваццаць прамчалася, а ў яе доўгіх кішэнях боўталіся два зялёныя бутлі.

– Што так доўга насілася? А дзе рэшта? – пацікавіўся Антось, паглядзеўшы на цану віна.

– Праўда, рэшты мне не выдала, аж 2 злоты! – спахапілася жанчына.

– Ну, вырву іх гадаўцы з горла! Навучыліся ашукоўваць у белы дзень! – зароў Антось і папёр у манапольку. А там напаў на прадаўшчыцу: – Адбурыла маю сяброўку! Аддавай два злоты! Віно купляла яна, дзве бутэлькі, толькі што! Разарву як жабу!..

– Ці-і-і-ха-а! Не палохай кліентаў! На два злоты і пайшоў прэч! – прасіпела злосная прадаўшчыца і сунула яму ў далонь манету.

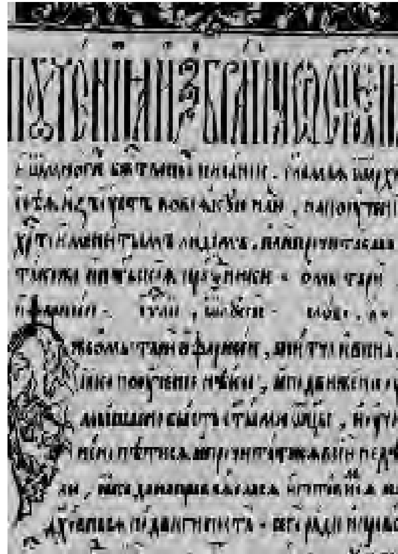
Купіў Антось па дарозе дадому за тыя два злоты ў перакупшчыцы пад крамай разарваную пачку „рускіх" папіросаў і вярнуўся ў хату. Добрыя сябры не пачыналі частавацца без гаспадара.

– Во, наце, курыце. Вырваў заразе з горла тыя грошы, раз-два! А то навучыліся абдурваць прыстойных кліентаў! Не жарты – амаль даляр! А чаму ты тады так доўга таўклася, Гэльця, па тое віно? Я ж справіўся ў пяць хвілін. Мо чарга была?

– А што, ужо яе не было? За мною стаяла было чалавек з сорак у гарэлачна-вінным аддзеле спажывецкай крамы...

– То ты не ў манапольцы тое віно купляла?!!

Міра Лукша

Календарыюм

Чэрвень – гадоў таму

985 – Каля 1028 г. нар. князь полацкі Усяслаў Брачыслававіч (памёр у 1101 г.), выдатны уладар, змагаўся за самастойнасьць і незалежнасьць Полацкага княства. У 1068 г. быў выбраны вялікім князем кіеўскім, праз год зрокся гэтага пасаду, вярнуўся ў Полацак, дзе пераможна адбіваў нашэсьці кіеўскіх і іншых князёў на Полаччыну.

440 – У 1573 г. апрацаваны і прадстаўлены для зацьвярджэньня кандыдатам на трон Рэчы Паспалітай Генрыкам Валуа прывілеі для шляхты, паводле якіх між іншым яна свабодна выбірала караля.

220 – 17.06.1793 г. у Гародні пачаўся Сойм, які зацьвердзіў другі падзел Рэчы Паспалітай ды прыняў другую, супрацьлеглую канстытуцыі ад 1791 г., кансэрватыўную канстытуцыю.

150 – 3.06.1863 г. адбылася бітва паміж паўстанцамі і царскімі войскамі пад Мілавідамі каля Слоніма.

150 – 26.06.1863 г. быў створаны ў Вільні Выканаўчы Аддзел Літвы (Літоўска-Беларускі чырвоны жонд), старшыня Якуб Гейштар, члены: Кастусь Каліноўскі і У. Малахоўскі. Гэта быў цэнтр па кіраўніцтве паўстаньнем на Літве і Беларусі. Імкнуўся далучыць да паўстаньня народныя масы.

145 – 9.06.1868 г. нар. Уладзіслаў Вярыга (пам. 27.08.1916 г.), польскі філёзаф і этнограф, зьбіральнік беларускага фальклёру.

140 – 21.06.1873 г. у Пеліканах ля возера Палік пад Барысавам памёр Вацлаў Пелікан (нар. 11.09.1790 г. у Слоніме), мэдык, грамадзкі і палітычны дзеяч.

120 – 1.06.1893 г. у Варшаве памёр Аляксандр Валіцкі (нар. 27.01.1826 г. у Вільні), кнігар, выдавец, музычны крытык і сьпявак, выканаўца песень Станіслава Манюшкі і першы ягоны бібліёграф (у 1873 г. выйшла яго кніга пра С. Манюшку).

105 – 21.06.1908 г. нар. Павал Шыдлоўскі, дзеяч самадзейнага мастацтва, заснавальнік Прысынкаўскага – найстарэйшага беларускага хору ў Заходняй Беларусі.

105 – 21.06.1908 г. у Старэве на Случчыне нар. Сьцяпан Майхровіч, літаратуразнаўца. У 1943-1944 гг. рэдагаваў газэту “Белостокская правда”, пасьля вайны заняўся літаратуразнаўствам, напісаў манаграфіі пра Янку Лучыну, Вінцэнта Дунін-Марцінкевіча, Максіма Багдановіча, Францішка Багушэвіча, Янку Брыля, Івана Шамякіна ды гісторыю беларускай літаратуры. Памёр 2.07.1981 г.

90 – 10.06.1923 г. у Варшаве памёр Міхал Фэдароўскі (нар. 1.09.1853 г. у Варшаве), фальклярыст, этнограф, клекцыянер, з 1877 г. амаль 30 гадоў жыў у Пружанскім павеце і збіраў беларускі фальклёр, які выдадзены ў 8 тамах пз. “Lud białoruski” (1897-1903, 1935-1981).

100 – 20.06.1013 г. у Зарэччы на Браслаўшчыне нар. Фэлікс Журня, каталіцкі сьвятар, удзельнік беларускага хрысьціянскага руху. Закончыў гімназію у Друі , з 1932 г. – у ордэне айцоў мар’янаў. Высьвячаны на сьвятара ў 1943 г. Да 1966 г. жыў у Польшчы, прымаў удзел у дзейнасьці БГКТ у Варшаве. У 1966 г. пераехаў у Вялікабрытанію, дзе супрацоўнічаў з беларускім рэлігійным часопісам “Божым шляхам” і быў дзейным сябрам Беларускай каталіцкай місіі ў Вялікабрытаніі. Памёр 11.12.1982 г. у Лондане.

95 – Летам 1918 г. успыхнулі антысавецкія паўстаньні і рухі за вольную Беларусь у Віцебскай і Магілёўскай губэрнях. Вызвольны рух крывава быў задушаны бальшавікамі.

90 – 5.06.1923 г. у Вільні выйшаў з друку першы нумар газэты „Вольны Сьцяг” , органу Беларускай Рэвалюцыйнай Арганізацыі. Закрыты польскімі ўладамі, апошні нумар выйшаў 14.10.1923 г.

90 – 28.06.1923 г. нар. Уладзімір Чантурыя (пам. у 1988 г.), архітэктар, пэдагог. Аўтар фундамэнтальнай кнігі „Гісторыя архітэктуры Беларусі да 1917 г.”.

75 – 5.06.1938 г. расстраляны Юры Лістапад (нар. у красавіку 1897 г. у Варкавічах на Случчыне), кіраўнік беларускага руху на Случчыне, настаўнік.

75 – 17.06.1938 г. расстраляны Аркадзь Смоліч (нар. 29.09.1891 г. у

Бацэвічах Клічаўскага раёна), географ і грамадзка-палітычны дзеяч. Закончыў Нова-Александрыйскі Інстытут Сельскай Гаспадаркі і Лесаводзіва ў Пулавах. У 1918 г. прымаў удзел у стварэньні Беларускай Народнай Рэспублікі, у яе ўрадзе быў народным сакратаром асьветы. Быў адным з заснавальнікаў Таварыства Беларускай Школы, працаваў настаўнікам у Віленскай Беларускай Гімназіі, напісаў падручнік „Геаграфія Беларусі" (1919); з 1923 г. у БССР – працаваў у Інбелкульце, Беларускім Дзяржаўным Унівэрсытэце, быў старшынёй Цэнтральнага Краязнаўчага Бюро Беларусі. З 1925 г. намесьнік старшыні Інбелкульта, з 1929 член Прэзыдыюма Акадэміі Навук Беларусі. У 1930 і 1937 гг. рэпрэсаваны.

65 – 20.06.1948 г. у Вязынцы Маладзечанскага раёна быў адкрыты філіял Літаратурнага дома-музэя Янкі Купалы.

55 – 8.06.1958 г. у Беластоку было заснавана Беларускае Літаратурнае Аб'яднаньне „Белавежа".

45 – 26.06.1968 г. памёр у ЗША а. Сьцяпан Войтанка (нар. 28.10.1886 г.), праваслаўны сьвятар высьвячаны ў 1918 г. у Гародні, у 30-ыя гады быў настаяцелем Марозавіцкага прыхода на Гарадзеншчыне. У 1938 г. быў звольнены Гарадзенскай кансысторыяй за «супрацію палянізацыі праваслаўнай царквы» і за ўдзел сына Віктара ў віленскіх беларускіх арганізацыях. З 1944 г. у эміграцыі. У 1948 г. браў удзел у аднаўленьні БАПЦ, служыў настаяцелем прыхода Жыровіцкай Божай Маці ў Гайленд-Парку. Апошнія шады сьвятарства правёў у прыходзе БАПЦ у Нью-Брансвіку. Пахаваны ў Іст-Брансвіку.

40 – 11.06.1973 г. у абацтве сьв. Пракопа у г. Лайл у ЗША памёр Ян Тарасевіч (нар. 30.10.1892 г. у Клешняках на Гарадзеншчыне), каталіцкі сьвятар, манах-бэнэдыктынец, дзеяч беларускага хрысьціянскага руху. З 1911 г. жыў у ЗША, у 1919-1925 гг. вучыўся ў Фрайбургу ў Нямеччыне, дзе абараніў доктарскую дысэртацыю па тэалёгіі, у 1923 г. высьвячаны на сьвятара. Быў дзеячам беларускага руху ў ЗША, супрацоўнічаў з беларускімі выданьнямі, м. інш. з «Хрысьціянскай думкай», «Божым шляхам».

25 – 19.06.1988 г. у Менску адбыўся мітынг памяці ахвяр сталінскіх рэпрэсіяў.

10 – 22.06.2003 г. у Менску памёр Васіль Быкаў (нар. 19.06.1924 г. у Бычках на Віцебшчыне), выдатны беларускі пісьменьнік.

Апрацавалі **Лена Глагоўская** і **Вячаслаў Харужы**

Kaliś śpiawali

Hore prymak

Sukowiczy
N. Kozakiewicz

Umiarkowanie /20"/

1. Ho-re pry--mak, ho- re, na swiet po - hle-da - je.
U-sie żo-nki jeść nia-sut, a ma-ja nie zna - je.
2. Pry - nia-sła ja - na mnie jeść le - bja - dy, biez so - li.
4. Jak pry - je - chaŭ jon da do - mu, nie ŭspieŭ z.wo--za zle-zci,
5. Ach, kab świ - ni pa - zdy - cha - li, a cha - ta zha - re - ła...
coda
Na-sior-baŭ-sa, na-klo-waŭ - sa i ska-zaŭ: da - wo - li.
wy - la - ta - je sta-ra cio--szcza, nia - si świ-niam je - ści!
3. Jak nie cho--czasz le - bja-dy, to jeż chleb z wa-do - ju.
i kan- czaj chut- czej ha-rać, pry-jaż-dżaj da do - mu!

1. Hore prymak, hore –
Na swiet pohledaje.
Usie żonki jeść niasut, *
A maja – nie znaje.

2. – Pryniasła jana mnie jeść
Lebjady – biez soli.
– Nasiorbaŭsa, naklowaŭsa
I skazaŭ : dawoli.

3. – Jak nie choczasz lebjady,
To jeż chleb z wadoju.
I kanczaj chutczej harać –
Pryjażdżaj da domu.

4. Jak pryjechaŭ jon da domu –
Nie ŭspieŭ z woza zlezci.
– Wylataje stara cioszcza –
Niasi świniam jeści !

5. – Ach, kab świni pazdychali,
A chata zhareła,
Jak mie uże prymackoje
Życie nadajeła.

*3 i 4 radki paŭtarać u kożnaj zwarotcy.

Sa zbornika „Biełaruskija piesni Sakolskaj ziamli", Krynki 2012. Ad Nadzieji Kazakiewicz (1921 h. naradż.) u Sukawiczach, Szudziałaŭskaja hm. zapisaŭ 7.V.1997 h. i aprac. **Sciapan Kopa**

Лёс слонімскіх кнігазбораў і рукапісаў

Доктар філалагічных навук Адам Мальдзіс меў рацыю, калі сказаў, што „Беларусь з’яўляецца адзінай краінай у свеце, краінай-выключэннем, дзе нацыянальных культурных скарбаў, матэрыяльных і духоўных на радзіме меней, чым за яе межамі. Прычынай таму ваенныя навалы, што хвалямі пракочваліся праз нашу зямлю, і драпежніцкая палітыка суседзяў” (зборнік „100 пытанняў з гісторыі Беларусі”. Мн., 1993. С.73). У гэтым упэўніваўся і я асабіста, калі бачыў, напрыклад, старадаўнія слонімскія зборы ў музеях Польшчы, Швецыі, Літвы, Расіі.

Сёння цяжка і нават немагчыма пералічыць усе тыя нацыянальныя багацці, што стагоддзямі вывозіліся толькі, прыкладам, са слонімскай зямлі ў блізкія і далёкія краіны свету. Найбольш слонімскіх скарбаў знікла падчас розных войнаў, але найбольш – у часе Першай і Другой сусветнай. На захад і ўсход захопніцкім шляхам вывозілі са Слонімшчыны разам з рознымі скарбамі і каштоўныя кнігі, а таксама старыя рукапісы. Шмат разоў рабаваліся слонімскі музей, архівы, Жыровіцкая семінарыя, палац Слізняў у вёсцы Дзевяткавічы, тэатр Агінскага ў Слоніме і палац Пуслоўскіх у Альбярціне. Рабаваліся таксама праваслаўныя, каталіцкія і ўніяцкія храмы, мячэці, сінагогі і цэрквы іншых канфесій слонімскай зямлі.

У красавіку 1613 года пачалося будаўніцтва Жыровіцкага ўніяцкага манастыра і царквы, дзе знаходзіўся цудатворны абраз Жыровіцкай Багародзіцы. Ствараў гэты найважнейшы рэлігійны асяродак Язафат Кунцэвіч, а яго фундатарамі былі Ян Мялешка, Даніла Солтан і Рыгор Трызна. Жыровіцкі абраз прыцягваў сотні тысяч пілігрымаў. А пасля далучэння Беларусі да Расіі Жыровічы адышлі да праваслаўнай царквы. Але на працягу чатырох стагоддзяў Жыровічы рабавалі чужынцы з захаду і з усходу, з поўдня і з поўначы. А рабаваць было што, бо ў манастыры знаходзілася вялікая бібліятэка, архіў і свая друкарня. А ў 1842 годзе біскуп Язэп Сямашка пачаў у Жыровіцкім манастыры спальваць уніяцкія старадрукі. Напачатку кнігамі распальвалі печы, а пасля яны гарэлі ў вогнішчы на пляцу. На працягу 10 гадоў паводле загаду Сямашкі спалілі некальkі тысяч беларускіх уніяцкіх старадрукаў. А тыя, што не згарэлі, укралі і вывезлі ў іншыя дзяржавы.

Старыя кнігі і рукапісы з Жыровіцкага манастыра можна знайсці ў архівах многіх краін Еўропы

У архіве Санкт-Пецярбургскага аддзялення Інстытута гісторыі Расійскай акадэміі навук сёння шмат цікавых дакументаў, якія маюць непасрэднае дачыненне да гісторыі Жыровічаў. У фондзе былога прафесара Жыровіцкай духоўнай семінарыі Пракопа Нілавіча Дабрахотава (Максімава) значацца 2 492 адзінкі захавання збораў на польскай, лацінскай і старабеларускай мовах. Гэтыя сабраныя рарытэты Дабрахотаў вывез з Жыровічаў яшчэ ў 1845 годзе. Найперш, гэта дэкрэт Слонімскага земскага суда па справе паміж Іванам Мялешкам і Данілам Солтанам за Жыровічы, 1609 года; выпіс са слонімскіх земскіх кніг запісу Івана Аляксандравіча Солтана аб перадачы маёнтка Жыровічы сваёй жонцы, 20.09.1572 года; пасланне кіеўскага уніяцкага мітрапаліта Антонія Сялявы да Жыровіцкага суперыёра Канстанціна Вітапольскага, 23.06.1653 года; спіс вучняў Жыровіцкай школы XVIII стагоддзя; зборнік гістарычных звестак пра Жыровіцкі мана-

стыр з апавяданняў і спраў старых людзей, што заслугоўваюць даверу, склаў Антоній Завадскі, 1713 год; кніга найдаўнейшых цудаў абраза Жыровіцкай Маці Божай, XVII стагоддзя; акт продажу Данілам Солтанам маёнтка Жыровічы з прысёлкамі літоўскаму канцлеру Льву Сапегу, 06.07.1621 года; вопісы Жыровіцкага манастыра – 1753 г., 1778 г., 1785 г., 1800 г. і іншыя. Там захоўваюцца таксама пратаколы Жыровіцкай генеральнай кангрэгацыі айцоў базыльянаў, 1792 года; нумары штодзённага часопіса суперыёраў Жыровіцкага манастыра, 1772–1786 гадоў; заўвагі Паўла Дабрахотава з гісторыі Брацтва пры Жыровіцкім абразе Маці Божай, 1837–1863 гадоў, і дзесяткі іншых каштоўнасцей.

У архіве Санкт-Пецярбургскага аддзялення захоўваюцца і копіі дакументаў пра мястэчка Жыровічы, зборнік гістарычных звестак пра Жыровічы, 1713 года, апісанне Жыровіцкага манастыра ў 1713 годзе, панегірык шведскаму каралю Густаву Адольфу на лацінскай мове, складзены ў Жыровічах, а таксама зборнікі Антонія Завадскага, дзе маецца шмат звестак пра Жыровічы і суседні з Жыровічамі Быцень.

Беларускія літаратуразнаўцы і гісторыкі Адам Мальдзіс і Язэп Янушкевіч выявілі ў аддзеле рукапісаў фонду базыльянскіх манастыроў навуковай бібліятэкі Нацыянальнай акадэміі навук Украіны ў Львове матэрыялы на польскай мове пра апісанне цудаў у Жыровічах 1758 года, апісанне цудаў у манастырскай царкве ў Жыровічах 1620-1756 гадоў. А ў Нацыянальным дзяржаўным гістарычным архіве ў Львове гэтымі навукоўцамі знойдзены звесткі пра гісторыю царквы ў Слоніме, выяўлены кніга ўліку прыхаджан, якія спавядаліся ў царкве ў Жыровічах у 1791–1800 гадах, звесткі пра маёмасць манастыроў у Быцені і ў Жыровічах, матэрыялы базыльянскага манастыра ў Жыровічах, справаздача аб праверцы бібліятэкі Жыровіцкага вучылішча ў XIX стагоддзі, справа аб папаўненні бібліятэкі ў Жыровічах (XIX ст.) і справа пра ўніяцкія кнігі, канфіскаваныя ў Жыровічах.

У 1983 годзе Адам Мальдзіс і Іван Крамко апублікавалі створаныя ў 1622 годзе творы жыровіцкага манаха Феадосія Баравіка, напісаныя на ўзорнай беларускай літаратурнай мове XVII стагоддзя „О абразех, о реліквях” і „Гісторыа або повесть людзей розных, веры годных о образе чудовном пренаісвятейшое девы Марыі жыровіцком в повете Слонімском…”, арыгіналы якой зберагаюцца ў бібліятэцы Акадэміі навук у Санкт-Пецярбурзе. Дарэчы, у Жыровіцкай базыльянскай уніяцкай калегіі ў XVIII стагоддзі працаваў школьны тэатр. Пры жыровіцкім кляштары існавала багатая бібліятэка з рэлігійнымі і свецкімі творамі як беларускіх, так і антычных аўтараў, шматлікімі граматыкамі, слоўнікамі, азбукоўнікамі, букварамі і г.д.

Акрамя як у Жыровічах, рабаваліся храмы розных канфесій і ў Слоніме. Пасля паўстання 1863 года руская царская ўлада пачала закрываць каталіцкія касцёлы. У снежні 1864 года расфармавалі бібліятэку касцёла бернардзінцаў у Слоніме. Рукапісы і многія кнігі касцёла апынуліся ў Віленскай цэнтральнай публічнай бібліятэцы. А касцельная бібліятэка ў Слоніме тады складалася з 2 774 тамоў, пераважна старадрукаў. Поўны каталог кніг за 1798 і 1845 гады на сённяшні дзень захоўваецца ў бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта. А ў Кракаве ў архіве айцоў канонікаў рэгулярных лютэранскіх захоўваецца рукапісны (без сігнатуры) каталог бібліятэкі слонімскага кляштара канонікаў лютэранскіх за 1705 год.

Вывезлі ў Львоў і ў Ватыкан увесь уніяцкі архіў з Альбярціна. Сёння ў бібліятэцы Russicuma ў Італіі можна знайсці шмат дакументаў, кніг, фотаздымкаў, поўны збор часопіса „Да Злучэньня” і шэраг іншых матэрыялаў, якія расказваюць пра цэнтр уніяцкага руху ў перыяд міжваеннага дваццацігоддзя (1921–1939 гады) у Альбярціне. У бібліятэцы Russicuma мне нават не дазволілі зрабіць ксеракопіі ўсіх нумароў часопіса „Да Злучэньня”, маўляў, гэта каштоўныя выданні і іх нельга прапускаць праз сканер.

З палаца Пуслоўскіх на захад і ўсход зніклі сотні рукапісаў і кніг

У сярэдзіне XIX стагоддзя ў вёсцы Дзевяткавічы на Слонімшчыне быў пабудаваны трохпавярховы палац прадстаўнікоў беларускага шляхецкага роду Слізняў у стылі рэтраготыка. На самы вялікі жаль, да сённяшняга часу палац Слізняў не збярогся, зніклі з яго ў невядомых кірунках тысячы каштоўнасцей, якія збіраліся Слізнямі на працягу трох стагоддзяў, у тым ліку кнігі і рукапісы. Расцягнулі бібліятэку палаца, дзе знаходзіліся рэдкія старадаўнія выданні, хронікі, радзівілаўская Біблія, кнігі, выдадзеныя ў Рыме, Антверпене, Жэневе, творы французскіх класікаў, паэзія Вергілія і Гарацыя, слоўнікі і энцыклапедыі.

Апусцеў у 1914–1944 гадах і палац Пуслоўскіх у Альбярціне. Рабавалі яго бальшавікі і немцы. Сёетое Пуслоўскім удалося вывезці ў Вялікабрытанію. Але большая частка альбярцінскіх каштоўнасцей паехалі ў Германію і Расію.

Газета „Тыдзень Польскі", якая выдаецца ў Лондане, змясціла ў 2004 годзе пад рубрыкай „На Крэсах" артыкул „Альбярцін" Р. Міроўскага, дзе падрабязна апісваецца сядзіба Пуслоўскіх у Альбярціне каля Слоніма. Аўтар прыводзіць звесткі пра музейныя, архіўныя і бібліятэчныя каштоўнасці, якія захоўваліся ў мясцовым палацы. Бібліятэка магла ганарыцца польскімі і італьянскімі выданнямі XVII стагоддзя, энцыклапедыямі, атласамі і геаграфічнымі картамі. У архіве захоўваліся дакументы на пергаменце (некаторыя нават з XV стагоддзя).

Паводле Р. Міроўскага, усе зборы ў час Першай сусветнай вайны, калі пачалося нямецкае наступленне, вывезлі з Альбярціна ў Маскву. На гэтым іх сляды губляюцца. Згубіліся сляды і каштоўнасцей, вывезеных з палаца Льва Сапегі, а пасля з тэатра Міхала Казіміра Агінскага са Слоніма. Вывозіліся найперш музычныя інструменты, карціны, нотныя сшыткі, кнігі спачатку ў Польшчу, а пасля ў Расію.

Рабаваўся Слонім і ў сярэдзіне XIX стагоддзя і ў XX стагоддзі. Але былі ў гэтым старажытным горадзе людзі, якія іх і зберагалі ад рабаўнікоў. Гэта краязнавец, гісторык і археолаг Язэп Стаброўскі. Дзякуючы яму, у верасні 1929 года на аснове ўласных археалагічных, нумізматычных, этнаграфічных і бібліяфільскіх калекцый Язэп Стаброўскі адкрыў у Слоніме краязнаўчы музей. У музеі налічваліся сотні найкаштоўнейшых экспанатаў, якія Язэп Стаброўскі збіраў усё жыццё. А пасля іх, якія змог, аберагаў ад польскіх, нямецкіх і савецкіх рабаўнікоў.

Газета „Савецкая Беларусь" за 1944 год (№141) пісала: „Калі ў Слонім уварваліся гітлераўцы, перад Язэпам Стаброўскім паўстала пытанне – што рабіць з экспанатамі? Акупанты могуць знішчыць усё, чаму аддадзена столькі гадоў жыцця… Трэба схаваць экспанаты. Але куды? Закапаць у зямлю – сапсуюцца… І ўсё ж дарагія экспанаты былі схаваны ў закрытыя шафы… Шафы Язэп Язэпавіч засунуў у далёкі кут пакоя і закідаў рыззём. Аднойчы ён выйшаў на гарадскую плошчу. У гэты час немцы прывезлі на грузавіках і скінулі на брук тысячы кніг. „Спаліць!" – загадаў камендант. Уначы, не адчуваючы стомы, Стаброўскі цягаў мяшкамі кнігі дадому. Тады яму ўдалося схаваць у надзейным месцы тысячы тамоў, якія пазней перадалі раённай бібліятэцы".

На жаль, большая частка каштоўных экспанатаў, сабраных Язэпам Стаброўскім, бясследна знікла. У аўтара гэтых радкоў у хатнім архіве захоўваецца акт ад 30 верасня 1944 года, у якім пералічаны разрабаваныя падчас нямецка-фашысцкай акупацыі каштоўнасці. На працягу чатырох гадоў са слонімскага музея зніклі дзесяткі каштоўных экспанатаў. Сярод іх былі кнігі і рукапісы.

Гэта 514 кніг старых выданняў на рускай, польскай, лацінскай, французскай, беларускай, шведскай, нямецкай і іншых мовах. 372 кнігі рускіх класікаў і акадэмічныя выданні ў скураных пераплётах. Гэта навуковыя працы Язэпа Стаброўскага: калекцыя фотаздымкаў курганоў, альбом з малюнкамі (каля 3 000 штук), рукапісныя сшыткі па археалогіі, якія пісаліся і збіраліся на працягу 52 гадоў.

Язэп Стаброўскі выратаваў шмат слонімскіх старых кніг і рукапісаў

Акрамя вышэйпералічаных каштоўнасцей, немцы вывезлі 180 карцін слонімскага мастака Антона Карніцкага, разрабавалі фотамайстэрню Юзэфа Шыманчыка, хату-музей Гальяша Леўчыка. З фотамайстэрні зніклі сотні негатываў і рэдкіх фотаздымкаў. З хаткі Гальяша Леўчыка прапалі каштоўныя газеты, часопісы, кнігі, фотаздымкі, пісьмы, паштоўкі, рэлігійныя выданні. Ды і саму гістарычную хатку знішчылі ў 60-х гадах мінулага стагоддзя. Вялікая слонімская калекцыя старажытнасцей Гальяша Леўчыка бясследна прапала і з варшаўскай кватэры, якая знаходзілася ў доме № 50 на Кашыковай вуліцы.

Пацiху зніклі каштоўнасці са Слоніма і ў пасляваенны час. Вось адзін невялікі прыклад, звязаны ўсё з тым жа Язэпам Стаброўскім.

...У 1812 годзе, калі адступала французская армія, у дом бабулі Стаброўскага забег паранены французскі афіцэр і папрасіў дапамогі. У знак падзякі ён падараваў карту

заходніх раёнаў Расійскай імперыі з пазначанымі мясцінамі, дзе французы захавалі нарабаваныя каштоўнасці. На жаль, да раніцы вайсковец напалеонаўскай арміі не дажыў. Стаброўскія яго пахавалі, а карта засталася ім. Гэтую карту бабуля Стаброўскага перадала сваёй дачцэ, а тая перад смерцю – свайму сыну Язэпу. Язэп Стаброўскі вельмі яе шанаваў і зберагаў.

Аднойчы ў 60-х гадах мінулага стагоддзя музей у Слоніме наведаў нехта Л. Аляксееў – супрацоўнік Інстытута археалогіі АН СССР. І Стаброўскі паказаў яму гэтую сямейную рэліквію. Аляксееву яна адразу кінулася ў вочы. Але Стаброўскі карту нікому не даваў. Тады Аляксееў пачаў наведвацца ў Слонім часцей, пакуль не выманіў у Язэпа Язэпавіча на невялікі тэрмін гэтую каштоўнасць нібыта для навуковых даследаванняў. З той пары няма ні Аляксеева, ні карты. Стаброўскі некалькі разоў пісаў у Інстытут археалогіі, тэлефанаваў, але нічога не дабіўся – карта знікла назаўсёды. І такіх прыкладаў можна прывесці вельмі шмат.

Жыровіцкае Евангелле знаходзіцца ў Літве

Сёння ў архівах Польшчы вельмі шмат захоўваецца слонімскіх кніг і старадаўніх дакументаў. У Нацыянальнай бібліятэцы ў Варшаве я асабіста трымаў у руках рукапіс „Легенды" Язэпа Стаброўскага на польскай мове. Там таксама захоўваюцца „Лісты самотнай" Юліі Ціцюс са Слонімскага павета ў рэдакцыю газеты „Kurier Wilenski" пра стан адукацыі, погляды шляхты ў сярэдзіне XIX стагоддзя.

Ва ўніверсітэцкай бібліятэцы ў Варшаве ў рукапісны аддзеле захоўваюцца беларуская „Прамова Мялешкі", апісанне падарожжа невядомай аўтаркі са Слоніма на французскай мове, інвентары слонімскіх маёнткаў Стравінскіх. У бібліятэцы Ягелонскага ўніверсітэта зберагаюцца рукапісныя матэрыялы пра слонімскіх бернардзінцаў XVIII стагоддзя, а ў рукапісным аддзеле бібліятэкі Чартарыйскіх захоўваюцца „Пасяджэннні Брэсцкай капітулы ў Жыровічах", 1808 года, а таксама візітацыя Лукавецкага касцёла ў Слонімскім дэканаце, 1850 года. Ёсць там і шмат касцельнай слонімскай дакументацыі XIX стагоддзя. У бібліятэцы ў Курніку (аддзел рукапісаў) у Познані захоўваецца інвентар вёсак, якія належаць да фальваркаў Слонімскага староства, XVI-XVII стагоддзяў.

У рукапісным фондзе № 21 Навуковай бібліятэкі Акадэміі Навук Літвы таксама захоўваецца шмат слонімскіх рукапісаў, кніг, фотаздымкаў. Многія я бачыў, трымаў у руках, нават некаторыя перапісаў для сябе. Гэта аповесць і вершы Анатоля Іверса (спр. 187), творы Кандрата Лейкі „Беларусы-бежанцы на Украіне", „Маці і дзеці" (фрагмент), лісты ў рэдакцыю „Нашай нівы", успамін з „Нашай нівы", апавяданні „Гарасімаў грэх", „Кульгавы дзядзька", „Апанас Крэнт" (спр. 254), пісьмы Гальяша Леўчыка (спр. 260), верш Якуба Міско „За што?" (спр.404), акты роду Сапегаў (спр. 1113-1120) і сотні іншых.

Дарэчы, у архівах Харкава на Украіне таксама захоўваецца шмат матэрыялаў і твораў Кандрата Лейкі. Некаторыя мне ўдалося розным чынам купіць, абмяняць і вярнуць на Радзіму. Яны цяпер захоўваюцца ў маім хатнім архіве.

У Санкт-Пецярбургскім аддзяленні архіва Расійскай Акадэміі навук знаходзіцца шмат цікавых і арыгінальных дакументаў, звязаных з жыццём і творчасцю нашага земляка доктара філалагічных навук, літаратара і перакладчыка Канстанціна Пушкарэвіча. Гэта анкета ад 7 лістапада 1922 года, запоўненая К. Пушкарэвічам, асабістая справа аб зацвярджэнні К. Пушкарэвіча ў званні дацэнта (1935-1939), справа аб абароне К. Пушкарэвічам доктарскай дысертацыі на тэму „Чэхі ў Расіі" (1940) і многія іншыя.

5 лістапада 1940 года старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Нікіфар Наталевіч звярнуўся да „Да ўсіх старшынь абласных і раённых выканаўчых камітэтаў, гарадскіх Саветаў, дырэктараў музееў". Пачынаўся дакумент з вельмі трывожных слоў: „У апошні час назіраюцца выпадкі вывазу living рознымі навуковымі ўстановамі і нават прыватнымі асобамі важнейшых навукова-гістарычных каштоўнасцей, якія зберагаюцца ў архівах БССР, музеях, былых палацах, сядзібах і г.д., якія адбываюцца без дазволу ўрада БССР. Так была вывезена ў пачатку верасня б.г. вельмі каштоўная ў гістарычных адносінах бібліятэка былой Пінскай каталіцкай семінарыі ў колькасці 30 тысяч тамоў. Такім жа чынам было перададзена, якое зберагалася да сённяшніх дзён у Слонімскім раённым музеі, арыгінальнае пісьмо Пушкіна…" Гэты спіс слонімскіх кнігазбораў і рукапісаў, які знаходзяцца па-за межамі Рэспублікі Беларусь, можна яшчэ доўга працягваць. Але я ўсё ж застаюся аптымістам, што некалі наша Бацькаўшчына і мой народ стануць жыць заможна, а ўкрадзеныя і вывезеныя ва ўсе канцы свету каштоўнасці, пачнуць вяртацца на Беларусь і, у прыватнасці, на нашу Слонімшчыну. Вяртаць на Радзіму мы будзем іх па-рознаму, у тым ліку і выкупляць, абменьваць, вяртаць дыпламатычнымі шляхамі.

Сяргей Чыгрын

Leon Moenke Stawka o życie

17. Stanęliśmy, przyglądając się tej scence. Łódkarz mile się do nas uśmiechnął, jak do starych znajomych, widząc życzliwość naszego spojrzenia, skierowanego na jego dziecko.

– W jakim wieku wasz synek? – zapytałem.

– A już ma sześć lat, siódmy rok zaczął, prędko będzie chodził do szkoły – odparł szczęśliwy i dumny tatuś.

Malec zwrócił ojcu lornetkę i pobiegł.

– Czy możemy i my popatrzeć trochę przez lornetkę? – zwróciłem się do niego.

– Ależ bardzo proszę! – i podał ją nam.

Była to polowa lornetka Zeissa. Znowuż popatrzyłem na brzeg sowiecki, fort, morze i brzeg fiński. Mimo woli zatrzymałem na nim wzrok trochę dłużej, tak mnie pociągał ku sobie.

– Patrzyliście na brzeg fiński? – zapytał mnie, gdy podałem lornetkę żonie.

– A tak. Ciekawa rzecz spojrzeć tak z bliska na kraj wrogów naszych – odparłem bez namysłu. – Ten sam krajobraz, te same lasy, pagórki i łąki, a jakżeż odmienny ustrój, jak inaczej żyją ludzie! Pewnie nieraz robotnicy próbują przedostać się stamtąd?

– Zdarza się czasem, że i robotnik nie mający pracy, ale przeważnie szpiedzy. Otóż podczas tej zimy, gdy zamarzła zatoka, to jeden z nich nałożył na siebie biały płaszcz i zmylił w dzień wszystkie straże. Dostał się już daleko w głąb i tylko po śladach wykryto go i złapano, zanim zdołał się ukryć we wsi – z przejęciem opowiadał „seksot" (tajny agent G. P. U.).

–No, ale teraz latem, to zapewne i nie próbują morzem... Jadąc łódką, widziałem tę wieżę nad lasem. Tu się nikt nie przemknie, nawet gdyby pływał jak ryba.

Mój rozmówca uśmiechnął się na te słowa pobłażliwie i pokiwał głową z powodu mojej „naiwności".

– Co tu mówić o pływaniu, kiedy ja nawet łódką w zeszłym roku przejechałem do Finlandii i dopiero gdy na drugi dzień wracałem, urządzono mi uroczyste spotkanie. Sam naczelnik tutejszej straży pogranicznej przyjechał na koniu na moje spotkanie – wesoło zażartował „seksot".

– Ależ w jaki sposób to się stało? – zdziwiłem się szczerze.

– A bardzo prosto – opowiadał chętnie gadatliwy „seksot". – Była burza. Jedną z łódek burza zerwała z łańcucha. Pogoniłem za nią na innej łodzi, złapałem, lecz już wrócić do naszego brzegu nie mogłem: burza pognała mnie na brzeg fiński. Fale były takie, że myślałem, iż utonę, lecz nikt nie tylko nie pośpieszył mi z pomocą, lecz nawet nie zauważono mnie – dodał z odcieniem goryczy. Widać było, że krucho mu wtedy było i spodziewał się, iż go zauważą i przyjdą mu z pomocą.

– Jak to? Nie zauważono was z łódkami ani z wieży nad lasem, ani ze stacji ratunkowej?

– A cóż wy myślicie? Dużo można z tych wież zobaczyć? Jak się fale rozszaleją! Toż wyrzucą na chwilę i znowu schowają, a wszystko się pieni i rusza...

– Tak, w czasie wielkiej burzy, w tak wyjątkowych warunkach, to się może zdarzyć. Ale wątpię, byście mogli nie tylko w łódce, lecz i bez niej, jedynie o własnych siłach przepłynąć niepostrzeżenie do Finlandii przy takiej pogodzie jak teraz, przy tych falach, przy tym jasnym blasku słonecznym – oponowałem mu w dalszym ciągu.

Z uśmiechem wyższości znów spojrzał na mnie.

– Mylicie się znowuż. Chociaż fale są i niezbyt wielkie, to akurat ten blask słoneczny by mnie osłaniał. Kto wie, może bym wygrał z wami zakład.

W jakiś sposób osłaniałby was blask słoneczny? – zdziwiłem się po raz wtóry.

– A spójrzcie na zachód na morze w tej chwili. Czy nie oślepia was ten blask? – zapytał z triumfującym uśmiechem.

– A rzeczywiście – rzekłem po chwili patrzenia na te roztopione złoto na zachodzie. – Macie rację.

Gadatliwy „seksot" wyśpiewał mi wszystko, co potrzebowałem wiedzieć, a nad czym przed chwilą łamałem sobie głowę. Teraz zrozumiałem, dlaczego u podstawy cypla siedziało aż dwóch naraz gepistów. Patrzyli biedacy, na zmianę. Teraz zrozumiałem też, dlaczego jest tak dużo punktów obserwacyjnych. Więcej jeszcze – swym autorytetem potwierdził on wobec żony realność mego planu ucieczki pomimo całej czujności G. P. U.

Zadowolony z tego wywiadu z „czujnym" agentem G. P. U. zacząłem się z nim żegnać. Teraz dopiero przypomniał sobie o obowiązkach.

– A coście za jedni? – zwrócił się do mnie.

– Jesteśmy turyści. Przyjechaliśmy z Leningradu zwiedzić uzdrowisko Siestroreckie.

– O, wobec tego musicie przed godz. 10 wracać z powrotem do Leningradu. Tu wolno jest przebywać tylko do godz. 10 wieczór.

– Dziękujemy bardzo za tę informację. Do widzenia.

– Do widzenia.

Zdecydowałem pozostać do godziny 10, by poznać jak najdokładniej życie uzdrowiska Siestroreckiego.

„Kurier Wileński" nr 48, 18.02.1938 r., s. 5

Wieczór był jasny i ciepły. Od morza wiał lekki orzeźwiający wiaterek, toteż żona moja chętnie przystała na tę propozycję. Spacerowaliśmy po sztrandzie. Napawałem się pięknem tego czerwcowego wieczoru nad morzem i pogodnym, iście wiejskim spokojem. Miarowy, lekki poszum fal

podkreślał tylko ten spokój i ciszę. Wtem tuż koło nas rozległ się charkot megafonu:

Towarzysze! Uwaga! Dziś CKW ZSSR uchwalił nowy dekret. Ze względu na jego znaczenie dla strefy pogranicznej odczytujemy go w całości. Uwaga! Słuchajcie!

„Uchwała Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku SSR.

Centralny Komitet Wykonawczy Związku SSR uchwalił:

Uzupełnić przepisy o przestępstwach wobec państwa (kontrrewolucyjnych i szczególnie dla Związku SSR niebezpiecznych przestępstwach przeciw porządkowi prawnemu) artykułami 1.1-1.4 treści następującej:

1.1 Zdrada ojczyzny, tj. czyny dokonane przez obywateli Związku SSR na niekorzyść siły obronnej Związku SSR, jego niezależności państwowej lub całości jego terytorium, jako to: szpiegostwa, zdrada wojskowych lub państwowych tajemnic, przejście na stronę nieprzyjacielską, ucieczka za granicę[1] *– będą karane najwyższą przewidzianą w kodeksie karą – rozstrzelaniem z konfiskatą całej majętności, a przy okolicznościach łagodzących – pozbawieniem wolności na okres 10-letni z konfiskatą całego mienia.*

1.2 Te same przestępstwa dokonane przez osoby wojskowe będą karane najwyższą przewidzianą w kodeksie karą – rozstrzelaniem.

1.3 W razie ucieczki za granicę osoby wojskowej, pełnoletni członkowie jego rodziny, jeżeli w jaki bądź sposób współdziałali w przygotowaniu lub dokonaniu zdrady lub chociażby wiedzieli o niej, lecz nie zakomunikowali o tym władzy – będą skazani na pozbawienie wolności na 5 do 10 lat z konfiskatą całego mienia.

Pozostali pełnoletni członkowie rodziny zdrajcy, zamieszkujący razem z nim lub znajdujący się na jego utrzymaniu do chwili dokonania przestępstwa – będą pozbawieni praw wyborczych i zesłani do dalekich rejonów Syberii na termin 5 lat.

1.4 Za niedoniesienie o przygotowującej się lub dokonanej zdradzie osoby wojskowe będą karane więzieniem 10 lat.

Pozostali obywatele (nie wojskowi) za niedoniesienie będą karani zgodnie z art. 12 niniejszych przepisów.

Przewodniczący Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku SSR M. Kalinin.

W/z sekretarz Centr. Komit.
Wyk. Związku SSR A. Miedwiediew.
Moskwa, Kreml, 8 VI 1934 r.”

Jutro dekret ten zostanie opublikowany w prasie. Towarzysze bądźcie ostrożni w strefie przygranicznej, gdyż oskarżenie o usiłowanie przekroczenia granicy grozi karą śmierci.

Jak raptownie odezwał się, tak też i umilkł megafon.

– Słyszałaś? Nie wierzyłaś mi, gdym ci mówił, iż w Związku Sowieckim, jak za czasów niewolnictwa i feudalizmu, obowiązuje prawo odpowiedzialności zbiorowej: żony za męża, siostry za brata, rodziców za dzieci i odwrotnie. Nie wierzyłaś, że jesteśmy przykuci jedno do drugiego. Nie wierzyłaś mi, pomimo że cię wyrzucono z uniwersytetu niezwłocznie po mnie. Cóż teraz powiesz?

– Uciekajmy razem – odpowiedziała żona głucho.

– Ale, w razie przyłapania, grozi ci niechybna śmierć, zarówno jak i mnie. Nic nie pomoże ci branie przeze mnie winy wyłącznie na siebie. Jako lektorka Akademii podlegasz prawom wojskowym.

– Wiem o tym. Zdecydowałam się.

[1]Podkreślenie moje – L.M.

„Kurier Wileński” nr 49, 19.02.1938 r., s. 5

Ostatnim pociągiem, o godz. 10 wieczór, opuszczaliśmy Siestroreck. Byłem bardzo zadowolony. Cieszyło mnie przede wszystkim, iż CKW swym autorytetem raczył uświadomić nawet tak pełną „przesądów burżuazyjnych” głowę, jaką posiadała moja żona. Jeszcze bardziej cieszyły mnie wyniki naszych zwiadów i wywiadów.

Byle prędzej tylko ocieplała woda w morzu – myślałem.

Wiatr od wschodu

Nazajutrz po obiedzie znów byliśmy w uzdrowisku. Dzień był tak samo upalny, jak onegdaj. Już jadąc cieszyłem się, że temperatura wody znowuż się podniosła i, jeżeli dnia poprzedniego wynosiła 14,5° C, to teraz na pewno będzie już co najmniej 16° C, jeśli nie wyższa.

W doskonałym nastroju, pełni nadziei, omal że pewności, weszliśmy do parku i udaliśmy się do gmachu zarządu uzdrowiska, by tam przeczytać biuletyn meteorologiczny.

Lecz jakież było nasze zdziwienie, gdy ujrzeliśmy spadek temperatury. Wprost oczom swym nie wierzyłem. Temperatura z 14° C, spadła na 13° C. Zakrawało to na żart.

– Co to jest? Zamiast podnosić się od upału, temperatura spada?! – dziwiłem się.

Umoczenie rąk w morzu przekonało nas jedynie, że jeśli woda nie jest zimniejsza, to w każdym bądź razie nie cieplejsza od onegdajszej.

– Zapewne była bardzo zimna noc – zawyrokowałem. Lecz przy takim upale, jaki jest dzisiaj, temperatura wody jutro na pewno się podniesie.

Rzecz jasna, iż przy tej temperaturze o ucieczce nie można było i myśleć. Jedynie bowiem przy temperaturze 16-18° C mogliśmy próbować ucieczki bez ryzyka zamarznięcia w wodzie. Wróciliśmy więc z kwitkiem do Leningradu.

* * *

Po upalnym dniu i pogodnej ciepłej nocy byliśmy zaskoczeni biuletynem i dnia następnego. Temperatura wody, wbrew wszelkiej logice, spadła ponownie. Co prawda, już tylko o pół stopnia C.

– Dwanaście i pół – przeczytałem ze zdumieniem większym, niż dnia poprzedniego.

– Co to jest?! – nie mogłem się już teraz nadziwić. Co za przyczyna takich wolnych żartów ze strony morza?

Lecz na te pytania daremnie siliłem się znaleźć odpowiedź.

– Wiesz co - zwróciłem się do żony – nie pozostaje nam nic innego jak znowuż zasięgnąć informacyj u „seksota” łódkarza. Ten już na pewno potrafi zjawisko to wytłumaczyć.

– Towarzyszu! Co za dziwy się tu u was dzieją? Takie upały! Kąpać się chce aż strach, a temperatura wody, zamiast podnosić się, już drugi dzień spada?

Znów z uśmiechem wyższości spojrzał na nas łódkarz „seksot”:

– Toż to wiatr wieje od wschodu.

Ze zdziwieniem spojrzeliśmy po sobie jakby mówiąc:

– Co ma wiatr do wody?

Nie uszło to uwagi „seksota”.

– Jacy wy jesteście niedomyślni, towarzysze! Ten właśnie wiatr spędza całą ogrzaną wodę w otwarte morze, a na to miejsce przychodzi z dołu zimna.

– A niech licho porwie ten wiatr od wschodu! – zakląłem w duszy.

– Patrz, Lonku, jak spokojne, jak ciche jest teraz morze! Niby jezioro jakieś.

– Bo to wieje wiatr od wschodu – odpowiedziałem.

„Kurier Wileński” nr 50, 20.02.1938 r., s. 7

Cdn

Аляксандр Грачанінаў жыў беларускай песняй

У пачатку сакавіка 1937 года, праездам з Францыі ў Фінляндыю, на некалькі дзён затрымаўся ў Рызе вялікі рускі кампазітар Аляксандр Грачанінаў (1864-1956). А 5 сакавіка ў сталіцы Латвіі адбыўся ягоны аўтарскі вечар. Поўная зала гледачоў і слухачоў, дзе выступаў кампазітар, шчыра вітала слаўнага на ўвесь свет музычнага дзеяча. Былі ў зале і беларусы з Латвіі, прыехалі таксама і з Вільні. Яны загадзя запрашалі кампазітара да сябе, каб прывітаць яго ў сваёй беларускай грамадзе ў Рызе, але мясцовая ўлада гэтага не дазволіла. Тады беларусы без запрашэння з’явіліся на вечарыну і там публічна прыпаднеслі кампазітару букет кветак і прыгожа аздоблены беларускім арнаментам прывітальны адрас з аўтографамі рыжскіх беларусаў. Арнамент намаляваў беларускі мастак Пётра Мірановіч.

Сярод выкананых твораў Аляксандра Грачанінава ў Рызе была і беларуская песня „Зязюлька”. Яна ў зале, як пісаў часопіс „Калоссе” (1937, № 1. С.62), „сабрала найбольш воплескаў”.

Дзякуючы дырэктару Варшаўскага радыё Эдмунду Рудніцкаму, наш слынны спявак Міхась Забэйда-Суміцкі ў 1938 годзе ўпершыню наспяваў на грамафонныя кружэлкі дзесяць беларускіх песень. Сярод іх былі чатыры песні Аляксандра Грачанінава: „Ляціць сарока”, „Конь бяжыць”, „Ой, рана куры запелі” (калядная), ды „Шчукарыба ў моры” (рэкруцкая). І, нагогул, у 1930-1940-х гадах у Заходняй Беларусі ніводзін беларускі канцэрт ці вечарына не праходзілі, каб у праграме не стаялі музычныя творы Аляксандра Грачанінава. А любоў да беларускай песні, да беларускай народнай творчасці прывіў яму ў пачатку XX стагоддзя прафесар-беларус Мікалай Янчук (1859-1921).

Аляксандр Грачанінаў

Справа ў тым, што пры Маскоўскім універсітэце ў 1903 годзе была заснавана музычная секцыя этнаграфічнага таварыства. Старшынёй секцыі быў выбраны прафесар Мікалай Янчук, які ў той час працаваў сакратаром аддзела этнаграфіі Таварыства аматараў прыродазнаўства, антрапалогіі і этнаграфіі пры Маскоўскім універсітэце. А віцэ-старшынёй пры ім быў абраны Аляксандр Грачанінаў. І вось на працягу шмат гадоў гэтай секцыяй было сабрана некалькі тамоў народнай музычнай творчасці, у тым ліку, натуральна, і беларускай. „Працуючы ў гэтай камісіі, – піша ў сваёй кнізе „Моя музыкальная жизнь” (Парыж, 1934) Аляксандр Грачанінаў, – я меў магчымасць пазнаць песні ўсіх народаў Расіі, з якіх асабліва палюбіў беларускія”. Далей вялікі кампазітар прыгадвае, як аднойчы Мікалай Янчук прынёс яму дзве беларускія песні „Гэй ты, доля” і „Бяда” з тым разлікам, калі спадабаюцца, каб апрацаваў. Песні Аляксандру Грачанінаву вельмі спадабаліся. Ён напісаў іх для спеву

і фартэпіяна і надрукаваў. Калі кампазітар прынёс іх Янчуку, прайграў і перадаў яму ноты ў падарунак, ён неяк хітра глянуў на яго, падзякаваў і сказаў „Надта добра, толькі мелодыі і тэкст гэтых песень не народныя, а мае”. Грачанінаў здзівіўся, бо так добра было падроблена на народны лад. І, вядома ж, у наступным выданні песні Аляксандра Грачанінава „Доля” і „Бяда” мелі аўтара. Вось адкуль пачалося знаёмства рускага кампазітара з беларускімі песнямі.

Нарадзіўся Аляксандр Грачанінаў у 1864 годзе ў Калузе, але хутка сям’я пераехала ў Маскву, дзе і прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады будучага кампазітара. Бацькі яго мелі музычныя здольнасці ад прыроды. Маці спявала не народныя песні, а сентыментальныя мяшчанскія рамансы, а бацька любіў спяваць царкоўныя песні.

У 1890 годзе Аляксандр Грачанінаў скончыў педагагічныя курсы Маскоўскай кансерваторыі па класу Васіля Сафронава і пераехаў у Пецярбург, дзе паступіў у кансерваторыю да педагога Рымскага-Корсакава. Пасля кансерваторыі зноў вярнуўся ў Маскву, дзе выкладаў у музычнай школе сясцёр Гнесіных.

Пасля рэвалюцыі 1917 года ў Расіі Аляксандр Грачанінаў некалькі гадоў канцэрціраваў у якасці дырыжора і піяніста, а таксама працягваў працу з дзіцячымі харамі. Але з кожным годам старэйшаму рускаму кампазітару станавілася жыць цяжэй і цяжэй у краіне, разбуранай рэвалюцыяй і грамадзянскай вайной.

У 1925 годзе ён з сям’ёй эмігрыруе ў Еўропу. Спачатку жыў у Парыжы, а потым пераехаў у Нью-Йорк. У 1934 годзе ён напісаў і выдаў кнігу ўспамінаў „Маё музычнае жыццё”, а праз 20 гадоў кніга на англійскай мове пабачыла свет і ў Нью-Йорку.

Да апошніх дзён Аляксандр Грачанінаў марыў вярнуцца на Радзіму, але гэта яму ажыццявіць не

Афіша канцэртнага хору Беларускага студэнцкага саюза ў Вільні за 15 чэрвеня 1932 года. На ёй ёсць і прозвішча Грачанінава

ўдалося. Апошнія гады жыцця ён дажываў адзін і памёр на чужбіне ва ўзросце 92 гадоў.

Творчая спадчына кампазітара Аляксандра Грачанінава даволі вялікая – гэта 1000 твораў, у тым ліку 6 опер, дзіцячы балет, 5 сімфоній, 9 вялікіх сімфанічных твораў, музыка да 7 спектакляў, 4 струнныя квартэты, шматлікія інструментальныя і вакальныя творы. Але самая каштоўная частка яго спадчыны – харавая музыка, рамансы, харавыя і фартэпіянныя творы для дзяцей і г.д.

У 1932 годзе Рыгор Шырма пачаў перапісвацца з Аляксандрам Грачанінавым, які жыў у Парыжы. Аднойчы ён паслаў яму 25 запісаў заходнебеларускіх народных песень з просьбай апрацаваць іх для хору. Аляксандр Грачанінаў іх апрацаваў і даслаў Рыгору Шырму ў Вільню. На канцэртных выступленнях, якія шмат разоў ладзіліся ў Вільні, гарманізацыі Аляксандра Грачанінава так рэльефна выступалі сярод іншых, стваралі такія асаблівыя настроі, што публіка, не толькі беларуская, заўсёды звярталася з просьбай паўтарыць альбо прасіла проста перапісаць іх. Прастата, яснасць, прыгожая гучнасць без непатрэбных, чужых народу бравурных эфектаў, строга захаваны народны лада-танальны каларыт, дужа цікавы і не аднастайны спосаб гарманізацыі – вось асаблівасці тых апрацовак, якія так значна адрозніваліся ад іншых. «Перапёлка», «Раёк», «Перад Пятром», «Калыханка», «Вяснянка» – гэта былі і засталіся такія цудоўныя беларускія абразкі, што іх спявалі ў іншых краінах Еўропы, а „Перапёлачка” даляцела аж да Амерыкі. „Уклад, зроблены Грачанінавым у гісторыю развіцця беларускай песні, – піша Рыгор Шырма ў сваёй кнізе „Песня – душа народа” (Мн., 1976. С.40), – уяўляецца так. Для мяшанага хору апрацаваны: „Перапёлачка”, „Раёк”, „Перад Пятром”, „Чаму селязень”, „Ляцела зязюля”, „Не кур, не вей, мяцеліца”, „Ішла каляда”, „Ой, куры, куры”, „Ці ў полі не каліна была”, „Памру, памру, маці” і „Конь бяжыць, зямля дрыжыць”. Апрача таго, напісаны для аднаго голасу з акампанементам раяля: „Зазвінела пчолачка”, „Доля”, „Бяда”, „Вяснянка”, „Купалінка”, „Калыханка”, „Зязюля” і адна скрыпкавая п’еса на тэму калядкі з Пружанскага павета. Чатыры апошнія песні напісаны таксама для голасу з акампанементам аркестра і перакладзены на англійскую мову. У гэтых песнях народная мелодыя захавана для голасу без змен, а ўжо акампанементам Грачанінаў малюе свае беспадобныя музычныя ўзоры. Такое тонкае мастацтва, напрыклад, у перадачы настрояў маладой беларускай кабеты, якая спявае: „Дубравачка, ой зялёная, у тваім шуме я заблудзіла”, што, здаецца, кампазітар, паслухаўшы, пераклаў на музыку свайго акампанементу адвечны шум нашай Белавежы. Безумоўна, гэтыя творы трэба прызнаць шэдэўрамі ў беларускай народнай музычнай літаратуры”.

Вядома ж, усё пералічанае Рыгорам Шырмам далёка не поўны спіс таго, што з беларускіх песень апрацавана Аляксандрам Грачанінавым для хору і сола. Але рускі кампазітар паказаў усяму свету, што беларуская народная творчасць не толькі не ўступае творчасці іншых

народаў, а, наадварот, часта пераўзыходзіць іх.

Пра беларускасць Аляксандра Грачанінава ў 1930-х гадах пісалі многія заходнебеларускія выданні. Часопіс „Калоссе” (1937, № 1) паведамляў пра канцэрт беларускага спевака Міхася Забэйды-Суміцкага ў Вільні, што „гэты высокай клясы еўрапейскі артыст-чарадзей пры акампаніяменце прафесара Галкоўскага выканаў папулярнаапрацаваныя А. Грачанінавым чатыры беларускія народныя песні: „Ляціць сарока”, „Конь бяжыць”, „Шчука-рыба ў моры” і „Ой, рана куры запелі”.

На афішах і ў праграмках беларускіх вечароў і канцэртаў у Вільні таксама заўсёды стаяла імя Грачанінава. У праграме вечара беларускай паэзіі і песні, які ладзіўся 15 сакавіка 1936 года Беларускім студэнцкім саюзам, спевакі Л. Сасноўская і С. Савіцкі выконвалі песні Аляксандра Грачанінава „Ляціць сарока, ды скрай аблока”, Конь бяжыць”, „Шчука-рыба ў моры”, „Ой, рана куры запелі”, „Ой, ты грушка мая”. Рыгор Шырма дасылаў у Парыж народныя беларускія песні, а Аляксандр Ціханавіч Грачанінаў іх апрацоўваў і дасылаў у Вільню Рыгору Раманавічу, дасылаў адна за адной: „На дварэ дождждык”, „Ой, гыля, гыля, гусі, вадою”, „Зялёны гай”, „Там, каля млына” і многія-многія іншыя.

Аляксандр Грачанінаў напісаў цудоўную „Беларускую рапсодыю” для сімфанічнага аркестра і п’есу для скрыпкі і фартэпіяна „Дар Белай Русі”. А ў 1925 годзе Беларускай драматычнай студыяй у Маскве, а ў 1926 годзе Беларускім драматычным тэатрам-2 была пастаўлена казка-феерыя „Апраметная”. Яе напісаў беларускі драматург Васіль Шашалевіч, у якой сатырычнымі сродкамі паказаў гістарычны лёс Беларусі. Музыку да гэтай п’есы напісаў усё той жа Аляксандр Грачанінаў.

Многія беларусы ў 20-х – 40-х гадах XX стагоддзя не верылі, што Аляксандр Грачанінаў рускі па нацыянальнасці, яны думалі, што гэта беларус, які так добра ведаў беларускую песню, так глыбока вывучаў у ёй народную душу. Таму і мы сёння не павінны яго забываць.

Сяргей Чыгрын

Песні Аляксандра Грачанінава друкавалі многія часопісы Заходняй Беларусі

Успаміны з 1985 г.

1. Ад 2 студзеня я пачаў праектаваць у „Энергапраекце” фрагменты аўтаматыкі для атамнай электрастанцыі ў Жарноўцу, хаця часта ездзіў з іншымі праекціроўшчыкамі аўтамашынай „Энергапраекта” на аўтарскі нагляд ў электрастанцыю Белхатаў, дзе будаваліся ўжо шосты і сёмы блокі па 380 мегаватаў кожны.

7 студзеня Японія выпусціла ў космас першы міжпланетны зонд „Сакігакэ” (у перакладзе „Піянер”) выкананы ў ЗША з японскімі апаратамі ўнутры для вывучэння космасу. Сігналы ад яго даходзілі на Зямлю да 15 лістапада 1995 г.

11 студзеня савецкі касмічны зонд „Вега1” праляцеў ля планеты Венеры, выслаў здымкі і паляцеў у кірунку каметы Галея.

13 студзеня ў чыгуначнай катастрофе ў Эфіопіі згінула 428 асоб.

17 студзеня адкрылі помнік у Варшаве салдатам-касцюшкоўцам.

20 студзеня Рональд Рэйган стаў прэзідэнтам ЗША на наступныя 4 гады.

21 студзеня польскія альпіністы Анджэй Чок і Ежы Кукучка першы раз зімой ўвайшлі на вяршыню Дхаулагіры ў Гімалаях (8167 м).

24 студзеня наступіў 15 старт (STS-51C) амерыканскага Спейс Шатла і трэці палёт шатла «Дыскаверы» з касманаўтамі Томасам Матынглі, Ларэнам Шрайверам, Элісонам Анідзука, Джэймсам Бэчлі і Гэры Пейтанам. Былі ў космасе 3 суткі і 1 гадзіну.

1 лютага Грэнладыя выйшла з еўрапейскіх гаспадарчых арганізацый. 1лютага ў катастрофе савецкага самалёта Ту-134 ў Мінску згінула 58 асоб.

7 лютага суд прыгаварыў забойцаў ксяндза Ежы Папялушкі на 25 год турмы і на 10 год пазбавіў іх грамадзянскіх правоў.

8 лютага на Паўночным Моры затануў польскі карабель „Буска-Здруй". Згінула 24 асобы, адну асобу выратавалі.

8 лютага ад выбуху метана і вугальнага пылу ў шахце каменняга вугля „Ніўка-Маджэюў" у Сасноўцу згінула 5 шахцёраў.

12 лютага польскія альпіністы Мацей Бербека і Мацей Паўлікоўскі ўвайшлі першы раз зімой на вяршыню Чо Ою в Гімалаях (8201 м.)

13 лютага ў Гданьску арыштавалі дзеячоў „Салідарнасці" Уладзіслава Фрасынюка, Багдага Ліса і Адама Міхніка.

19 лютага ля Більбао ўдарыў у тэлевізійную вежу іспанскі самалёт Боінг 727 лініі Іберыя. Згінула 148 асоб і ў катастрофе малійскага самалёта Ан-24 у горадзе Тымбукту згінула 50 асоб.

25 лютага выдалілі з Польшы амерыканскага вайсковага аташэ, які з жонкай фатаграфаваў вайсковыя аб'екты. ЗША ўзамен выдалілі з Вашынгтона польскага палкоўніка З. Шыманскага.

28 лютага ірландскія баевікі IPA абстралялі мінамётам англійскі паліцэйскі ўчастак у Ньюры і забілі 9 афіцэраў паліцыі.

3 сакавіка ад землятрусу ў чылійскім раёне Вальпараіса згінула 177 асоб, а 2500 было параненых.

4 сакавіка ўлады ў Польшчы ўводзяць этапамі павышэнне цэн, незалежна ад супрацыву прафсаюза OPZZ.

9 сакавіка пажар у Варшаве знішчыў будынак Нацыянальнага тэатра.

10 сакавіка памер у Маскве Генеральны сакратар КПСС К. Чарненка (1911-1985).

11 сакавіка пленум ЦК КПСС выбраў Генеральным сакратаром ЦК КПСС Міхаіла Гарбачова.

12 сакавіка пачалося аднаўленне савецка-амерыканскіх мірных перамоў у Жэневе.

14 сакавіка прыехала ў „Энергапраект" на тыдзень група праекціроўшчыкаў з Ленінграда, якія там праектавалі атамны рэактар для электрастанцыі Жарновец. Трэба было хадзіць на сустрэчы з імі і на розныя тэхнічныя ўзгадненні.

1 красавіка на аэрадроме ў Варшаве сустрэў я польскую экскурсію „Орбіса", якая прыехала з Замосця, прывітаўся я з ёй, праверыў прысутных і разам з імі савецкім самалётам паляцелі мы ў Кіеў, дзе пасля праверкі дакументаў і прасветлення мытнікамі нашых багажоў, паляцелі мы дадей другім самалётам у Алер. У Адлеры сустрэла нас дзяўчынаэкскурсавод, якая ведала добра польскую мову і яна аўтобусам „Інтуриста" завезла нас ў Сочы ў прыгожую і вялікую 19 – павярховую гасцініцу „Жамчужыну", якая мае 956 пакояў з відам на мора. Раздзяліў я турыстам пакоі, з'елі мы там абед і паехалі аўтобусам „Інтуриста" з экскурсаводам аглядаць горад Сочы. Вярнуліся пад вечар на вячэру і на начлег.

2 красавіка пасля снедання паехалі мы з экскурсаводам спачатку у Музей гісторыі горада Сочы, а потым у Парк Рыв'ера, дзе паказалі нам розныя паўднёвыя расліны і дрэвы.

Пасля абеду далі нам час вольны. Пад гасцініцай можна было купацца ў басейне ў падаграванай марской вадзе, трэба было толькі паказаць лекару голыя ногі. У моры тады вада была хаподная. Можна было шпацыраваць ля мора ці ў горадзе.

3 красавіка пасля снедання паехалі мы на гару Ахун (700 м) і з вежы аглядалі панараму Сочы. Пасля абеда мелі мы вольны час.

4 красавіка пасля снедання завезлі нас на чыгуначны вакзал у Сочы і цягніком паехалі мы ў Краснадар, дзе на вакзале сустрэла нас другая дзяўчына-экскурсавод, якая ведала добра польскую мову і завезла нас у гасцініцу „Інтурыст", дзе дасталі мы пакоі і абед. Пасля абеда аб'ехалі мы аўтобусам горад і аглядзелі цікавыя помнікі, будынкі і месцы ў Краснадары.

5 красавіка пасля снедання завезлі нас у прадпрыемства на дэгустацыю паўднёвых савецкіх він і каньякоў. Нейкія турысты пасля ў аўтобусе спявалі вясёлыя песні.

6 красавіка пасля снедання паказалі нам Музей Каваленкі з карцінамі Шагала і іншых мастакоў, а пасля абеда Археалагічны музей са старымі манетамі, старой зброяй. Пасля завезлі нас на аэрадром і мы самалётам пад вечар прыляцелі ў Маскву. Там маскоўская дзяўчынаэкскурсавод завезла нас у гасцініцу „Інтурыст", дзе атрымалі мы пакоі, вячэру і начлег.

7 і 8 красавіка правялі мы ў Маскве і, як заўсёды, аглядзелі Маўзалей Леніна, Крэмль і Трэцьякоўскую галерэю. 8 сакавіка вечарам прывезлі нас на Беларускі чыгуначны вакзал і спальным вагонам ранкам 10 красавіка вярнуліся мы ў Варшаву. На вакзале я развітаўшыся з экскурсіяй, вярнуўся дамоў. 11 сакавіка я быў на працы, а 15 сакавіка ноччу спальным вагонам паехаў у санаторый ў Свінавусці.

1 красавіка, калі быў я на экскурсіі, улады ў Польшчы павысілі цэны на электраэнергію, газ і вугаль, а 12 красавіка зарэгістравалі Агульнапольскае пагадненне прафсаюзаў (OPZZ).

Ад пачатку 1985 года пачала балець у мяне правая нага. Рэнтген выказаў, што на пятах маёй пра-

вай і левай нагі нараслі так званыя „шпоры” і на правай назе націскала „шпора” мне на нейкі нерв і нага балела. У Варшаве награвалі мне пяты электратокам, ды гэта мне не памагала. Электраток не мог разбіць мне „шпораў” на пятах. І лекар «Энергапраекта» скіраваў мяне ў санаторый. Прызналі мне санаторый у Свінавусці ў Доме адпачынку Электрастанцыі Конін. Ад лістапада да мая кожнага года ў Свінавусці дамы адпачынку розных прадпрыемстваў замянялі ў санаторыі і лячылі людзей. Санаторыі былі бясплатнымі і час знаходжання ў санаторыі не ўлічваўся да адпачынковага водпуску. Раней высылалі ў санаторыі на тры тыдні, ды ў 1985 годзе скарацілі пабыўкі да 14 дзён. І мне прызналі санаторый з 16-га да 29-га сакавіка.

16 красавіка ранкам даехаў я цягніком да Свінавусця, пераехаў паромам заліў і ў Доме адпачынку Электрастанцыі Конін атрымаў я месца ў пакоі з ванным пакоем з адным інжынерам з Познані. Перад прыездам у санаторый мяне правеяў вецер і я стаў чуць боль у ягадзіцы, таму меў я там гразевыя ванны, а „шпоры” на пятах разбілі мне ўльтракароткімі хвалямі і правая нага і ягадзіца перасталі мне балець. У Свінавусці ў моры ў красавіку вада была халодная, нельга было купацца. Хадзіў я толькі на шпацыр па беразе мора. 30 красавіка ранкам вярнуўся я спальным вагонам цягніком дамоў у Варшаву і пайшоў на працу.

11 красавіка ў Албаніі пасля смерці Энвера Ходжа, выбралі першым сакратаром Албанскай партыі працы Раміза Алію.

12 красавіка ў ЗША наступіў 16 старт (STS-51D) па праграме Спейс Шатл і 4-ы палёт шатла „Дыскаверы” з касманаўтамі Каролем Бабко, Доналдам Уільямсам, Рэам Седонам, Давідам Грыге, Джэфры Хофманам,Чарлзам Уокерам і Эдвінам Гарнам. Былі яны ў космасе 6 сутак і 23 гадзіны.

19 красавіка ў СССР правялі падземны атамны выбух на Семіпалацінскім палігоне.

22 красавіка Вышэйшы суд ў Варшаве падтрымаў ранейшы прыгавор на забойцаў ксяндза Ежы Папялушкі.

26 красавіка ў Варшаве кіраўнікі сацыялістычных дзяржаў прадоўжылі Варшаўскі дагавор на наступныя 20 год.

29 красавіка польскі сейм прыняў рашэнне аб утварэнні Кастытуцыйнага Трыбунала.

29 красавіка ў ЗША наступіў семнаццаты старт (STS-51B) па праграме Спейс Шатл і сёмы палёт шатла „Чэленджэра” з касманаўтамі Робертам Авермаерам, Фрэдрыкам Грэгорым, Донам Ліндам, Норманам Тагардам, Уільямам Тарнтонам, Людвігам ван дэн Бергам і Тэйларам Уэнгам. Былі яны ў космасе 7 сутак.

30 красавіка Рада Міністраў Польшчы перадала маёмасць усіх „былых прафсаюзаў” Агульнапольскаму пагадненню прафсаюзаў (OPZZ).

1 мая ў час першамайскай дэманстрацыі ў Гданьску дайшло да сутыкнення 10 тысяч прыхільнікаў „Салідарнасці” з міліцыяй.

9 мая польская дэлегацыя з віцэміністрам абароны ген. Тадэвушам Тучапскім брала ўдзел у святкаванні 40 гадавіны перамогі ў Вялікай айчыннай вайне на Чырвоным пляцы ў Маскве.

10 мая сікхскія экстрэмісты зрабілі выбухі бомб у трох індыйскіх гарадах. Згінула 84 асобы.

11 мая ў пажары драўляных трыбун на футбольным стадыёне ў Брандфордзе ў Англіі згінула 56 асоб, а больш чым 300 асоб было параненых.

13 мая ў Філадэльфіі паліцэйскі верталёт скінуў бомбу на штабкватэру радыкальнай арганізацыі MOVE. У пажары згінула 11 асоб.

14 мая тамільскія баявікі напалі на горад Анурадхапуру ў Шры-Ланцы. Згінула 146 асоб.

16 мая выйшаў Указ Прэзідыума Вярхоўнай рады СССР „Аб узмацненні барацьбы з п’янствам”, які даў пачатак антыалкагольнай кампаніі ў СССР, якая працягвалася да 1988 г.

22 мая ў Бейруце ад выбуху аўтамашыны-пасткі гіне 55 асоб.

25 мая ад трапічнага цыклона і штурмавой хвалі ў Бангладэшы гіне больш як 10 тысяч людзей.

28 мая прыехаў у Польшчу з візітам італьянскі прэм’ер Беціна Краксі.

29 мая на футбольным стадыёне ў Брюселе ў час фінальнана матча Кубка Чэмпіёнаў між камандамі Ліверпуля і Ювентуса ад бойкі між балельшчыкамі згінула 39 балельшчыкаў.

3 чэрвеня сустрэў я ў гасцініцы „Меркуры – Унія” ў Любліне савецкую экскурсію з Сібіры з Чыты, якая прыехала сваім аўтобусам „Саўтранства”. Раздзеліў я ім пакоі. Пасля абеду ў гасцініцы паехалі мы да вячэры іх аўтобусам з польскай дзяўчынай- экскурсаводам, якая добра ведала рускую мову, у горад і аглядзелі стары і новы Люблін. На наступны дзень пасля снедання паехалі мы з экскурсаводам і аглядзелі нямецкі лагер смерці Майданак і вярнуліся на абед у гасцініцу. Пасля абеда паехалі мы ў Кракаў, прыехалі вечарам у гасцініцу „Гранд”, дзе атрымалі пакоі на начлег і вячэру. 5 чэрвеня аглядзелі мы да абеда з мясцовым экскурсаводам, ведаўшым польскую мову, Вавель і горад, а пасля абеда Карцінную галерэю.

6 чэрвеня паехалі мы ў Асвенцім, дзе хадзілі пяшком па тэрыторыі лагера смерці і аглядалі сляды нямецкіх зверстваў. Пасля паказалі нам савецкі фільм аб вызваленні лагера Чырвонай арміяй. Пасля завезлі нас у горад у рэстаран на абед і паехалі мы ва Вроцлаў у гасцініцу „Манаполь”. Там атрымалі мы пакоі і вячэру. 7 чэрвеня ва Уроцлаве з мясцовым экскурсаводам аб’ехалді і аглядзелі горад, яго касцёлы і па-

сля абеда экскурсія паехала ў ГДР, а я цягніком у Варшаву дамоў.

З 1 чэрвеня ў СССР першы сакратар КПСС М. Габачоў пачаў уводзіць рэформы ў дзяржаве, якія назвалі „перабудовай” – па-руску „перестройкой”. Першы этап рэформы працягваўся да студзеня 1987 г. Пачалі барацьбу з непрацоўнымі даходамі і карупцыяй.

6 чэрвеня ў СССР выляцеў у космас касмічны карабель Саюз Т-13 з касманаўтамі У. Джэнібекавым і В. Савіных. Прыстыкаваліся яны да касмічнай станцыі Салют-7 і 2 жніўня выйшлі на 5 гадзін у адкрыты космас. Уладзімір Джэнібекаў быў у космасе 110 дзён і вярнуўся на Зямлю на Саюзе Т-13 26 верасня, а Віктар Савіных – 168 дзён і вярнуўся на Зямлю на Саюзе Т-14 21 лістапада.

14 чэрвеня па паразуменні Шэнген зліквідавалі візы між Францыяй і ФРГ.

14 чэрвеня ваяводскі суд у Гданьску прысудзіў Уладзіслава Фрасынюка, Багдана Ліса і Адама Міхніка ад 2,5 да 3,5гадоў турмы за дзейнасць у нелегальнай Нацыянальнай камісіі прафсаюзаў „Салідарнасць”.

17 чэрвеня ў ЗША наступіў 18 старт (STS-51G) па праграме Спейс Шатл. Пачаўся 5 палёт шатла „Дыскаверы” з касманаўтамі Дэніелам Брандэнстайнам, Джонам Крайтонам, Шэнонам Лусідам, Джонам Фабіянам, Стывенам Нейджэлам, французам Патрыкам Барды і касманаўтам з Саудаўскай Аравіі Салманам ас-Саулам. Закончыўся палёт 24 чэрвеня.

23 чэрвеня на поўдзень ад Ірландыі ў Атлантычным акіяне з вышыні 9500 м упаў пасажырскі самалёт Боінг-747 кампаніі Аір-Індыя. Згінула 329 асоб.

1 ліпеня ў Польшчы павысілі цэны мяса і вяндлін і павысілі таксама цэны скупкі мяса ад сялян. „Салідарнасць” заклікала да забастовак пратэста, аднак былі кароткія забастоўкі толькі на некалькіх фабрыках.

2 ліпеня Еўрапейскае Касмічнае Агенцтва выслала ў космас зонд Джыота (Giotto) да каметы Галея. Праляцеў зонд 596 км ад каметы і прыслаў на Зямлю здымкі яе ядра.

2 ліпеня ў СССР Андрэй Грамыка быў выбраны старшынёй Вярхоўнай рады СССР, а Эдуард Шэварнадзе, генеральны сакратар ЦК КП СССР, стаў міністрам замежных спраў СССР.

7 ліпеня разам з працаўнікамі „Энергапраекта” ездзіў я аўтамашынай на электрастанцыю Белхатаў на сінхранізацыю 6-га блока 380 мегаватаў. Гатовіўся ўжо сёмы блок.

Дзмітры Шатыловіч

(Працяг будзе)

Васіль Петручук

Крышынкі

***64**. Białystok dnia 6.II.1996, Pan Jacek Kuroń, Poseł do Sejmu RP*. Panie Pośle, Pański kolega klubowy poseł Tadeusz Mazowiecki jako przedstawiciel ONZ wykazał się zadziwiającą odwagą. Nie tylko jeździł do b. Jugosławii w kamizelce kuloodpornej, lecz w raporcie swym stwierdził występowanie zdarzeń i aktów świadczących o dokonywaniu zbrodni przeciwko ludzkości przez wszystkie walczące ze sobą strony. Swoją odważną postawą zyskał szacunek i uznanie.

Dlaczego Pan, Panie Pośle, jako członek Sejmowej Komisji ds. Mniejszości nie może się ustosunkować do takich samych zbrodni, dokonanych w Polsce 50 lat temu z tych samych pobudek i motywów przez oddziały zbrojnego podziemia dowodzonego przez kpt. Romualda Rajsa ps. „Bury”, a podległe d-cy V Brygady mjr. Zygmuntowi Szendzielarzowi ps. „Łupaszko”.

Właśnie oddziały te w dniach 28.I – 3.II.1946 roku, działając na terenie Białostocczyzny, dokonały aktu ludobójstwa, pacyfikując wsie Zanie, Zaleszany, Szpaki, Wólka Wygonowska, Końcowizna i inne. Zabudowania tych wsi spalono, a ludność wymordowano, w tym dzieci, starców, kobiety, nawet w ciąży. Niektórych wrzucono żywcem do ognia. Dokonywano również gwałtów, rabunku mienia i czystek etnicznych i to wyłącznie w stosunku do ludności narodowości białoruskiej wyznania prawosławnego. Zdarzenia te, niczym nie różniące się od opisywanych wydarzeń w b. Jugosławii nie znalazły dotychczas właściwej oceny i naświetlenia, gdyż:

– najpierw była obawa przed zemstą zbrojnego podziemia, które groziło, że w każdej chwili może powtórzyć „rajd pożogi i śmierci”;

– następnie została zastosowana teoria nierozdrapywania zabliźnionych ran (dla „świętego spokoju”);

– gierkowska teoria moralno-politycznej jedności narodu również nie sprzyjała wyjaśnieniu i nazwaniu po imieniu tych zbrodni.

Doprowadziło to do tego, że dopiero w ostatnich latach zaczęto szukać grobów pomordowanych przez zbrojne podziemie AK-WiN i NSZ-NZW oraz na krzyżach umieszczać napisy o przyczynie tragicznej śmierci.

Dokonywane przez zbrojne podziemie akty ludobójstwa prawosławnych Białorusinów nie znajdują żadnego racjonalnego uzasadnienia. Nie wszyscy w zbrojnym podziemiu prowadzili walkę o niepodległość. Część ugrupowań AK-WiN i NSZ-NZW zastosowała niekonwencjonalne formy i metody walki o władzę – terror w stosun-

ku do niewinnej ludności. A to nie była walka o niepodległość. Walka o niepodległość nie wymaga tysięcy zamordowanych niewinnych osób, likwidacji całych rodzin fornali wyznania prawosławnego, korzystających z dworskiej ziemi (np. Buchwałowo, pow. Sokółka), pacyfikacji wsi, mieszkańców których mordowano, palono żywcem, gwałcono, rabowano ich mienie oraz przeprowadzania czystek etnicznych tylko za to, że ktoś był innej narodowości i wyznania czy też poglądów społeczno-politycznych. Jest to terroryzm (jeżeli nie nazwać tego zwykłym bandytyzmem). A dla akcji terrorystycznych nie ma żadnego usprawiedliwienia – nie mogą go stanowić nawet najbardziej szczytne cele, z walką o niepodległość włącznie. Dla przykładu, powstanie styczniowe 1863 roku było walką partyzancką. Walczono o niepodległość. Jednak na Białostocczyźnie powstańcy nie spacyfikowali żadnej wsi. A przecież nie wszędzie spotykali się z entuzjastycznym przyjęciem.

Niechęć wyjaśnienia do końca dokonywanych aktów ludobójstwa przez niektóre oddziały z ugrupowań AK-WiN i NSZ-NZW wywiera negatywny wpływ na polskie ustawodawstwo. M.in. w aktualnej ustawie o kombatantach występują zasadnicze mankamenty, niedopuszczalne w państwie prawa, a mianowicie:

– została naruszona konstytucyjna zasada równości obywateli wobec prawa;

– wprowadzono zasadę zbiorowej odpowiedzialności;

– dokonano nadinterpretacji „opozycji demokratycznej", do której trudno zaliczyć działające w latach 1944-48 organizacje zbrojnego podziemia AK-WiN i NSZ-NZW.

W białostockim środowisku kombatanckim od kilku lat budzi zaniepokojenie prowadzona weryfikacja członków Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych. W szczególności dotyczy to tych członków, którzy uprawnienia kombatanckie uzyskali za działalność w utrwalaniu władzy ludowej lub też mają zaliczoną działalność z okresu wojny, po zakończeniu której zostali skierowani lub zgłosili się sami do organów bezpieczeństwa (MO, KBW, WOP, UB, ORMO, Więziennictwo), ewentualnie jednostek WP biorących udział w zaprowadzaniu ładu, porządku i bezpieczeństwa. Służyli oni realnej Polsce, jaka istniała i była międzynarodowo uznaną. Niektórzy bronili swoich domów i wsi, aby nie dopuścić do pacyfikacji. Działalność w powołanych prawnie zmilitaryzowanych służbach państwowych i organizacjach prowadzili w oparciu o ustawodawstwo ustanowione w II Rzeczypospolitej, któremu również sami podlegali. Za łamanie praworządności ponosili odpowiedzialność nie tylko dyscyplinarną, ale również karno-sądową. Świadczą o tym akta znajdujące się w archiwach sądów i MSW. Pozbawienie uprawnień kombatanckich tej kategorii członków jest zastosowaniem zasady zbiorowej odpowiedzialności. Tym bardziej jest to zadziwiające, że dotyczy tylko jednej strony uczestniczącej w wojnie domowej, tj. tylko tych, którzy z nakazu prawowitego rządu (a takim był Rząd Jedności Narodowej, wicepremierem którego był Stanisław Mikołajozyk), zgodnie z obowiązującymi aktami prawnymi zapewniali ład, porządek i bezpieczeństwo, a przez to warunki do odbudowy zrujnowanego przez wojnę i okupację kraju.

Niestety, nie można tego powiedzieć o drugiej stronie konfliktu, tj. o zbrojnym podziemiu AK-WiN i NSZ-NZW. Trudno znaleźć w archiwach krajowych i zagranicznych jakikolwiek ślad ukarania przez władze podziemia swoich podkomendnych – sprawców potwornych zbrodni (na Białostocczyźnie szczególnym okrucieństwem wyróżnili się m.in. Zygmunt Szendzielarz ps. „Łupaszko", kpt. Romuald Rajs ps. „Bury" i Z. B. ps. "Zygmunt"). Odwrotnie, byli oni wyróżniani, a obecnie w stosunku do nich zastosowano „zasadę zbiorowego darowania winy" i oficjalnie zostali uznani za bohaterów narodowych. A przecież wydawali oni wyroki śmierci na całe wsie, rodziny i grupy osób wbrew obowiązującym przepisom prawnym, bez zastosowania procedury udowodnienia winy zgodnie z prawem, kierując się najniższymi instynktami wynikającymi w wielu przypadkach ze skrajnego nacjonalizmu, szowinizmu, antysemityzmu, czy zwyrodnienia psychicznego. Została więc naruszona konstytucyjna zasada równości obywateli wobec prawa. A w państwie prawa tylko popełnione karalne czyny i stopień ich szkodliwości winne być brane pod uwagę bez względu na to, kto je popełnił. Nie można też stosować zbiorowej odpowiedzialności tak w stosunku do jednej, jak i do drugiej strony.

Panie Pośle. Nie zamierzamy uczyć Pana historii, gdyż Pan jest historykiem. Jednak chcemy przypomnieć niektóre zasadnicze prawdy historyczne ze względu na to, że motywem wydalenia ze Związku Kombatantów tzw. „utrwalaczy" jest zarzut zwalczania opozycji demokratycznej. I to w stosunku do tych, którzy brali udział w zaprowadzaniu ładu, porządku i bezpieczeństwa lub bronili przed pacyfikacją swoich wsi i zagród w latach 1944-48. Czy prawdziwa opozycja demokratyczna podpisuje się pod tymi formami i metodami działań, jakie stosowały niektóre oddziały AK-WiN i NSZ-NZW, a przez to pod zbrodniami dokonywanymi przez te oddziały? To przecież deprecjonowałoby istotę demokracji. A organizacje AK-WiN i NSZ-NZW nie sposób zaliczyć do opozycji demokratycznej, gdyż podlegały one rządowi emigracyjnemu, podstawą działalności którego była niedemokratyczna konstytucja uchwalona w kwietniu 1935 roku. Na podstawie tej konstytucji rządy sanacyjne sprawowały władzę w sposób niedemokratyczny, o czym świadczą m.in. następujące fakty i wydarzenia, które warto przytoczyć:

a) ograniczono działalność Sejmu nie tylko poprzez stosowanie niedemokratycznej ordynacji wyborczej lecz również aresztowując i organizując procesy przeciwko posłom demokratom (proces brzeski);

b) zlikwidowano szkolnictwo i organizacje społeczno-polityczne mniejszości narodowych;

c) zburzono kilkaset cerkwi prawosławnych;

d) dokonywano pacyfikacji, szczególnie we Wschodniej Galicji;

e) założono w Berezie Kartuskiej obóz koncentracyjny, do którego kierowano "więźniów" nie na podstawie wyroków sądowych, a decyzją administracyjną (obóz ten posłużył za wzór dla hitlerowskich obozów zagłady);

f) wydawano polecenia policji strzelania do manifestujących chłopów galicyjskich, itp. W związku z powyższym, czy można nazwać opozycją demokratyczną ekspozytury krajowe, a w szczególności zbrojne podziemie i podporządkowane rządowi emigracyjnemu, podstawą działalności którego była konstytucja kwietniowa z 1935 roku, a więc tych którzy:

– realizowali postanowienia konstytucyjne zakładające nierówność obywateli;

– w swej działalności realizując hasło: „Polska dla Polaków" dokonywali czystek etnicznych, pacyfikowali wsie i mordowali ludność tylko ze względu na to, że byli innej narodowości i nierzymskokatolickiego wyznania;

– zarzut „demokrata" kwalifikowali jako uzasadnienie do mordu. Czy Pan, należący w latach 60-tych do opozycji demokratycznej, utożsamia się z wyżej wymienionymi? Wprost niewiarygodnym jest, ażeby opozycja demokratyczna, którą Pan reprezentował, miała swe korzenie w niedemokratycznej konstytucji lub w organizacjach zbrojnego podziemia AK-WiN i NSZ-NZW. A w związku z tym nielogicznym jest stawianie zarzutu tym kombatantom, którzy w latach 1944-48 brali udział w zaprowadzaniu ładu, porządku i bezpieczeństwa, że zwalczali „opozycję demokratyczną". Jeżeli to nie jest fałszowaniem historycznych faktów i zdarzeń, to należy stwierdzić, że nastąpiła nadinterpretacja sensu i znaczenia pojęcia opozycji demokratycznej.

Kilka dni temu minęła 50-ta rocznica dokonania przez zbrojne podziemie potwornej zbrodni na kilku wsiach zamieszkałych od wieków przez prawosławnych. Pomimo przemian polityczno-społecznych nikt nie powiedział nawet zwyczajowego „przepraszam". Odwrotnie, winą obarczono tych, którzy cudem ocaleli z tej pożogi, a uchwalając wprost karykaturalną, restrykcyjną ustawę o kombatantach moralnie pognębili tych, co bronili swoich zagród i wsi przed pacyfikacjami lub wobec realnego zagrożenia ich życiu i egzystencji zgłosili się do zmilitaryzowanych instytucji państwowych, by zabezpieczyć ład, porządek i bezpieczeństwo. Za to grozi im teraz wydalenie ze Związku Kombatantów.

Natomiast ci, którzy należeli do zbrojnego podziemia i brali bezpośredni udział w zbrodniach dokonywanych na mieszkańcach pacyfikowanych wsi, nie tylko zostali wyróżnieni przyjęciem ich do związków kombatanckich, lecz:

– nieżyjący główni sprawcy zbrodni uhonorowani tablicami pamiątkowymi i nazwaniem ich imionami ulic;

– ci, którzy byli za te czyny sądzeni, otrzymali wysokie odznaczenia i odszkodowania. O ofiarach tych zbrodni po prostu „zapomniano". To nie tylko akt niesprawiedliwości dziejowej. Została naruszona podstawowa zasada w państwie prawa – konstytucyjnej równości obywateli wobec prawa, jak też wprowadzona została zasada zbiorowej odpowiedzialności.

Zwracając się do Pana jako posła, historyka i działacza autentycznej opozycji demokratycznej, zarazem człowieka znanego z odwagi, pryncypialności i wierności uznanym zasadom prosimy o zainteresowanie się tą sprawą tak w interesie mniejszości narodowych i wyznaniowych, jak też zadośćuczynienia moralnego ofiarom, ich potomkom i tych, którzy pamiętają „rajd pożogi i śmierci" oddziałów kpt. Romualda Rajsa ps. „Bury" i do dziś ponoszą negatywne dla nich skutki wydarzeń ww. lat. Jest to również w interesie Pańskim i demokracji.

Jako materiał pomocniczy przesyłamy „Księgę hańby". Rozwinięcie zawartych w niej informacji może Pan znaleźć w archiwach policji, sądów, w redakcjach tygodników „Niwy", „Czasopisu" oraz Radia Białystok.

Kombatanci ze spacyfikowanych i okolicznych wsi

W podpisie Bazyli Pietruczuk, Białystok

(Працяг будзе) ■

Апавяданне

Кандэлябрыя

У канцы XIX стагоддзя, у вёсцы Ліпоўка, у сям'і Сіміных нарадзіўся калекі хлопчык. Вочы ў яго былі касыя, левая рука карацейшая ад правай, правая нага карацейшая ад левай.

Дзед і бацька, убачыўшы такое, хацелі забіць маці і нованароджанага. Бабуля на дазволіла.

– Гэта грэх перад Богам! – закрычала. – Родзяцца ж і такія дзеці! Калі Бог дапаможа, другое дзіцятка будзе нармальнае!

– Зусім здурэла старая! Сорам нам будзе людзям у вочы глянуць! Чуў хто, каб у якой вёсцы нарадзілася такая неўдалота? Не! Толькі нас сустрэла такое гора! – крычаў дзед.

– Чаму ты, Алёна, не здохла пры родах разам з гэтай пачварай? – верашчаў бацька.

– Што ж я магу зрабіць? – галасіла на ўсю хату маці хлопчыка. – Шкада мне сына! Чаму яго Бог так пакараў?!

– Згінь, прападзі ты разам з ім! – закрычалі мужчыны і са злосцю выйшлі з хаты.

– Што цяпер будзе, мама? – спыталася жанчына ў свякрухі.

– Маліся, дзіця, да Бога, толькі Ён дапаможа, – адказала з плачам старая.

Бабка, якая прымала роды, хадзіла ад длму да дому і расказвала, што здарылася з сямі Сіміных.

Людзі гаварылі, што гэта кара ад Бога за паводзіны Івана і Косці Сіміных. Тыя смяяліся з усіх жыхароў Ліпоўкі. Кожнаму далі нейкую мянушку. Урэшце Бог гэтага не сцярпеў – і даў ім у дом калеку!

Пасля адбылося ўсё, як павінна быць пасля родаў. Жанчыны прыйшлі ў адведкі. Агата і Алёна частавалі гасцей. Потым былі хрэсьбіны. Не адмовіліся кумаваць людзі, якіх прасілі ў кумы – баяліся, што калі не стануць хроснымі бацькамі, у іх сям'і здарыцца такое ж самае.

Колечка рос. З кожным днём штораз больш было відавочным ягонае калецтва.

Ад родаў Іван і Косця не азываліся да Алёны. Увогуле не звярталі ўвагі на малога Колю, быццам яго і не было. Не хацелі таксама гаварыць са сваякамі Алёны.

Усё ў вёсцы ведалі, што Косця кахаецца з Мікітавай Нінай.

Хлопчык хадзіў, як заяц, як бусел стаяў на адной назе. Ягоная касавокасць смяшыла дзяцей і дарослых: „Адно вока на Маскву, другое на Берлін глядзіць!” – смяяліся.

Коля вельмі перажываў сваё калецтва. Часта плакаў і пытаўся: „Чаму я такі няўдалы? Ці гэта з-за таго дзядуля і бацька са мною не гавораць? Ці ёсць на свеце месца, дзе з мяне ніхто не будзе смяяцца?

– Гаротны ты наш! – галасілі бабуля і маці. – Нядобрыя ў цябе дзед і бацька.

Калі хлопчыку споўнілася восем гадоў, памерла бабуля Агата. Не было каму заступіцца за Алёну і Колю. Іван і Косця часта іх білі і выганялі з дому, не давалі есці. Нешчаслівая маці з сынам уцякала да сваіх бацькоў.

Аднойчы Іван і Косця ладзілі воз. Коля падышоў да іх і спытаўся, ці можа ў чымсьці памагчы.

– Ідзі ты к чортавай матары! – закрычаў Іван.

– Дам табе так па гэтай дурной булаве, што адразу здохнеш! – заверашчаў Косця.

– Дзед і бацька, чаму вы так мяне не любіце? Ці таму, што я калека? – спытаўся Коля.

Мужчыны ўдарылі яго ў твар. Тады здарылася неверагоднае. Алёна, якая дасюль уцякала з сынам, стала кідаць каменнем у свекра і мужа: „Ах вы, чэрці кастрабатыя, вы дурні праклятыя! Дакуль будзеце нас мучыць?”

Спачатку бацька з сынам аслупянелі, пасля кінуліся на Алёну. Коля хацеў заступіцца за маці, ды што можа зрабіць дзевяцігадовы хлопец процiў двух разгневаных мужчын? Малы абароны не веаў, калі страціў прытомнасць.Калі апрытомнеў, усюды было ціха, цёмна і холадна. Усё цела пякло жывым агнём.

– Мама! – закрычаў малы. – Мама! Ратуй мяне!

– Не крычы! – пачуўся мужчынскі незнаёмы голас.

– Хто гэта? Дзе мая мама?

– Я Люмінар, жыхар планеты Кандэлябрыя. Хачу табе дапамагчы. Твая маці ўжо не жыве. Яе цела ляжыць побач цябе. Твой дзед забіў яе і думаў, што забіў і цябе. Вечарам разам з тваім бацькам вынеслі вашыя целы з панадворка і кінулі тут у крапіву каля лесу. Мы тваёй маме не паможам. Вярнуць яе да жыцця можа толькі Бог. Калі ты хочаш яшчэ жыць, ляці са мною на Кандэлябрыю. Заступіш мне ўнука. Мой малы Сонечнік не цаніў таго, што добрае. На Кандэлябрыі няма такой бяды, як на Зямлі. Там усе жыхары роўныя, няма калек. Няма таксама ў нас розных заяроў, аб якіх трэба клапаціцца або якіх баяцца. У нас растуцьаграмадныя дрэвы, якія даюць нам ваду, ежу і захоўваць ад спёкі. Дождж ідзе толькі тады, калі магутным дрвам не хапае вады. Тэмпература паветра заўсёды такая самя. Нашы дрэвы вечныя і заўсёды зялёныя. Калі мы хочам есці, піць, прытуляемся да дрэва і адразу адчуваем сябе сытымі. У нас усе здаровыя. Жывем тысячу гадоў. Адразу пасля нараджэння атрымліваем шкляную капсулю, у якой начуем. Дзесяць гадзін усе жыхары спяць, чатырнаццаць – ходзяць, бегаюць ці лятаюць па ўсёй планеце. Нам не трэба машын. Мы ўмеем лятаць, як вашы птушкі. Часта бываем на іншых планетах, аднак можам гэта рабіць, калі нам споўніцца пяцьсот гадоў. Дзвесце гадоў жыцця – нашае дзяцінства. Мы тады гуляем і спазнаем усе куткі Кандэлябрыі. У нас ёсць тысячы гектараў лесу, столькі ж гектараў чырвонага пяску і сіняй вады. Лес, пясок і вада мяняюцца кожныя дзесяць гадоў месцамі.

Наступныя дзвесце гадоў – маладосць. Маладыя кандрэлябрынцы могуць тады лятаць па ўсім свеце, толькі што не могуць пасадзіцца на іншых планетах. Тады ў іх яшчэ заслабыя мышцы – пры пасадцы маглі б разбіцца на дробныя кавалкі. Вось такое здарылася з маім унукам. Яму было ледзь дзвесце пяцьдзесят гадоў. Мой Сонечнік казаў мне, што можна раней пасадзіцца на іншай планеце. Я яго не вельмі слухаў. Трэба было лепш яго пільнаваць! На Кандэлябрыі дзяцей выхоўваюць дзяды і бубулі. Бацькі толькі нараджаюць чарговых дзяцей.

Калі маладым споўніцца чатырыста гадоў, ладзяць сужонствы. Усе шлюбныя пары прысягаюць сабе каханне і вернасць на ўсё жыццё, да паловы стаяўшы ў вадзе. Вада – сімвал жыцця на ўсіх планетах.

Да нараджэння дзіцяці трэба спецыяльна падрыхтавацца. Чарговыя дзеці ў сям'і нараджаюцца кожныя пяцьдзесят гадоў. Першае дзіця прыходзіць на свет, калі сужонству спаўняецца чатырыста пяцьдзесят гадоў, апошняе – калі ім шэсцьсот гадоў жыцця.

Мая каханая жонка Верса чакае мяне і ўнука. Ты не бойся, ці прымуць цябе сардэчна. Называць цябе буду Крапіўнік, як матыля, таму што знайшоў цябе ў

крапіве. У цябе ёсць ужо сястра Відаўка. Будзеце разам гуляць.

– А што з целам мае мамы? Трэба ж яго пахаваць, – сумна прагадаў Коля.

– Пахаваюць яе ейныя бацькі. Сусед знойдзе цела. Усё адбудзецца так, як належна на Зямлі.

Коля пацалаваў забітую маму ў лоб і расплакаўся:

– Бывай, бывай, мая матуля, многа ты тут адпакутавала! Прабач, што мяне не будзе на тваім пахаванні.

Люмінар узяў Колю за руку і паляцелі на Кандэлябрыю.

Пры канцы палёту хлопец вельмі здзівіўся, што ён зрабіўся сіні, так як і яго новыя дзядуля, і што роўныя ў яго рукі і ногі.

На новай планеце ўсе яго сардэчна прывіталі.

– Няхай спачывае Сонечнік на Зямлі. Няхай Крапіўнік заступіць яго, жыве сярод нас і шануе нашы абычаі, – згодна загаварыл кандрэлябрыйцы.

Маці Імка і бацька Рыжык прытулілі Крапіўніка і сказалі:

– Каханы наш Крапіўніку, слухай дзядоў сваіх! Будзе табе добра з намі, нам з табою. Цяпер ляці з іншымі дзецьмі і паводзь сябе так, як яны.

Крапіўнік быў вельмі задаволены, што ён такі самы як усе дзеці і ніхто з яго не смяецца.

Аднойчы з сябрамі і сяброўкамі ўбачыў, як старыя жыхары планеты ляцелі высока над пяском і пасля некалькіх хвілін згары сыпаўся пясок. Жыхары знікалі!

– Што гэта такое? – са страхам спытаўся хлопец

– Так адбываецца штогод. Усе жыхары, якім споўніцца тысяча гадоў, рассыпаюцца ў порах.

Бесклапотна ішлі дзень за днём. Прымінула дзяцінства і моладасць. Крапіўнік пабраўся шлюбам з Козіяй. Сужоства чакала нараджэння першага дзіцяці.

Здавалася, што ніхто з іншай планеты не знойдзе Кандэлябрыі. Аднак здараюцца выключэнні. Аднойчы над вадой пасадзіўся пасажырскі міжпланетны карабель. Здарылася аварыя. Усе пасажыры былі нежывыя, толькі адзін паказваў знакі жыцця.

– Што зрабіць з гэтым касмічным смеццем? – сталі разважвць кандэлябрыйцы.

– Я з ім зраблю парадак! – ахвяраваўся Крапіўнік і сказаў ледзь прытомнаму лётчыку: „Слухай, жыхар Зямлі, ты нейкім чынам апынуўся на Кандэлябрыі, планеце, якая не патрабуе машын. Я зараз скіну цябе разам з караблём на Зямлю. Перадай усім зямлянам, каб больш сюды не лыталі, бо памруць. У нас чыста, мы на патрабуем машын, каб жыць”. Пасля ўзяў лётчыка ў адну руку, у другую – карабель, і паляцеў па-за планету. Пасля ўсё скінуў на Зямлю.

Карабель прызямліўся каля аэрадрому ў Маскве. Усе людзі дзівававаліся, што лётчыка нейкая сіла выкінула з самалёта, калі ў разбітай машыне іншыя пасажыры нежывыя.

– Мяне выкінулі з Кандэлябрыі, – расказаў лётчык і прадаў усё, што сказаў яму Крапіўнік.

– Ён у вялікім шоку, – не паверылі яму зямляне. – Няма такой планеты ў сусвеце. А машыны патрэбныя ўсім – без іх нічога не зробіш!

А на Кандэлябрыі хутка забыліся пра той інцыдэнт. Усе далей жылі сваім жыццём.

Прыйшоў час, калі Крапіўнік заляцеў на Зямлю. Ніхто не памятаў яго і яго блізкіх. А ён знаёміўся з усімі куткамі Зямлі і формамі жыцця на ёй. А ніхто пра гэта не ведаў – Коля-Крапіўнік быў зусім як чалавек, і ўсё ў яго выглядзе было ў найлепшым парадку. Так што сярод зямлян паяўляюцца асобы з іншых планет, і ніхто пра гэта не ведае!

Ірэна Лукша

Stojąc przed mogiłą Rodziców

W rocznice śmierci swych Rodziców odwiedzam ich wspólną mogiłę na białowieskim cmentarzu. Ojciec, Michał, odszedł 26 maja 1992 roku. Mama, Nina, dołączyła do niego 21 marca 2007 roku. Wizyty te mimowolnie skłaniają do wspomnień. Wspomnień niełatwych, okraszonych smutkiem i żalem. Bo też życie Rodziców było nielekkie, pełne kłopotów i trosk. Zresztą, podobnie, jak większości rodzin w powojennej Białowieży.

Urodziłem się kilka lat po zakończeniu wojny światowej. Był to okres bardzo trudny, zarówno pod względem politycznym, jak i gospodarczym. Z tego okresu zapamiętałem niedostatek prawie wszystkiego. Głodować wprawdzie nie głodowaliśmy, bo nawet niewielki, ponaddwuhektarowy płachetek ziemi, jaki Rodzice posiadali, mógł wykarmić rodzinę. Ale przecież na wypełnieniu żołądka potrzeby człowieka się nie kończą. Dlatego też Rodzice byli zajęci bezustanną pracą.

Pamiętam, że jedną z podstawowych trosk w domu było przede wszystkim wywiązanie się z obciążeń finansowych wobec państwa – podatków, ubezpieczeń itp. Inaczej przychodził komornik i zabierał, co mu wpadło w oczy. Jedna z takich wizyt szczególnie mi się wryła w pamięć. Komornik butnie rozsiadł się przy stole i zaczął sporządzić dokument. W pewnym momencie uznał, że na piórze jest za dużo atramentu, strząsnął więc go bezpośrednio na podłogę. Powstała duża plama, której nie mogliśmy zetrzeć przez długie lata.

Aby jakiś pieniądz zagościł w naszym domu, Ojciec chwytał się różnych dorywczych prac. W okresie zimowym zatrudniał się do wywózki drewna z puszczy. Była to niezwykle mordercza praca, wyniszczająca organizm. Do lasu wyjeżdżał bardzo wczesnym rankiem, a wracał późnym wieczorem. Zdejmował sztywne, zmarznięte waciaki i fufajkę, spożywał kolację i kładł się spać, bo nazajutrz trzeba było znów wcześnie wstać. Do dzisiaj mam w oczach obraz sztywnych waciaków, które Mama ustawiała przed tzw. ścianką, by do rana zdążyły wyschnąć. Zdarzało się też, że Ojciec przez cały tydzień nie wracał do domu. Zatrzymywał się na nocleg u spowinowaconego z naszą rodziną leśniczego Arciucha w Budach. W ten sposób oszczędzał sobie i koniowi kilkunastu kilometrów drogi do domu.

Na niewielkim gospodarstwie trudno było coś wyhodować i sprzedać państwu, prawie wszystko szło na potrzeby rodziny. Zresztą, w Białowieży rzadko kto miał gospodarstwo większe niż 2-3 hektary. Gospodarz z 5 hektarami ziemi uważany był za bogacza, ale takich można było policzyć na palcach jednej ręki. Ratunkiem pozostawała praca w państwowych zakładach czy instytucjach.

W okresie letnim Ojciec zatrudniał się sezonowo w brygadzie remontowej w Białowieskim Parku Narodowym. Znał się trochę na stolarce, budownictwie, zatem przyjmowano go bez większych problemów. Później zatrudnił się na stałe jako robotnik gospodarczy w Ośrodku Hodowli Żubrów BPN. W domu nareszcie pojawił się jakiś stały pieniądz, którym Mama gospodarowała bardzo roztropnie i oszczędnie.

Oczywiście praca w państwowej instytucji nie zwalniała z prowadzenia gospodarstwa. Ojciec, po powrocie z OHŻ, bardzo szybko jadł obiad (Mama musiała zdążyć na czas, inaczej Ojciec strasznie się denerwował) i czym prędzej jechaliśmy całą rodziną na pole. Wracaliśmy najczęściej o zmroku, zmęczeni niemiłosiernie.

O wypoczynku w czasie wakacji mogliśmy z moim bratem jedynie pomarzyć. Z zazdrością patrzyliśmy na dzieci urzędników, nauczycieli itp., które wyjeżdżały na obozy wędrowne czy wycieczki. My, chłopskie dzieci, byliśmy „przywiązani" do ziemi. Lato było dla nas okresem ciężkiej pracy. Wprawdzie udawało się od czasu do czasu wyrwać gdzieś nad rzekę bądź do lasu, ale zawsze na krótko i często bez pozwolenia rodziców. Czekaliśmy z niecierpliwością na rozpoczęcie roku szkolnego, ponieważ można było w końcu nieco odpocząć. Ojciec często nam powtarzał: – Wy byście tylko długo spali, smacznie jedli i nic nie robili! Nie dyskutowaliśmy z nim, no bo co mogliśmy na to odpowiedzieć? Byliśmy młodzi i dla nas świat nie ograniczał się wyłącznie do pracy na polu. Ojciec pewnie to rozumiał, ale razem z Mamą nie zdołaliby sami obrobić należycie całego gospodarstwa.

Dużo czasu, sił i środków pochłonęła nam budowa nowego domu. Było to konieczne, gdyż stary budynek praktycznie już się rozsypywał. Materiały na budowę Rodzice gromadzili co najmniej dwadzieścia lat. Każ-

Fot. Reiner Vetter

Mój Ojciec – Michał Bajko. 1969 r.

Fot. Piotr Bajko

Moja Mama – Nina Bajko. Lata 70.

dego roku hodowali świnię lub byczka na sprzedaż i za uzyskane pieniądze kupowali stopniowo cegły, pustaki, cement. Przychodziło to niełatwo, bo wszystko było wtedy reglamentowane. Gdy przystępowaliśmy do budowy – pierwsze zakupione cegły pokryły się już jakimiś porostami, trzeba było je oczyszczać.

Dodatkowy grosz Ojciec pozyskiwał także z usług przewozowych dla turystów. Po tym, jak gdzieś w początku lat siedemdziesiątych zakończył się konny wywóz drewna z lasu, wożenie turystów do miejsc ogniskowych i w ogóle po puszczy stało się dla białowieskich chłopów niemal wybawieniem. Dawało bardzo solidny zastrzyk finansowy. Było przy tym nieporównywalnie lżejsze, niż wywózka kloców.

Staram się przywołać w myślach obraz Rodziców w chwilach odpoczynku i nie bardzo mi się to udaje. Normalny rytm pracy ustawał chyba tylko podczas świąt. Zasiadaliśmy wówczas do stołu razem z gośćmi – rodzinami naszych cioć, czy też później braci i sióstr ciotecznych. Ale i wtedy Mama ciągle się krzątała, bo trzeba było podać na stół, sprzątnąć talerze… Ojciec, podczas dwu- czy trzydniowych świąt spokojnie mógł wysiedzieć tylko pierwszego dnia. W następnych dniach już go „nosiło", bo na polu przecież tyle roboty czeka!

I tak minęło naszym Rodzicom całe życie. Na ustawicznej pracy, od świtu do zmierzchu. Nigdzie nie wyjeżdżali, niczego poza Białowieżą nie widzieli. Nawet nie mieli w co lepszego się ubrać. Ojciec zmarł w wieku zaledwie 66 i pół roku, nawet nie zdążył się nacieszyć emeryturą. Dobił go rak płuc. Mama wprawdzie dożyła 82 lat, ale w starszym wieku cierpiała z powodu różnych dolegliwości i chorób, w końcu pokonał ją rak żołądka.

Siedzę przy mogile i myślę, czy po Tamtej Stronie mają lżej?

Piotr Bajko ■

Rzeźbiarz spod Szudziałowa

7 maja zmarł w Gdańsku wybitny artysta rzeźbiarz Wiktor Tołkin. Jeśli ktokolwiek był na wycieczce w Sztutowie lub na Majdanku, widział monumenty jego autorstwa, upamiętniające tragedie więźniów byłych obozów koncentracyjnych. Kto był w Kołobrzegu, oglądał jego pomnik Zaślubin z Morzem. Kto był w Gdyni, widział jego pomnik Ludziom Morza. Poza tym wykonał jeszcze wiele mniej znanych pomników i medalionów.

Rok temu odwiedziłam go w Gdańsku-Oliwie. Rozmawialiśmy o jego rodzinnych stronach i o ignorowaniu go na Białostocczyźnie. W ubiegłym roku ukończył dziewięćdziesiąt lat. Gdy przeżył lat osiemdziesiąt (w 2002 r.), Katarzyna Korczak poświęciła mu artykuł „Pomnik" w „Głosie Wybrzeża" (nr 63, z dn. 29.03.-1.04.2002 r., s. 10-11).

Mimo wielu pomników i niezwykłej aktywności rzeźbiarskiej pozostał na Białostocczyźnie osobą nieznaną. W gminie Szudziałowo jego rodzinne gniazdo zarosło lasem. I chyba nikt z władz gminnych już nie pamięta, że Tołkacze były siedzibą Tołkinów. Nawet moje prośby kierowane do pasjonatów lokalnej historii – towarzystw „Sakolszczyna" i „Terra Incognita", by odnaleźć to miejsce, nie doczekały się spełnienia... I Wiktor Tołkin nie zdążył zobaczyć, jak obecnie wygląda miejsce jego pochodzenia. Z nową nadzieją pod koniec kwietnia zwróciłam się z tą prośbą do jednej z nauczycielek, pracującej w Gródku, a pochodzącej z gminy Szudziałowo. O tym wybitnym rzeźbiarzu usłyszała po raz pierwszy. Zresztą nie tylko ona.

Przykro mi było, że na rodzinnej Białostocczyźnie, także w gminie Szudziałowo, pozostawał postacią nieznaną, chociaż żył długo i miejsce swego urodzenia we wspomnieniach otaczał szczególną czcią.

W 2012 r. w Warszawie ukazała się monografia autorstwa Magdaleny Howorus-Czajki „Wiktor Tołkin – rzeźbiarz". Zresztą nie tylko Wiktor Tołkin zasługuje na pamięć w rodzinnych stronach, ale jego cała rodzina. Ojciec Dominik (2.08.1891, Tołkacze – 3.04.1973, Gdańsk) był absolwentem Politechniki Warszawskiej, inżynierem budowy dróg i mostów, specjalizującym się w budowie linii kolejowych. Matka, a żona Dominika, Maria z domu Fogielewicz, pochodziła z Odessy, gdzie urodziła się 30 grudnia 1900 r. Zmarła w Gdańsku 1 czerwca 1994 r. Pradziad Wiktora Tołkina poległ w jednej z bitew podczas powstania styczniowego i spoczął w zbiorowej mogile w lesie w okolicach Gródka. Jeszcze wcześniejszy przodek – Jakub Tołkin był „sotnikiem Wojsk byłej Rzeczypospolitej Polskiej", o czym świadczy zachowana płyta nagrobna, przez lata znajdująca się przy alei w Tołkaczach. Napis na niej informuje: „Tu złożono zwłoki ś. p. Jakuba Tołkina sotnika Wojsk byłej Rz-plitey Polski. Rodził się 3 Maja 1761 r. zmarł zaś 27 Stycznia 1834 r. mając 73 laty wieku".

Wiktor Tołkin urodził się 21 lutego 1921 r. w Tołkaczach. Wówczas, u stóp morenowego wzgórza stał tam niewielki drewniany dwór. Niedaleko przepływał strumyk. W Tołkaczach minęło dzieciństwo przyszłego rzeźbiarza. Tutaj, mając trzy latka, omal nie utopił się w tym strumyku. Uratowała go ciotka. Jako mały chłopiec penetrował okolicę, przyjaźnił się z psem, kotem i indykiem. Strugał też drewniane łódeczki, które puszczał w strumyku. Maria Tołkinowa uczyła w wiejskiej szkółce.

W związku z pracą ojca w 1934 r. rodzina wyjechała do Radomia. Tam Wiktor uczył się w gimnazjum im. Jana Kochanowskiego. W 1935 Tołkinowie znaleźli się w Zamościu, a w 1937 r. – w Kowlu na Wołyniu, gdzie przebywali do początku wojny. Po 17 września 1939 r., po wkroczeniu sowietów, powrócili na Białostocczyznę – zatrzymali się w Sokółce, a następnie przenieśli się do Supraśla. Dominik Tołkin zdecydował się jednak w szybkim czasie na przeprowadzkę do okupowanej przez Niemców Warszawy. Tam zamieszkali przy ulicy Mazowieckiej 8. 1 września 1940 r. Wiktor Tołkin rozpoczął naukę w Staatliche Fachshule II in Warschau (Państwowej Szkole Budownictwa II stopnia w Warszawie) na Wydziale Wodno-Melioracyjnym. Na zachowanym polsko-niemieckim świadectwie ukończenia szkoły z 20 lipca 1942 r. widnieją podpisy inż. W. Łebińskiego, Z. Kietlinskiej, dr. inż. E. Czetwertyńskiego.

Tego samego dnia Wiktor Tołkin za przynależność do Związku Walki Zbrojnej został aresztowany przez Gestapo i osadzony w więzieniu na Pawiaku, a w listopadzie wywieziono go do obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau, gdzie otrzymał numer 75886. Tam dzięki szczęśliwemu zbiegowi okoliczności trafił do kuchni – do obierania ziemniaków. Tam też zaczął rzeźbić – z brukwi wyrzeźbił nagą kobietę, która spodobała się jego kapo. Trzymał ją w słoiku z wodą, by rzeźba nie zwiędła. W obozie Wiktor Tołkin wykonywał różne prace, m.in. przy kopaniu rowów, przy rozbiórce drewna, pracował przy koniach, trafiając wreszcie do biura projektowego. Pracował też przy krematoriach i był naocznym świadkiem palenia w nich ludzi. Chory na dur brzuszny trafił do szpitala, gdzie następnie został sanitariuszem.

W marcu 1944 r. rodzicom udało się wydostać go z Oświęcima. Zanim wyszedł na wolność, Niemcy wraz z grupą kilkunastu więźniów wywieźli go do Wrocławia, następnie do Krakowa i Warszawy. W stolicy zaangażował się w działalność Armii Krajowej, uczestnicząc w przygotowaniach do Powstania Warszawskiego. Ranny trafił do szpitala, pomagał w jego ewakuacji. Po upadku powstania znalazł się w obozie jenieckim Sandbostel pod Bremą, który został wyzwolony przez wojska brytyjskie 29 kwietnia 1945 r. Do października 1945 r. przebywał w Polskim Ośrodku Wojskowym w obozie żołnierskim w Oberlagen, skąd trafił na studia rzeźbiarskie w Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych w Brukseli. Rząd polski w Londynie ufundował mu stypendium.

Po wojnie rodzice Wiktora Tołkina osiedli w Gdańsku – ojciec pracował przy odbudowie portu. Jedynego syna odnaleźli za granicą i nawiązali z nim kontakt listowny. 21 lutego 1946 r., pod wpływem tęsknoty za domem, drogą morską przypłynął do Gdyni. Po spotkaniu z rodzicami zrezygnował z biletu powrotnego i pozostał w Gdańsku. Podjął studia na architekturze na Politechnice Gdańskiej. W 1949 r. rozpoczął też studiowanie rzeźby na Akademii Sztuk Pięknych. Po ukończeniu architektury podjął pracę w biurze projektów, kontynuując studia artystyczne. W 1954 r. ukończył studiowanie rzeźby. W tym też roku zdobył pierwszą nagrodę za projekt architektoniczno-rzeźbiarski w konkursie na Łuk Triumfalny w Lublinie. Projekt ten nie doczekał się realizacji, ale nagroda zapoczątkowała karierę rzeźbiarską Wiktora Tołkina. Wśród monumentów jego autorstwa można wymienić następujące pomniki: Poległym za zdobycie Ziemi Kołobrzeskiej (Kołobrzeg 1958), Zwycięstwa (Darłowo 1959), Zaślubiny Polski z Morzem (1963), Ludziom Morza (Gdynia 1965), Alfa Liczmańskiego (Gdańsk 1965), Czynu Oręża (Sztum 1967), Bojownikom Pomorza (Złota Góra k. Kartuz 1968), Walki i Męczeństwa (Sztutowo 1968), Ku czci Ofiar Obozu Zagłady (Majdanek 1969), Czynu Oręża (Puck 1977).

W 2002 r. Wiktor Tołkin w rozmowie z Katarzyną Korczak stwierdził: „Pomniki budowałem dla potomnych, którzy tragedii wojennych nie przeżyli. Projektowałem, wykorzystywałem makiety, nadzorowałem i rzeźbiłem. Wychodzę z założenia, iż pomnik w miejscu zagłady tysięcy ludzi powinien być monumentalny, oddziaływać na emocje. Działam przestrzenią, opowiadam, wprowadzam symbolikę. Bardzo dużą rolę odgrywają relikwie po męczennikach. W Majdanku pod uniesioną kopułą znajduje się siedemset metrów sześciennych

123people.pl

Wiktor Tołkin

ludzkich prochów. Skąd taka ilość? Niemcy mieszali prochy z ziemią, aby uzyskać nawóz . Pomnikiem jest w Majdanku cały teren byłego obozu. Droga prowadzi do dwóch wielkich rzeźb – Bramy i Mauzoleum. Na początku drogi umieściłem sterczące głazy jako symbol grozy”.

Poza pomnikami w dorobku Wiktora Tołkina znalazły się też popiersia, m.in. Stefana Żeromskiego oraz medale okazjonalne, których zaprojektował i wykonał ponad trzydzieści.

Może warto, by społeczność i władze gminy Szudziałowo choć pośmiertnie uczciły pamięć Tołkinów symbolicznym głazem w Tołkaczach. By wołał, gdy ludzie zamilkli...

Helena Głogowska ■

Самагубства Гуменюка. Пасьляслоўе

Фота Міры Лукшы

Юры Гумянюк часта бываў у Беластоку

Сёлета ня стала гарадзенскага паэта Юрыя Гуменюка, яму было амаль 43 гады, на хлеб зарабляў радыёрэпартажамі. Праверка абставін сьмерці цягнулася два месяцы, высновa: самагубства. Здарэньне пакідае пытаньні без адказу. Задаюся імі я, задаюцца сябры і знаёмцы паэта, задаемся разам. Разам з журналістам Андрэем Пачобутам, які добра ведаў нябожчыка. З Андрэем мы проста хадзілі сюды-туды міма былога каралеўскага драмтэатру, цяпер лялечнага, дзе Юрка працаваў некалі загадчыкам літаратурнай часткі.

Спроба вярбоўкі?

Пачобут: «Мяне выклікалі апошнім зь Юравых знаёмых, сяброў, каго апытваў Сьледчы камітэт. Так сталася, што ўсё ўжо было рассьледавана і мне падалося, што гэта проста фармальнасьць. З раніцы мяне апыталі, а ўвечары ўжо была інфармацыя Сьледчага камітэту аб заканчэньні праверкі, аб адмове ўзбудзіць крымінальную справу.

Было бачна, што ўсё Юркава жыцьцё моцна ператрасалі. У сэнсе ўсе яго хібы, слабасьці былі аформленыя ў выглядзе паказаньняў.

Я са свайго боку лічыў патрэбным распавесьці вось такую гісторыю. У 2009 годзе Юрка прыходзіў да мяне ў Саюз палякаў: «Тут такая справа, на мяне наехала КДБ, яны мяне шантажуюць, у іх на мяне кампрамат». Я яму сказаў: «Юра, пасылай іх далёка. Бо інакш будзе ў цябе на ўсё жыцьцё хамут, будуць цябе як на хамуце вадзіць». Ён кажа: але ж кампрамат! Ну што ж, цяжка, непрыемна, але свабода больш каштуе… Такая была кароткая размова. І пасьля гэтага мы не вярталіся да яе, я ня ведаю, ці сапраўднае было КДБ ці, можа, уяўнае?

Як я зразумеў, гэта быў відавочна вэрбовачны падыход, што магчыма спрабавалі яго завэрбаваць. Таму што кампрамат паяўляецца ў выпадку, калі спрабуюць вэрбаваць. Вось гэты фрагмэнт, я, канечне, распавёў у Сьледчым камітэце. У пратакол маіх тлумачэньняў гэта ня трапіла. Сьледчая не запісала, сказала, што КДБ яе не цікавіць. Тады я ад рукі ў канцы запісаў, што Юрка скардзіўся на перасьлед КДБ, і што я лічу, што гэты момант павінен быць адлюстраваны. Прынамсі варта было пацікавіцца: ці праводзіліся ў дачыненьні яго нейкія апэратыўна-вышуковыя мерапрыемствы, з чым былі зьвязаныя, якая іх была мэта?

Некаторыя казалі, што гэта былі Юркавы фантазіі. Магчыма. Але магчыма, што й не фантазіі. Я б схіляўся да думкі, што нават калі дзесяць толькі адсоткаў было ад дзеяньняў КДБ, улічваючы, што Юрка паэт і гэтак далей, гэта магло быць адной з тых прычынаў, якая магла яго штурхнуць да самагубства. Як насамрэч – я ня ведаю, бо «ў нетрах Лубянкі» ўсё гэта ляжыць».

Жаданьне ажаніцца?

Пачобут: «Ён хацеў ажаніцца. Маці перажывала, што ён адзін. Шукаў жанчыну зь дзіцём. Такая жанчына жыла непадалёк на Пярэселцы. Былі пляны ажаніцца, зь яго боку, прынамсі. Яны з маці зьбіраліся ісьці да яе на наступны дзень. Мне здаецца, гэта было на такім сур'ёзным этапе».

Раны на целе

Пачобут: «Паводле вэрсіі Сьледчага камітэту, паэт спрабаваў нанесьці сабе раны нажом. На целе засталіся сьляды. У гэтым кантэксьце паўстае пытаньне – можа сапраўды гэта было менавіта самагубства? Але нават калі гэта самагубства, мне падаецца, што павінна было быць праверана наконт КДБ, аб чым я казаў».

«Ты мяне падстаўляеш»

Да аднаго са знаёмых, што жыве па суседзтву, уначы, у дзень сьмерці Юры Гумянюк даслаў СМС – «ты мяне падстаўляеш». Аднак гэты чалавек сказаў, што паняцьця ня мае – аб чым магла быць мова. Та-

кія ён даў тлумачэньні ў Сьледчым камітэце.

Душа паэта

Пачобут: «У Юркі не было жаданьня разьвітацца з жыцьцём. З аднаго боку, была трагедыя вось якая: ён мэнтальна заставаўся на ўзроўні, ня ведаю, 25 гадоў. Але яму было значна больш. Другое: ён паэт, выдатны паэт, адзін з найлепшых паэтаў сярод маладых, па маім меркаваньні. Яму патрэбны былі ня грошы, а слава, прызнаньне. Для яго гэта было вельмі важна. У нас зь ім былі добрыя адносіны з адной вельмі простай прычыны – мне падабалася ягоная паэзія.

Я мог яму сказаць штосьці рэзка наконт яго паводзінаў. І ён гэта прымаў, не абражаўся. А прычына ў тым, што ён ведаў, што я скажу: «Юрка, ты ж паэт, навошта табе журналістыка, штодзённасьць, ты пішы вершы, ты з Богам размаўляеш. Вершы застануцца, а газэта, яна адзін дзень жыве». Ён адказваў: «Каму ж гэта патрэбна сёньня? Ну, я выдам кнігу вершаў і што з таго?»

Але ў яго нармальныя былі творчыя пляны, ён зьбіраўся кніжку выдаваць. Таму што гэтае пытаньне ўзьнікала падчас размовы ў Сьледчым камітэце: вось маўляў, ён выпісаўся, у творчым тупіку знаходзіўся… Ён мне час ад часу паказваў новыя вершы, але я ня ведаў, што іх так шмат.

Мы зь ім разам працавалі некалі ў газэце «День». Для ўсіх шокам стала, што здарылася. Ніхто ня быў падрыхтаваны. Не было бачна, што ён да гэтага ішоў, да суіцыду. Была бачна ў яго загнанасьць, але яна не была скіраваная на нейкую аўтадэструкцыю. Паэты не такія людзі як усе, скажам так. У яго магло быць абвостранае ўспрыманьне ўсяго. Але я адмаўляю, што былі прыкметы гэтага, аўтаагрэсіі».

Тэатар – месца, дзе сьмерць ня рэдкасьць. Але нават на сцэне самагубства хіба не сустрэнеш. У апошнім спэктаклі гіне лялька-Моцарт, лялька-Сальеры падсыпала атруты ў келіх… Мы разьвіталіся з Пачобутам, кожны з паэтам у галаве. З паэтам, які скасаваў сабе жыцьцё не на сцэне, пакінуўшы гораду трагічную гісторыю сваёй гібелі і гэтае пасьляслоўе. Магчыма, не апошняе.

Сяргей Астраўцоў
svaboda.org

Кафедра беларускай культуры
Філалагічнага аддзялення Універсітэта ў Беластоку
Праграмная рада тыднёвіка „Ніва”
II Агульнаадукацыйны ліцэй з беларускай мовай навучання ім. Браніслава Тарашкевіча ў Бельску-Падляшскім
Майстэрня фільма, гука і фатаграфіі ў Міхалове
Музей і асяродак беларускай культуры ў Гайнаўцы
Рэдакцыя „Przeglądu Prawosławnego”
Рэдакцыя „Czasopisa”
Беларускае гістарычнае таварыства

запрашаюць на ўрачыстасці ў гонар

Міколы Гайдука (1933-1998)

8.06.2013 г. (субота) 12^{00} – канферэнцыя (II Агульнаадукацыйны ліцэй з беларускай мовай навучання ім. Браніслава Тарашкевіча ў Бельску-Падляшскім, вуль. Каперніка 4)

1. Андрэй Сцепанюк – прывітанне гасцей
2. Галена Глагоўская – Мікола Гайдук – чаму заслужыў на памяць?
3. Гражына Харытанюк-Міхей – Бібліяграфія творчасці Міколы Гайдука і яго зацікаўленні беларускім фальклорам
4. Анжэліна Масальская – Калекцыя Міколы Гайдука ў Музеі і асяродку беларускай культуры ў Гайнаўцы
5. Дарафей Фіёнік – Вясна ў Мікулічах 30 гадоў пазней – працяг пачатага Міколам Гайдуком
6. Славамір Іванюк – Пра педагагічную дзейнасць Міколы Гайдука
7. Яўген Вапа – Мікалай Гайдук як журналіст „Нівы”
8. Тэрэза Занеўская – У свеце паэтычных уяўленняў Міколы Гайдука
9. Анна Саковіч – Пра празаічную творчасць Міколы Гайдука
10. Юрка Хмялеўскі – Мікола Гайдук як публіцыст і прыяцель „Czasopisa”
11. Яўген Чыквін – Супрацоўніцтва Міколы Гайдука з асяроддзем „Przeglądu Prawosławnego”
12. Ірэна Матус – Зацікаўленні Міколы Гайдука Брэсцкай уніяй

18^{00} – вечарына ўспамінаў пра Міколу Гайдука – сям’я (сястра Зінаіда, дочкі Марыя і Іаанна), вучні і настаўнікі, знаёмыя

9.06.2013 г. (нядзеля)

9^{00} – Святая літургія ў Царкве Св. Мікалая ў Міхалове, пасля Літургіі паніхіда за св. п. Міколу Гайдука

12^{00} – „Успамін пра Міколу Гайдука”, Майстэрня фільма, гука і фатаграфіі ў Міхалове, вуль. Фабрычная 33

15^{30} – ускладанне кветак на магіле Міколы Гайдука на Праваслаўных могілках на Выгодзе ў Беластоку.

Niedawno przy głównej ulicy Białowieży został pieczołowicie odrestaurowany zabytkowy murowany budynek z 1929 roku i sąsiedni, drewniany dom w tradycyjnym lokalnym stylu, pochodzący prawdopodobnie jeszcze sprzed pierwszej wojny światowej. W murowanym budynku znalazła miejsce regionalna restauracja, a na jego elewacji pojawiła się stylowa nazwa „Stoczek”, przypominająca pierwotną, historyczną nazwę ulicy. Nazwa napisana jest także po białorusku...

Na pierwszy rzut oka nie ma dwóch tak bardzo odmiennych krajów, jak Białoruś i Austria. Chciałoby się rzec, że są to dwa światy, nie mające ze sobą nic wspólnego. Tymczasem Białorusinów i Austriaków łączą problemy z tożsamością narodową, których źródeł należy upatrywać w historii, języku oraz podobieństwie i zarazem dystansowaniu się od potężnego sąsiada, odpowiednio Rosji i Niemiec. Czy kultywowanie własnego języka jest niezbędne... (dalej w kolejnych numerach)

Czasopis

Nr indeksu 355038, ISSN 1230-1876.
Wydawca: Stowarzyszenie Dziennikarzy Białoruskich.
Adres redakcji:
Białystok, ul. Lipowa 4/221.
Adres do korespondencji:
„Czasopis”, 15-001 Białystok, skr. p. 262. **E-mail**: redakcja@czasopis.pl
http://czasopis.pl
Tel. (85) 653 79 66

Redaktor naczelny: Jerzy Chmielewski, tel. 502 661 316.
Zespół redakcyjny: Wiesław Choruży, Helena Kozłowska-Głogowska, Sławomir Iwaniuk, Tomasz Sulima (sekretarz redakcji), Jerzy Sulżyk.
Stali współpracownicy: Piotr Bajko (Białowieża), Siarhiej Czyhryn (Słonim), Tamara Bołdak-Janowska (Olsztyn), Agnieszka Goral (Lublin), Mirosława Łuksza, Janusz Korbel (Białowieża), Aleksander Maksymiuk, Jan Maksymiuk (Praga), Michał Mincewicz (Orla), Dorota Wysocka.
Druk: Orthdruk, Białystok.

Prenumerata: Odpowiednio do liczby zamawianych egzemplarzy i okresu prenumeraty należy wpłacić wielokrotność 4 zł na rachunek: Stowarzyszenie Dziennikarzy Białoruskich: Bank PEKAO S.A. Białystok 30 1240 5211 1111 0000 4928 9343.

Беларускі грамадска-культурны часопіс, прысвечаны пытанням сучаснасці, гісторыі, літаратуры і мастацтва, месца чалавека ў свеце. Форум думкі беларусаў і ўсіх тых, каму блізкая беларуская тэматыка. Пазіцыі аўтараў тэкстаў не заўсёды адпавядаюць пазіцыям рэдакцыі. Не публікуюцца матэрыялы, якія прапагандуюць камуна-фашызм, расізм, нацыянальную варожасць.
Artykuły i listy publikowane są – o ile autor nie życzy sobie inaczej – w języku oryginału: po polsku lub białorusku. Redakcja zastrzega sobie prawo do skrótów, zmian tytułów i redagowania nadesłanych tekstów.

Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca.
Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji.

Numer złożono 28 maja 2013.